

ВІСТІ

БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ 1 УД УНА

Рік IX

Червень 1958 р.

Ч. 3-4 (89-90)

Д-р С. Витвицький

В сорокові роковини проголошення незалежності Української Народної Республіки

Святкування сорокових роковин відродження нашої незалежної держави повинно принести нам разом зі спогадами також застанову над значущим цієї історичної події. Ця застанова потрібна для нас тим більше, що серед святкових урочистостей іноді губиться те, що суттєве. А усвідомлення змісту й ваги цієї спадщини, яку залишила нам ця незвичайна доба, допоможе нам зберегти правильну постану в сучасному і ясний погляд на майбутнє.

Насамперед очевидним важить сам факт постанови нашої української державності. Оце вперше від довгих літ неволі український народ віднайшов у собі, в достоїнстві свого духа джерело права на своє, від нікого незалежне, свободне життя. Вперше від довгого часу, він вийшов знову на історичну арену, щоб зайняти належне йому місце поруч інших державних народів. Тимто Четвертий Універсал Української Центральної Ради проголошений 22 січня 1918 року створив початок нової доби в житті народу. Він був актом визволення української душі і саме тому він величний.

У зв'язку з тим треба підкреслити, що слово Центральної Ради про народне визволення було проголошено серед дуже несприятливих умов; серед воєнної завірюхи; при відсутності допомоги з боку будь-яких союзників і при недостатній військовій готовості. Але воно було висловом одностайної волі народних мас і його провело. Воно було реалізацією тих почувань і прагнень, які проявилися у Всеукраїнському Конгресі, у численних військових, професійних і селянських з'їздах. Воно було завершенням тієї дії, яка позначилась створенням самої Центральної Ради та її заявою, що вона вважає себе законнообраною владою України.

Треба теж ствердити всупереч часто повторюваному протилежним поглядам, що провід молодого держави очолюваний спершу проф. М. Грушевським склав вповні свій іспит перед історією. Він виявив державницький хист, розважність і обережність, яку наказувала тодішня ситуація. За вимірний короткий час (десять місяців), тобто від створення Центральної Ради в березні 1917 ч. до проголошення незалежності в січні 1918 р. була пророблена велетенська підготовча праця. З уваги на незвичайно трудне зовнішнє і внутрішнє положення, самостійність була проголошена не зразу. Але послідовні захо-

ди Центральної Ради здобути якнайбільше політичних прав для України, домагання створення окремих українських військових частин, скликання другого Військового З'їзду не зважаючи на російську заборону, покликання Генерального Секретаріату — були етапами на шляху до повної державної незалежності.

В ділянці зовнішньої політики, діяльність Центральної Ради увінчалася таким успіхом як заключення мирного договору з переможцями тоді центральними державами в Бересті Литовському. Годиться відзначити теж соборницьку настанову в політиці Центральної Ради — її послідовне змагання з'єднати всі українські землі в одну українську державу.

Вся ця праця всупереч різним неоправданам закидам залишиться прикладом для прийдешніх поколінь і в першу чергу для тих, кому прийде продовжати почате діло. Прикладом світлтимуть нам завжди постані наших тодішніх державних мужів. Були це люди віддані справі, чисті у своїх ділах і намірах. Річ ясна можна критично оцінювати деякі їхні поступки, але ніхто не заперечить їхньої ідейності й посвяти. Вони ж служили без найменшого користюлюбства чи себелюбства справі народнього визволення, а так саме служать священиці справі.

Живучість і сила ідей у нашому світі міряться готовістю тих, що ці ідеї визнають, захищати їх своїм земним добром — тобто своїм життям. Готовість ця була засвідчена сорок літ тому чином українського воцтва, яке в безупинних боях, починаючи Крутами а кінчаючи Другим Зимовим Походом, обороняло свою державу від переважаючих сил ворога. Так українська державність одержала найвищу санкцію — санкцію крові і свята вона стала тривким надбанням народу. В початі тих, що своїм життям приречували вірність Українській Народній Республіці, перше місце займає творець української збройної сили і її головний Отаман а офісєла голова держави — Симон Петлюра.

Зберігаючи традицію Української Народної Республіки ми зберігаємо теж пам'ять тих, що віддали за неї своє життя. Та декому здається, що з ширшого погляду не повинні ми конче підкреслювати форму нашої тогочасної державності. Мовляв — діло зовсім не в тому, в якій формі існувала наша незалежна держава, а в тому що вона взагалі існувала. З

такою думкою доводилося між іншим зустрічатись саме з приводу цюгоричних святкувань. Погляд цей помиловий. Безумовно важкий сам принцип державної незалежності, здійснення якого було проголошене IV Універсалом. Та не тільки цей принцип найшов своє втілення в Українській Народній Республіці, але теж і певний комплекс загальнолюдських ідей, які мають непроміняюче, універсальне значення. Отож в даному випадку йдеться не тільки про саму форму, а й про певний зміст, який був у цю форму вкладений, і який виявився в устрою та в законодавстві нашої молоді держави. Це ж легко збагнути кожному, кому ці речі не чужі. Цей зміст виповнюють такі ідеї як гуманність, народопраство, свобода, справедливість — вказуємо саме на найважливіші. Ці ідеї, як згадано, мають універсальну вартість, яка не мінється з учора на сьогодні і з сьогодні на завтра. Вони є завжди живучими, а їхнє життя це життя кращої частини людської душі. І з цього погляду традиція Української Народної Республіки це не тільки спадщина, яку ми повинні шанувати, але й дороговказ на майбутнє.

Від Редакції:

З уваги на те, що стаття д-ра С. Витвицького, яка була нами замовлена, надійшла до Редакції вже після видрукування журналу «Вістей» ч. 1 (87-88) за березень 1958 р. Поляцемо її в цьому числі.

ІЗ ЗМІСТУ:

В. Филонович
ВІДРОДЖЕННЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Чорний Запорожець
ЧОРНІ ЗАПОРОЖЦІ

Для молоді

ВІЙСЬКОВО-ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК

В РАКЕТІ НА ВЕНЕРУ

В. Стечишин
СОВЕТСЬКА ШПОНАЖА

Еріх Керн
БРІДСЬКИЙ КОТЕЛ

Рецензії — З життя кол. українських воєнків у світі.

Полк. В. Филонович

Відродження Карпатської України

*«Бились хлопці Хустові на славу,
Полягли в перівому бою,
За свою окрімку державу,
Січовою волеюку свою.»*

Ярослав Славутич

В 19-ту річницю відродження Карпатської України, я рішився написати оцей короткий сполин з недавню минулого, з часів незабутніх подій, — боротьби українців Закарпаття за свою самостійність.

Минуло 19 років, багато води понесла за той час слава Тиса, а з нею пішло в забуття немало цікавих спостережень зв'язаних з цією частиною української землі і її боротьбою. Та найперше ніж говорити про саме відродження цієї країни, здвиг закарпатських братів-українців до волі, бодай загально згадаю дещо з історії цього «Богом і людьми забутого краю», тієї славної срібної Русі.

Історія стверджує, що за часів князя Володимира Великого, Закарпаття входило в склад тогочасної української княжої могутньої держави. За князювання князя Люторія розпочинається тяжка боротьба з мадярами, під час якої Закарпаття відстається під мадярську корону. Були й короткотривалі проблєски волі т. зв. «волі народів». 1848 року була знесена панщина на Закарпатті, а народові на короткий час дещо покращало. З поставленим Австро-Угорської монархії 1863 р. Закарпаття було віддане під цілковиту зверхність Угорщини і цим був зліквідований «Автономний руський округ». Угорщина поставила собі за ціль чимкорше перевести асиміляцію населення цієї країни. Насамперед мадяризується українська шляхта, а описля цим шляхом пішло духовенство й міщанство. Носіями українства залишилися тільки селянство, яке було крідькома підтримуване малими залишками української інтелігенції і духовенства. Одним з найбільш визначних тогочасних діячів був о. Духнович, письменник і поет Закарпаття, який своїми оповіданнями, драматичними творами і поезією намагався ставити опір жахливій денационалізації. Переслідування і кари не зуміли зламати його всеукраїнської національної постанови. Не зважаючи на це, що писати українською мовою було дуже небезпечно, він нічого не лякався і своїм прикладом поривав за собою невелику кількість письменників і щирих українських патріотів Закарпаття. Праця цих піонерів української національної свідомості була повна посвяти; їхня відвага писати рідною мовою для народу заслугує великого признання і подиву.

Серед дуже тяжких і невідрадних умов застала Срібну Землю перша світова війна 1914 року, а потім і революція 1918 р. Не зважаючи на сприятливу ситуацію (розвал Австро-Угорської монархії), народ Закарпаття вже не мав сили, щоб піднятися до зриву і здобути собі вимряню волю. Йому на допомогу спішають галицькі військові частини, які здобувають Ясиння, Рахів, Бичків, Сигот,

дійшли до Мукачева, однак не можуть встоятися перед переважаючими силами ворога, мусіли звернутися назад. Підбадьорені братами галичанами українці-закарпатці беруться самі за справу визволення. Організуються «Руські Народні Ради» в багатьох місцевостях країни. Опісля (ці РНРади) з'єднуються в одну «Центральну Руську Народню Рад», яку очолив о. д-р А. Волошин. Ця ЦРН-Рада на своїому з'їзді делегатів в Хусті, який відбувся 22. 1. 1919 р. урочисто ухвалила постанову прилучення Закарпаття до Української Народньої Республіки. Однак до фактичного здійснення цієї злуки не дійшло, бо ж українській народ не міг на жаль закріпити своєї самостійности і соборности в безстанній боротьбі з переважаючими силами ворогів державности України.

Рівночасно з визвольною акцією закарпатців, допомагає їм їхня численна еміграція з США, яка схвалює постанову про підтримку своїх братів в рідному краю, та радить їм прилучитися до Галичини й Буковини, а наколи ж це буде неможливим, злучитися на умовах повної територіальної автономії з однією з сусідніх держав.

9. 5. 1919 р. о. д-р Волошин на чолі 100-членної делегації їде до Праги і вимагає прилучення Закарпаття до Чехо-Словацької Республіки, на умовах повної територіальної автономії. Договором від 8. 8. 1919 р., що був підписаний в Сан-Жермен, Закарпаття прилучено до Чехо-Словацької Республіки під назвою «Підкарпатська Русь». Закарпаття мало свій законодавчий сейм. Текст цієї умови є записаний в конституції Ч. С. Р. Згідно з цією умовою, сейм Підкарпатської Русі має бути скликаний президентом Ч. С. Р. не пізніше 90 днів по її проголошенні. Першим губернатором Підкарпатської Русі було призначено д-ра Жатковича, а його заступником — чеха д-ра Фремфельда, в руках якого находилася вся виконавча влада.

Не зважаючи на це, що конституція грамота наказувала скликання сейму Підкарпатської Русі по 3-ох місяцях, чеський уряд не дотримав цієї постанови, і тому д-р Жаткович на знак протесту — зрікся губернаторства. Від цього часу почали мінятися губернатори й їх заступники. Чехи потрапили вміло використати внутрішні тертя серед населення, яке власлідок ворожої пропаганди поділилося на мадярофільів, москвофільів, і на національно-свідомих українців.

Після закінчення невдалих воєнних дій в Україні, постанала численна українська еміграція, яка в переважаючій кількості поселилася на Підкарпатській Русі. Еміграція зразу приступила до впертої освідомлюючої праці для населення Закарпаття. Українська національна свідомість закарпатців набирає масового характеру. З підрастаючої молоді твориться місцева (українська), національно свідомо інтелігенція, яка за 20 років життя під чеською оку-

пацією виростає в поважну силу, займаючи посади по школах і по різних урядях.

Щойно в 1938-39 рр. на Закарпатті звертає свою увагу ОУН. Вона починає вести національно-освідомлюючу працю і досягає в цій ділянці поважних успіхів. Зокрема українська закарпатська молодь відстає вже добро національну підготовку від старої еміграції і під впливом поштовху ОУН, — не зважаючи на сильну протиукраїнську акцію москвофільів та мадяронів, — перетворюється в поважну національну силу.

Саме на цей час припадають важливі і потрясаючі події, які опісля відбилися на долі цілої Європи. Під натиском III Райху, 29. 9. 1938 р. дійшло до Мюнхенського договору, на підставі якого Англія і Франція при співучасті Італії погодилися на прилучення Судетів до Німеччини. Цей договір був символом капітуляції Антанти перед Німеччиною. Рівночасно терени Заольжя, де була розбудована сталеварна промисловість — приділено Польщі. В цей спосіб дійшло до обкреслення Чехо-Словацької Республіки. Під натиском цих подій і на рішучу вимогу українців Закарпаття, уряд ЧСР був змушений (по 20-річній окупації) дати автономію. Ця подія мала велике значення у відродженні Закарпаття. Народ, відзначаючи цю подію величавими маніфестаціями, урочисто виявив свою національно-державну свідомість до самостійного життя.

4. 9. 1938 р. засновано «Українську Національну Оборону», яку очолили ветерани українських визвольних змагань — полк. Микола Аркас, полк. З. Стефанів і сотн. Л. Кліменко. Ця УНОборона розвиває дуже корисну працю і стає передовою всіх організацій, допомагаючи своїми діями у всіх справах тогочасного уряду Підкарпатської України. На жаль помер полк. М. Аркас. Організація реорганізується в «Народню Оборону» під назвою «Карпатська Січ». Провід в цій організації обняли молоді люди. Командиром «Карпатської Січі» став Дмитро Клемпуш, його заступником — Іван Роман, генеральним писарем — Іван Рогач і зв'язковим — Степан Росоха.

Реорганізація була переведена під тиском загроз з сторони Угорщини і Польщі. Щоб схоластизувати життя в Підкарпатській Україні, Угорщина і Польща почали насилати на територію цієї країни диверсійні банди, які почали нищити мости, грабити поштові уряди та вбивати безборонне цивільне населення. Перед цією диверсійною акцією треба було боронитися, а це призвело до постанови «Карпатської Січі», яка перебрала на себе обов'язки внутрішньої оборони країни перед анархією. Заплановано поступово перетворити «Карпатську Січ» у військову організацію. Первісний характер «Карпатської Січі», не був військовий, а спортовий. З уваги на зростаючу загрозу, провід «Карпатської Січі» мусів бути переданий фаховим людям. Однак, на

жаль, так не сталося. Справу організації «Карпатської Січі» перебрали люди, які не мали військового знання; ні найменшого військового досвіду; крім приналежності до ОУН, ці люди жодними особливостями не відзначалися. Цими твердженнями, я не хочу відняти від тих людей ні їхнього патріотизму, ані вірності ідеї націоналізму! Але це все взяте разом, в обличчі так бурхливих часів, було рішуче замало, щоб творити складну військову силу для оборони країни — армію. Оправдання щодо обсади командування «Карпатської Січі» було таке, що мовляв командиром цієї організації мусіла бути «своя» людина, мабуть автохтон-закарпатець. В цьому, без сумніву, був би сенс, якщо б на пост командира була призначена місцева людина з фаховими військовими кваліфікаціями. На коли ж так не сталося, то як правило заступником командира обов'язково мусіла бути людина з фаховою військовою освітою та з певним досвідом. Така людина була б дорадником командира у всіх питаннях зв'язаних з організацією збройної сили. Однак цієї основної засади не розуміли, або прямо не хотіли розуміти всі ті люди, які керували тогочасною долею Закарпаття. Може в той час не було на Закарпатті українців з відповідними військовими кваліфікаціями? Ні! Такі люди були! Вони самі навіть зголошувались і пропонували свої услуги, не претендуючи на якісь вищі командні становища. Вони віддавали себе повністю до розпорядчості уряду, однак всіх на велике здивування і без подання причин не прийнято до служби. Згадую про це з прикритістю, на підставі власного досвіду. До мене, що в той час працював на Закарпатті, надсилали свої прохання про вчення до складу української армії — «Карпатської Січі» ветерани-старшини українських визвольних змагань 1917-1921 рр. Були поміж ними старшини з освітою генеральної військової академії та старшини з високими рангами й з великим досвідом. Всі їхні прохання були залишені без відповіді; жадних з них не покликано. В неофіційних розмовах видивалися труднощі здобуття віз на переїзд, спротив чехів і т. п. Дійсно було трудно дістати візу, однак якщо була б добра воля та цюнайважливіше бажання, можна було, переборюючи ряд перешкод, дістати їх. Однак не це було головною причиною! В розмові з покійним генералом штабу ген.-хорунжим В. Петровим (який був натоді в Хусті) про справу організації «Карпатської Січі», ми рішилися допомогти в її організуванні як під фаховим поглядом, так і згідно з вимогою загрозливої ситуації. За дозволом покійного генерала Петрова, я переговорював з командиром «Карпатської Січі» Д. Клемпущом і його заступником І. Романом. Наша пропозиція зводилась до того, що пок. генерал В. Петрів і я радо себе віддавали до диспозиції помогти організувати «Карпатську Січ». Як вислід моєї розмови, я отримав відповідь: «Нам таких старшин не потрібно».

Пригадую собі другий випадок — одне віче в Бичкові. Головним речником на цьому вічу виступав Ф. Р.

(брат одного з міністрів). Він говорив приблизно так: «... Ми знаходимося в тяжкій ситуації. Не маємо фахових сил. Не маємо навіть свого полковника». Коли я зголосився до слова і заявив що на їх бажання вкажу такого фахового старшину, то на це я не одержав жадної відповіді. Нарешті я був такого враження, що старшин-ветеранів з українських визвольних змагань, які не належали до ОУН, ігнорувано. Це ігнорування виходило з необґрунтованої і безпідставної боязкості відносно конкуренції. Це було причиною того, що багатьох старшин УНР очорнювано. Очорнено навіть генерала В. Петрова, — називаючи його «червоним генералом»!

Вже після цих подій іноді можна було чути, що мовляв «старшини-ветерани не виявили в той час активності!» Однак, воно так в дійсності не було! Мені доводилось в Бичкові викладати січовикам історію України й історію українського війська. Для своїх лекцій я приготував карти Карпатської України, а по використанні їх, вивісив у вітринах кооперативи. За кілька днів ці карти були зняті, а мені «порадили», — «не виявляти своєї активності».

Хочу бути справедливим і тому тверджу що не до всіх старшин була така настанова. Деяке число старшин-ветеран було в «Карпатській Січі». Однак всі вони були у віддалених селах, де їх можна було менше бачити. Там вони і засновували відділи «Карпатської Січі». Ними були переважно учителі по селах, до яких місцева молодь привикла і мала повне довір'я.

Вертаюся знова до подій, яких навіть найбільш освічених і спритних кореспондент або кінореporter не були спроможні вірно зафіксувати їх для історії, бо події мінючись пробігали дуже швидким темпом. Проголошена автономія, не так то швидко входила в життя. Чехи, під різним обґрунтуванням, відкладали її здійснення і не номінували уряду. Вони не вірили в те, щоб на Закарпатті могло дійти до порозуміння між українським і московільським напрямками, а тому й видивили вимогу: «номінуємо уряд тоді, коли таке порозуміння настане...» На ділі ж, під назвою московільців скривалися мадярони, яких очолювали Бродій і Фенцик. Всеж таки, понад сподівання чехів, до бажаного ними порозуміння дійшло і чеський уряд був змушений номінувати уряд автономної Карпатської Руси. До номінованого уряду ввійшли представники обох вищезгаданих напрямків на чолі з Бродієм, а цей працював згідно директиви з Будапешту, що за дуже короткий час було доказано. Українські міністри почали зрідкати своїх мандатів. Уряд був змушений подати до димісії, а Бродія, якому доказано державну зраду, заборонено до в'язниці. Номіновано другий, вже чистоукраїнський уряд з о. д-ром А. Волошином на чолі. Коли ж по Віденському арбітражі головні міста Карпатської України (Ужгород, Мукачів і Берегове) приділено до Угорщини, то Польща разом з мадярами приступас до посиленої дії, щоб не

допустити за всяку ціну до створення нової держави. Вони послали ще більш своїх диверсійних банд на територію Карпатської України і цим висіяти закорот. Угорщина проголосила мобілізацію і розпочинає війну проти Карпатської України. Рівночасно Польща перекидає свої сильні військові з'єднання, які стаціонально вздовж кордону молодій автономній республіки. Наїзд малярських військ на Карпатську Україну приниєс «Карпатська Січ». По обох сторонах падали жертви. Серед так жорстокої дійсності, народ Карпатської України приступас до виборів свого першого союму. Недовго перед розписанням виборів, ціла країна була охоплена гарячково передвиборчою пропагандивною акцією. Всі кандидати до союму, урядовці, січовики, духовенство, зокрема учителі і учительки при допомозі рефератів, виступали на різних вічах, щоб наклонити народ до голосування на одну українську листу. Були впроваджені навіть змагання — кожне село чи місто, яке віддасть 98% своїх виборчих бюлетенів на одну листу, мало право висісти білий прапор перемоги. З цілої країни управнених до голосування було 284 385 осіб. Всіх голосувало 265 002 особи, то є 92,5%. На українській листу голосувало 244 922 (92,4%), а проти 17 752 особи. Ці вибори навiano засвідчили перед цілим світом, що Карпатська Україна пробудилася із 1000-річної неволі, віднайшла себе і виявила свою волю бути складовою частиною великої української держави.

Події розгорталися шораз то швидше. Диверсійні банди переводили ще сильніше свої дії. Треба було мати більш сили для боротьби з ними і для боротьби проти малярських військ. На жаль цієї сили не було. Карпатська Січ не мала досить зброї. З великим зусиллям було зібрано коло 200 пістоль і декілька рушниць. Але ж в порівнанні з озброєнням ворога, це не було жадним озброєнням. Прем'єр о. д-р А. Волошин дав наказ чеській жандармерії видати Карпатській Січі зброю. Наколи ж по зброю пішли відділи Січі, то жандарми їх зустріли вогнем з рушниць і скоростріль. Це спричинило жертви в рядах Січі. Внаслідок цієї акції здобуто 41 рушницю і 90 пістоль. Карпатська Січ в місті Хуст мала перед рішальними днями змагу — 300 пістоль, 60 рушниць і 3 скоростріль. Коли до цього додати ще провокативне заховання чеської влади, яка без попереднього порозуміння з урядом Карпатської України номінувала прем'єром цього ж уряду свого генерала Л. Прхалу, то будемо мати повний образ безвихідного положення. В стосунку до такої номінації, все населення Карпатської України спонтанно запротестувало своїми багаточисельними демонстраціями. Ген. Л. Прхала був змушений від'їхати з Хусту. На цьому Прага не заперестала своїх інтриг, призначаючи далі того самого генерала «третьім міністром автономного уряду». Однак і ця спроба чехам не вдалася. Цієї номінації була причиною поних масових демонстрацій, у висліді яких ген. Л. Прхалу не допущено до урядування. Ген.

Прхала почувши про зброяння Карпатської Січі, видав наказ про здачу зброї. Однак Січ наказу не виконала і тоді ген. Л. Прхала приступив до рішучих дій».

Ніччю з 13 на 14-го березня я був запрошений до «Січової гостиниці», в якій квартирували провідні члени Січі і ПУН-у. Мене зустріли сл. пам. О. Ольжич-Кандиба, пор. Рогоч і ще кількох старшин січовиків. На мій запит, що від мене бажають, я одержав відповідь: «На нас мають папасті чехи. Просимо нам допомоги».

В цій гостиниці мешкало багато жінок разом з дітьми. Маючи на увазі небезпеку обстрілу цього будинку, я порадив перевести жінок і дітей на інше місце замешкання. Мою пораду не ухвалили, а один із старшин заявив мені зміцни, що «вони того не зрозуміють, бо ми творимо український Алякзар». На мою заувагу, що Алякзар стігнуто не твориться, О. Ольжич-Кандиба зауважив, що це «жарт». Як виявилось потім, це не був жарт, а гаряче бажання молоді цюсь діяти, щоб допомогти справі. Зрештою ця прикмета є притаманна кожній молодій людині, яка є готова віддати своє життя, не дивлячись на доцільність або недоцільність такого рішення. Однак провідники мусять все звертати увагу на економію національних сил і не допустити, щоби ворог використовував перозважні рішення та з цього приводу нищив безборонне населення.

Я намагався зробити все, щоби оборонити перед знищенням безборонних жінок і дітей. Десять коло 5-ої години ранку, я попередив компетентних осіб, що чеське військо хоче насильно роззброїти Січ. Одначе мене «заспокоює» тим, що мовляв, з чехами наступило «перемір'я», та що до 10-ої год. дні буде втриманий повний спокій. Думаючи отже, що небезпека бодяй на кілька годин минула, мене відпущено на працю, яку я починав о 6-ій год. ранком. Я ще не встиг вийти з гостиниці, як її почали зі всіх сторін обстрілювати з кулеметів. В мене сейчас виринули два питання: або мене перед кількома хвилинами неправильно інформовано про «перемір'я», або чехи з свого боку домовлене перемір'я зламали. Рівночасно був розпочатий обстріл команди Січі і коша, який містився поза містом. В целодський спосіб чехи замордували стійкових січовиків, які повчили стійку при виході до гостиниці. Чехи обстрілювали команду Січі з мінометів. На скорор ч були поставлені барикади, які перешкодили чехам здобути будинки. Не зважаючи на інтенсивцію прем'єра Карпатської України у ген. Прхали та в чеських урядових чинників в Празі, чеські війська далі обстрілювали будинки. Для мене стало ясним, що «перемір'я» було продумане так, щоби лише застопити нервовий стан. Ген. Прхала настоював далі, щоби Січ здала зброю. В такому невідрадному положенні о. д-р Волошин був змушений піти на компроміс з чехами, які від себе погодилися на те, щоби січовики зложили йому зброю, а не чеському війську. Чехи загарантували недоторканність січовиків. На вимогу прем'єра січовики зложили йому зброю,

а чехи зламали гарантію недоторканності січовиків, багатьох з них зліщували в жахливий спосіб.

Події нестримно йшли даліше. Мадяри не стрічаючи спротиву, обсадили своїми військами кілька пограничних сіл Карпатської України. Січ поза Хустом приступила до спротиву мадярам, здобуваючи зброю від чеських станиць жандармерії. Отже Січ не розпоряджала на той час жадними запасами зброї і не забезпечила собі постачання зброї з якоїсь прихильної країни. На цілі оборони Карпатської України, українська заокеанська еміграція зложила великі суми доларів. Кадровий військовий сил мадярів, яка була озброєна різними родами зброї: добре вишколена, січовикам прийшлося протиставитися з здобутими від чеської жандармерії рушницями, пістолями і з кількома скорострільами.

14. 3. 1939 р. Словаччина проголосила свою самостійність. Зв'язок з Прагою був перерваний. В цей сам день уряд Карпатської України проголосив самостійність країни. Умандатованих послів до українського Союму було скликано до Хусту. Мадярщина даліше продовжує свою агресію. Напад на Севлюш. Тут мадярських військ рішено спинити. Проти них виступають в бій учні учительської семінарії. Українська молодь Карпатської України загоридила своїми грудьми мадярам шлях до рідного краю. З великими завзяттям і рішучістю вона стримує на деякий час мадярські військові сили, встеляючи поле бою своїми трупами, — та «встатися не було сили» і... помалу відступають.

15. 3. 1939 р. відкривається Соїм Карпатської України, який підтвердив проголошення самостійності і вибирає президентом країни о. д-ра Волошина. Рівночасно Соїм схвалює такі закони:

1. Карпатська Україна є незалежною державою.
2. Назва держави — Карпатська Україна.
3. Карпатська Україна є республікою на чолі з президентом і виборним соїмом.
4. Державна мова є українська.
5. Державний прапор — синьо-жовтий.
6. Державний герб — дотогочасний крайовий герб і тризуб св. Володимира.
7. Державний гимн — «Ще не вмерла Україна».

І так на віддаленій українській землі, в горах Карпатах, відродилася Карпатська Україна. На жаль, відроджена країна не могла довго існувати, бо проти неї Угорщина кинула свої збройні сили, окупувавши вже частину території.

Президент Карпатської України о. д-р Волошин затверджує уряд, і призначив в складі уряду військовим міністром Ст. Клочурака. Військовий міністер в обличчі небезпеки цілковитої мадярської окупації, іменує штаб Національної Оборони таким наказом:

«Військове Міністерство Карпатської України.

Наказ ч. 1

Наказую: Полковник Сергій Сфремов, як ко-

мандант Національної Оборони Карпатської України створює собі Штаб в складі осіб:

1. Полк. Михайло Гузар,
2. Полк. Василь Филонович,
3. Надпор. Парчаній,
4. Надпор. Гулянич,
5. Пор. Багіля,
6. Пор. Петро Чорний,
7. Пор. Борис Шука,
8. Підпор. Михайло Пухлик,
9. Підпор. Андрій Івашковець,
10. Підпор. Степан Вайда,
11. Командант О. Н. О. К. С. Іван Роман, як інтендант.

В Хусті, дня 15, III, 1939

Ст. Клочурак в. р.

Міністер Військових Справ Карп. України.

Оголошено мобілізацію. Хуст переведено у військовий центр. Вищенаведеним наказом я був покликаний до активної служби. Наколи я зголосився у команданта Національної Оборони полк. С. Сфремова то зразу дістав невизраший наказ — обняти команду першої бойової одиниці. З уваги на те, що такої одиниці не могли мені вказати, я отримав другий наказ: «Візьміть Січ». Цей наказ також не був виразний, бо що ж означає «Візьміть Січ»? На той час, Січ не творила одної цілості, а була розкинена по цілому краю. Січ була й в Хусті (як відділ), який мав свою команду. Сьогодні, коли минуло п'ятнадцять років, полк. С. Сфремов, у своїх споминах*) пише так про розподіл функцій поміж старшинами, які були призначені до штабу:

«Полк. Филонович — командант Хустського коша та справа формування маршових сотень з тим, що він добирає старшинський склад для сотень у власній компетенції. На жаль, воно не було так, бо кошем в Хусті командував пор. Степан Сулятицький, і мшу підтвердити правду, що він з своєї функції вив'язувався добре. Він командував кошем аж до кінця цілої акції. Коли згадаємо, що під словом «кіш» полк. С. Сфремов розуміє всі військові з'єднання, які патоді були в Хусті, і якщо у дійсно одержав би наказ командувати всією згаданною залогою, то і міг діяти цілком інакше. На превеликий жаль, саме про такий наказ, довілюся щойно по 15 роках в США. Коли ж йдеться про формування маршових сотень, то воно виглядало так:

Я поїхав у супроводі сотн. Ю. Смиринського до команди Січі. Цілий двір команди і майдан біля неї були заповнені людьми. На мій запит звідкіля вони і що тут роблять, отримав відповідь, що всі вони зголосилися на заклик мобілізації. Хоч ці люди зголосилися, однак ними ніхто не цікавився і не опікувався. Вони, іноді розчаровані вичікували свого приділення до військових формацій. Я почав цих людей формувати в сотні. Свідком цього був Каленник Лесюк, який саме на той час фільмував цих людей. Невеликими групами на принципі сіл, я направляв їх до «великої будівлі» — будинку, в якому був приміщений штаб і там їх приводив до порядку. На мобілізаційний заклик, зголосилося до штабу декілька десятків старих старшин і з них я при-

*) «Свобода» ч. 42, від 4. 3. 1954 р.

значив командирів сотень. Самозрозуміло, що про мої заходи, я повідомив штаб, зокрема начальника штабу — полк. Гузара-Колодзінського, який одобрив мої дії.

В штабі на той час панував страшний хаос. Про організацію військової штабної праці навіть не приходиться говорити. Для прикладу, яка велика розгубленість панувала в штабі, дозволяю собі згадати наступний випадок:

Вже було сформовано 4 сотні. Меце викликали до штабу і в цей момент всі 4 сотні були відправлені на фронт. Коли я вернувся зі штабу, тих сотень вже не застав. Я повернувся до штабу і сказав, що така відправа формаций є неправильна, бо ці сотні вирушили на фронт без курінного командира, а такого ще не назначено. Сотні були відправлені без найменшого випosaження і засобів прохачування. Ми ніхто не дав жадних вказівок, диспозицій і т. п. Штаб прийняв мою заувагу до відома і просив мене, щоб я направив їхню «помилку». Описля я сформував ще дві сотні, призначив спільного командира для 6 сотень разом та одержав гроші від штабу на прохачування, які передав командантові цього курення сотні. М. Я. і, вислав їх на фронт.

Полк. С. Єфремова я вже більше не бачив. Він виїхав із Хусту, а пост військового міністра перебрав полк. М. Гузар-Колодзінський.

Мадярські війська дальше продовжали наступ. Він відбувся по лінії залізничних шляхів Перечин-Свялява-Іржава-Севлюш-Хуст. Січовики зводили з мадярами завзяті бої і дали роззброювали чехів. Сильний спротив, який зустрів мадярів під Горондою, тривав 12 годин. Січовики змусили мадярів до відступу, але по одержаній піддержці їм вдалося витиснути січовиків з їхніх позицій. Затяжні бої відбувалися і на іржавському відтинку, де горстка січовиків стримувала вдеситеро сильнішого ворога. Найтяжчі бої були зведені в напрямі на Севлюш-Хуст. На всіх відтинках фронтів, січовики завзято ставили спротив, стримуючи наступ ворожих військ. Не зважаючи на це, що мадяри мали добре вишколену армію, яка була озброєна різними родами модерної зброї, січовики все ж таки своїм завзяттям стримували наступ. Слід не забувати, що на початок боїв січовики мали всего 300 пістолей, коло сотні рушниць і кілька скорострільів. Описля зброя почала прибувати з роззброєних чеських відділів, але ж цього було замало, щоб змусити регулярну мадярську армію до відвороту на свою територію. Завзяті і хоробрість січовиків була подивуватна, однак в модерній війні цього є рідше замало. Без модерного озброєння і виряду, навіть найхоробріше військо не зможе витримати переваги противника і скорше чи пізніше буде змусене піддатися.

Мадяри наблизилися до Хусту, який залишила Січ. З нею відійшов і командант оборони полк. Гузар-Колодзінський. В місті залишилися лише ті, що були призначені відійти на фронт. При штабі залишилися мобілізовані старшини, які не отримали жадного призначення. Ці старшини

почувши, що полк. Гузар відїхав з Хусту, настирливо домагалися щоби я обняв команду. Телефон в штабі не вмовкав, бо зі всіх сторін команди фронтowych частин домагалися розпоряджень, а їх не було кому дати. В цьому випадку був знехтований основний військовий закон, що коли командант з будь-яких причин відходить, то він є зобов'язаний визначити свого заступника. Коли такого він не має, автоматично мусить (хоче він того чи ні) визначити найстаршого по ранзі старшину, який залишається в цій місцевості, перебрати по ньому команду. Я перебрав команду без жадного наказу, — самостійно. Сейчас видаю наказ відступити з Хусту. Я зняв мені відомі стійки, віддав їх в розпорядження січовим відділам на периферіях. Під сильним обстрілом ворога, ми — покинули Хуст. По дорозі під Сокирницями нас знова мадяри сильно обстріляли. Нічого ми добилися до с. Буштини. Пройти цим селом було неможливо, бо в ньому був закартирований чеський гарматний відділ, який нікого з січовиків не пропуслав. Ми були змусені повернути в гори і по короткому часі прийшли до с. Углі. В селі Углі до нас приєднався один відділ січовиків, а згодом долучився другий. Ранком ми вирушили до с. Кересниці, біля якого пропливала річка. В цьому районі повинна була проходити головна лінія спротиву. Висловлююся «повинна була», бо її не заплановано. Ще в Хусті, після мого призначення до штабу оборони, я запросив був ген. В. Петрова і представив його полк. Гузару. Порозумівшись з начальником, я разом з генералом вготували плян оборони. Згідно з цим пляном всі відділи Січі повинні відійти на лінію Кересниці-Тересв'я і обсадити позиції на лівому березі річки (назви не пригадую), яка тут перетинає Карпатську Україну. З'єднавши сили Січі могли творити поважну силу (розуміється якщо будуть під одним командуванням і одним пляном) і поставити добрий спротив ворогові. Плян оборони від нас перебрав полк. М. Гузар-Колодзінський, але його не використав. Головну лінію оборони чомусь визначено біля с. Бичкова і тому розроблений нами плян був анульований.

Під с. Кересниці я зустрів несподівано полк. М. Гузара в товаристві ще одного січовика, які їхали верхи на конях. Я до нього підійшов і попросив, щоби він перебрав від мене команду. На мос прохання полк. М. Гузар заявив, що він почувався хворим і просив, щоб я дальше командував. Ми наблизилися до одного села, якого вулиці були прибрані мадярськими прапорцями. Як виявилось, жиди і мадяри приготувалися на зустріч мадярських військ. Я дав наказ сейчас познімати прапорці.

Горами ми пройшли аж до с. Анашніці. Тут, на другому схилі гори, ми помітили січовий кіш пор. Ст. Сулятицького, який приблизно за годину часу з'єднався з нами. По відбутті короткої військової наради на якій був присутній полк. М. Гузар, ми разом із січовиками помаршували далі горами в напрямку с. Бичків.

Полк. М. Гузар і пор. З. Коссак від

нас відстали. Оба воїни перейшли до с. Апіша, де їх мадяри арештували та відправили до Солотвини. Тут їх обох розстріляно*).

Хоч я що околицю добре знав, але з огляду на те, що була ніч і ми маршували горами та лісами, тож взялі собі провідника. Десь опівночі ми були над с. Бичковою. Винзу, при ріці Тиси жемали два села — Малий і Великий Бичків. За рікою Тисою був кордон з Румунією. Залишивши відділ на горі, ми з пор. Ст. Сулятицьким зійшли винзу, щоб підшукати перехід через ріку. Там ми дійшли до краю с. Бичків. Ми не хотіли вступати до села, бо там були мадяри. Пор. Ст. Сулятицький пішов повз остатні хати, а я пішов правіше поза село. За яку чверть години я почув гавкання собак, яких сплюснули пор. Сулятицький. Це гавкання насторожило мадярську стежу, на яку я саме наткнувся. Стежа поспішно подалася до села. Треба було якось затримати стежу так, щоб не зрадницькі і дати можливість пор. Сулятицькому непомітно вернути до відділу на гору. Я сховався за невеличкий кущ, однак мене таки зауважила стежа. Один з мадярів стрілів в кущ. Куля влучила мене в праву руку, прошивши двічі мій одяг. Рана була неглибока. Віддаль між мною і мадярською стежею була досить велика, а тому я міг маневрувати й прикувати їхню увагу до мене. Я дражнився з мадярами досить довго, аж нагло знову загавкали собаки. На моїй думці стало легше, бо ж це означало, що січовий відділ прибув до Тиси і зараз розпочне переправу через ріку. Треба було подумати над собою, щоб дістатися на другу сторону ріки. Мадяри стріляли до мене кілька разів, зокрема тоді, коли я по грудях бродив через ріку. При цій переправі допоміг мені місяць, який щойно заховався за хмари й стріли мене не влучали.

І так цілий відділ без втрат перейшов ріку Тису. Ми опинилися на румунській території. Тут зразу попали на прикордонну сторожу. На наше щастя один з воєнків був буковинець і через нього я просив прикордонну сторожу прийняти січовий відділ і зажадав для відділу права азилу. Мене повели до штабу. За цей час відділ Січі увійшов в румунське село, склав зброю і був розміщений в школі. Ранком вернувшись зі штабу, мене далі приєднали до нашого відділу. Вполудні зайшов до школи якийсь пан, що приїхав з Бвкарешту. Він переговорював з нами, а потім прийшла якась румунська військова частина, яка вивела нас з при-

*) В «Історії Українського Війська», розділ «Карпатська Січ» в опрацюванні д-ра С. Росохи на стор. 602 написано так:

«Наступного дня мадярські моторизовані частини підійшли під Буштиню, де розвинулися нові завзяті бої. Переважаючої сили й ударові мадярських терористів зтилу із Тячева, січові відділи не могли встоятися. В цих боях згинув сам Верховний Командант полк. М. Гузар-Колодзінський і його ад'ютант чет. З. Коссак».

Повище твердження не відповідає дійсності.

міщеня, заховаючись при цім супроти нас, досить брутально. Деяких з нас навіть побито, а далі під ескортою цієї військової частини, нас передано назад в руки мадярів.

Ми опинилися у великій школі в с. Бичків, де нас приміщено у руханковій залі. Нас було всього 372 чоловіки*). Найперше мадяри ограбили нас, відбираючи гроші, годинники, нашийні хрестики (лише золоті), пояс, взуття і т. п. Опісля мадярські воляки домагалися від нас золотих обручок, аж нарешті в брутальний спосіб самі стягали з пальців. Всіх допитували і при цьому сильно били. На другий день мадяри вивели список і знова сильно били. При кожній перевірці, мадяри в неймовірний спосіб знущалися над нами так, що мордувалоно здається не було кінця ні днем, ні ніччю. Найбільше дісталось старим старшинам і умудировалим січовикам. Далше нас посерегеновано на три групи: виходців з Галичини, смертників і, найменшу групу, до якої зараховано тих, які на їхню думку попали в Січ припадково. Спочатку я попав до найменшої групи, однак за пару днів по переведенні доходженні і переслуханнях, я був викликаний до окремої кімнати в якій мадяри переводили допити і тортури. Допити над полоненими січовиками переводили 5-ох мадярів в цивіло. Один з них був різником в Колочеві, який називався Кастнер. Він одинокий знав українську мову. Коли я увійшов підштовхуваний багнетами і прикладами крисів до кімнати, всі 5 мадярів накиннулись на мене і зваливши з ніг, почали бити по п'ятах. Від перших ударів я стратив притомність. Мене облили холодною водою і знову били. По якомусь часі мене випроваджено за руки з кімнати, і я чув як Кастнер крикнув: «Це за те, щоб не видав...» Мене посадили окремо, а за пару хвилин я потрапив в ціло смертників. Сьогодні доводиться мені все це тяжко описати, а тому спинося тільки на деяких цікавіших моментах.

Одного вечора зайшов до мене мадярський полковник в товаристві греко-католицького священика О. Л.**). Священик мав на собі епітрахіль і хрест в руках. Всі зазмерли, бо... це означало на нашу думку, що прийшов кінець із нами. Полковник найперше викликав мене і запитав, чи я викликаю священика для св. Сповіді. Священик глядія на мене глибоко, щось до мене говорив, однак я його не розумів. Щоб вив'язатися з цього скрутного положення, я звернувся до галицької групи зі запитанням, хто бажав висповідатися. Один із січовиків підійшов до священика. Почалася сповідь. Саме в цей час мінчалася вартя. Мадярський полковник вийшов з цєлї. Наколи священик висповідав січовика, я підійшов до нього і також нахилився під епіт-

рахиль. Почалася, може єдина в світі, «сповідь», бо виявилось, що цей священик прийшов як зв'язковий. Священик і ще кілька українців (місцеві учителі, які мене особисто знали) написали ніби від мене записку та з нею пішли до мадярської команди з проханням, щоби мене дозволено висповідати. На підставі цієї записки священикові дано дозвіл висповідати полонених січовиків. Очевидно місцеві українці не врахували того, що я не був греко-католиком (вони добре знали мене, бо я в цій околиці жив понад два роки), а це в свою чергу могло виявитися і принести для них злі наслідки. Священик запитав мене: «Що їм треба робити, щоб нам всім допомогти?...» Він розказав коротко, як по-нелюдськи знущався мадярськї війська над українським населенням. Відрізують людям вуха і носи, а іноді навіть язика, і таким чином замордовують людей на смерть. Всіх, яких мадяри помордували в цій околиці, я знав особисто. Вони походили з села Требушани.

Діло цього священика було героїське і дуже відважне. Треба було бути великим патріотом і героєм, бо ж крім відваги, треба було печебороти в собі канонічні закони, і цілий ряд приписів. Однак національне почуття цього священика взяло верх над обрядовим. Для української справи, як рятування призначених на смерть січовиків, він зробив все, що тільки міг зробити, а тому належить йому заслужена слава.

За кілька днів прийшов до нас мадярський полковник Маколі. Думаю, що він був зверхнім начальником. Він оглянувши нас всіх, підійшов до двох українців, яких долучили до нас пізніше. Це були — учитель Остапчук та інж. Літвицький. Під час допиту, Остапчука били по лиці. Наколи полк. Маколі почав допит інж. Літвицького, він чомусь нагло озвірів, дав якусь команду, на яку зразу 10 мадярських воляків накинuloся на цього інженера та почали його немилосердно бити. Нецясний інженер звалився з ніг, був цілий в крові, а з голови видісталася якась біла маса. Голова була розбита. На другу команду цього полковника, їх обох витягнуто з цієї залі і в одній з поблизьких глухих улиць — розстріляно. Ніччю увійшли на залю мадярські старшини, між якими було 5 слідчих. Січовиків викликували по списку і допитували їх. Мене викликали третього з черги. Нас всіх було викликано 21 січовика. Скувши нас ланцюгами по 3-ох разом і знова ще довгим ланцюгом пов'язавши закуті трийки, нас всіх переведено до с. Рахова. В першій групі були самі наддніпрянці, а між ними був і Євген Врецького-Волянський, який під час допиту записався, що він родом з Донбасу. Над ранком привели до нас ще дві групи.

В Рахові нас допитувала спеціальна комісія 2-го мадярського гонведського штабу. Перекладачем був один росіянин, — син старшини російської парської армії. Тут нас вже не били. Прийшла черга на мене. Допитував цей росіянин разом із одним цивільним мадяром. Кожному дано по 21

запит. Однак ці всі запити, не могли дати комісії вдосталь відомостей. Наприкінці допитів перекладач попросив мене щоби я говорив з ним «неофіційно». Він почав мене розпитувати про мєс походження і чи я не служив в царській армії. Під час розмови виявилось, що я служив в тому самому полку, що й його батько. Він навіть пригадавав собі, що його батько часто згадував мєс прізвище. Цей росіянин висловився між іншим, що на його думку я не вишен, а випина ота «Січ-банда», показуючи при тому на залю. На це я відповів, що коли командант отой «банди»-Січі на його думку не вишен, то як же може бути вишувата ця частина, якою я командував? Далше я запитав його, що означає слово «банда», та що він під цим очеркненням розуміє? Він відповів мені, що за бандита вважає такого, який відрізує вуха, носи і т. д. Погоджуючись з ним щодо дефініції «банда», я заявив йому вітверто, що ні він, ані ніхто інший не буде в спроможності доказати, що будь-хто з оцих полонених щось подібного робив. Навпаки, я можу доказати, подаючи прізвища та місцевість, в якому мадярське королівське військє допустилось дійсного бандитизму на безборонному українськом населенні. В цьому випадку я використав інформації священика. У відповідь попередив мене перекладач словами: «Ви грастєсь з вогнем». Далше я запитав, чи можу все це сказати військовій комісії? Перекладач відповів, що так. По з'ясуванні цих справ мій допит закінчився, а за яких 2-3 години я був звільнений з полону.

Кінчаючи мої спогади хочу сказати, що як місцеве населення так і всі ці, які прийшли з допомогою в боротьбі (галичани, буковинці і старі ветерани українських визвольних змагань), виявили свій подивугідний патріотизм. Всі вони відважно, погеройськи, і з оцайдушністю шшли в бій проти переважаючих під кожним оглядом сил ворога, не шкодуючи за Батьківщину свого життя. І в полоні, без крику, нарікань і збайдужіння всі ми зносили тортури від ворога. Між нами, на превеликий жаль, знайшлися слабодухи, або підіслані ворогом агенти. Вони на допитах викривали все, що тільки знали або їй не знали, зраджуючи при цім старшини, а іноді показували пальцем, коли їх приводили мадяри розпізнавати нас. Так був виявлений пор. О. Волянський. Мене виявив вороговий молодий галичанин, Новицький, заявляючи мені в очі, що я дав наказ, щоби в с. Кересниці знати мадярські прапорці. Це було дуже прикро. Зрушило це навіть мадярського вокастїйкового (мобілізованого учителя), який часто цілголосом запитував — «Чому ви цього Юлі не задусите?» Зрадник Новицький користувався деякими полегшеннями. Він не сидів разом із нами, його не били, він ходив вільно, час-до-часу розносичи воду.

Рівночасно хочу висказати й свої спостереження та міркування. Роблю це не зі злости, але для ствердження історичної правди. Тому у висновках з пережитого буду строго об'єктивним.

У кожної нації творення своєї дер-

*) У опублікованих спогадах за подано число 273. Це не відповідас дійсності, або поплутано розміщення цифр.

**) Священик О. Л. є монахом ЧСВВ. Він залишився в Чехо-Словакчині. Тому і не подаю його повного прізвища.

жави вимагає напруги всіх зусиль народу. Тут не місце будь-якій партійності. При будові держави мусимо використати всі можливості; передусім треба підходити з державницької рації до всіх проблем в творенні державності; даліше приходиться в чергу толерантність і втриманий такт. Під час боротьби Закарпаття проти мадлярів, головну роль відіграла тільки (одне середовище) ОУН з своєю верхівкою ПУН. Тактика її основні заложення для будови власної держави ПУН-у, чітко розв'язалися з вищезгаданими вимогами. Очевидно, що замість користі все це принесло у висліді дуже велику шкоду для цілості визвольної справи.

Творення збройної сили нації вимагає передусім фаховості, — вміння організувати і координувати всі елементи, які в результаті творять національну армію. Даліше, на увагу заслуговує здобувтий досвід та національно-державницький підхід до воєнної справи. До цього, як окрема і дуже важлива вимога, доходить ще **відповідальність**. Замість цього, щоб використати всі можливості, притягуючи до праці всі національні сили, які хотіли і могли дуже багато допомогти, ці сили були знехтовані. Забули творити Січі при цьому найважливішу засадку і вимогу, що при творенні національної збройної сили, яка є витвором цілого народу, не сміється її підпорядкувати тільки одному політичному середовищу. Тодішні аранжери організації національної збройної сили Карпатської України, поставили понад все своє середовище, а не народ і націю, а на цьому звичайно потерпіли велику поразку український народ Закарпаття, залишаючи лише науку на найбутнє. За справу творення армії взялися були люди без будь-яких військових фахових знань, без досвіду, без жадних до того даних і нарешті, без жадного поняття. Не хотіли вони розуміти того, що надати мундир і напущити старшинські відзнаки, це ще далеко не означало бути дійсною військовою старшиною. Вони з погордою ставилися до тих дійсних старшин, які під час вишкочів зобули військово знання, а в боях великий досвід. Вони намагалися відібрати тим старшинам старшинську честь, іноді кидуючи проти них різні необгрунтовані обвинувачення. Наведу для прикладу статтю О. Волянського «В обороні мадярського наступу», Збірник «Карпатська Україна в боротьбі», де він на стор. 117 пише: — «В середині 15 березня іменовано штаб. до якого ввійшли деякі старшини лавного штабу Січі і різні фахівці. Того ж дня почали «вижджати ці фахівці» з Хусту. В кінцевім ефекті тишилися тільки старі січові старшини».

Повище твердження не відповідає цілковитій правді. Воно є наскрідь тенденційне і наносить образу для всіх дійсних старшин. О. Волянський сидів серед «смертників» у мене між ногами (ми були так скучні), тому не міг не знати, що я був одним із цих «фахівців», про яких він висказується з погордою. Жадний старшина, яких я визначив на команді станова, не залишив свого відділу. Всі

полк. Чорний Запорожець

Чорні Запорожці

Кінний полк Чорних Запорожців, це був один з найстарших кінних полків нашої армії. Майже весь час він входив в склад Запорозького корпусу.

Початок його постання сягає 1917 року, доби Центральної Ради, на той час, як кінна сотня, в складі 2-го Запорозького полку під командою полк. Болбочана була в наступі. Потім прийшов відступ на Житомир, де з'єднавшись з німцями, поведено наступ на Київ.

Далі Харків — Крим. В цей час сотнею командував сотн. Римський Корсаків, а чотами — хор. Шевченко, пор. Дяченко і хор. Сисун.

Після закінчення Кримської виправи, кінна сотня в складі 2-го Запорозького полку переходить на охорону північних кордонів в Старобільщину, а пізніше на Чернігівщину.

В боях під Картушином, Камінською Слободою, та в інших містах, відзначалась особливою кінна сотня. Це був час, коли не дивлячись на мирний стан, продовжувалась війна на кордонах Московщини.

Потім приходить повстання проти гетьмана. Болбочаниці намагаються надати племінний і послідовний перебіг змін режиму, але анархія заливає край і всі зусилля Запорожців розбиваються об непереможну стихію розбурханого маси, та об орди москалів, що сунули на Україну.

2-га чота під командою пор. Дяченка, прилучивши до себе кінних полкостців з районів Решетилівки і Білоцерківки (Полтавщина), за згодою полк Болбочана, розгортається в дивізіон ім. полк. Болбочана.

Почались важкі змагання з одного боку з більшовіками, що наступали з півночі та з другого боку з Мах-

пом, що напирив з півдня. В цих боях особливо відзначився дивізіон ім. полк. Болбочана в боях під Лозовою і Павлоградом проти Махна, а потім під Люботином проти московсько-більшевицьких імперіялістів.

З початком січня 1918 року, дивізіон злучився з рештою сотень і став кінним полком ім. полк. Болбочана.

Після арештування полк. Болбочана, командування корпусом перебирає Волох. Він забороняє полкові носити ім'я полк. Болбочана. Полк мав стати «Кінно-Республіканським». Старшини і козаки що назву відкинули. В пізніших часах була затверджена назва «Кінний полк Чорних Запорожців».

Почався відворот з Правобережжя і поступове залишення його теренів.

Після Волохівського універсалу, який оголошував «радянську владу» в Україні, Запорожці скинули ненависного Волоха.

Далі прийшов відступ з боями до кордонів Румунії і переїзд через Бессарабію.

Запорізький корпус мусів здати свою зброю румунам, а також коні і все військово майно, єдині Чорні Запорожці не здали його добровільно, а силою румуни не зважились. Тому Чорні Запорожці були єдиною частиною, що не здавши зброї, перейшли через Румунію.

По короткім відпочинку в районі Заліщик, полк перекинено в район Вишнівця, де в браверній атаці, він зловив батарею, вирубуючи батальйон совєтської піхоти. Наступ на Прокурів та бої в цьому районі, з активною участю Чорних Запорожців. Наступ на Київ, Вінниця, Васильків — всюди в кінних атаках Чорні За-

вопи були (за винятком двох) серед полонених аж до кінця при своїх відділах.

Мене дуже часто питали (ще до сьогодні) про оцінку боїв проти мадляр. Рівночасно дуже часто люди зверталися до мене з запитом, «чому ми програли»? Якщо йдеться про оцінку боїв, то мусиу сказати, що зведені бої у Карпатській Україні не можна піднести до нормальної, прийнятої у військ. норми. Там де в боротьбі виступає армія проти армії, можна мати тільки одну оцінку, однак там, де проти незорозноної горстки воїнів виступає організована військова сила, — характер оцінки є зовсім інший. В зв'язку з героїзмом січовиків, то можна сказати, що героїзм іноді переходить межі очайдушності. Щоб зафіксувати цей героїзм дозволю собі навести такий приклад: Стара опанцирена і добре вишколена армія веде наступ. Наступ очолює велика кількість панцирів і скорострільів при рівночасній співдії летунства. Проти цієї сили протиставляється горстка січовиків з 1-2 скорострільами і сотнею рушниць без будь-якої важкої зброї і летунства. Очевидно сили були аж надто нерівні. Вій був вже наперед вирішений. Однак ця горстка з великим зав'язанням

тримав свої позиції і щойно по процитті моря власної крові, вона змушена залишити дорогою боронені позиції. Подібних прикладів героїства було багато, однак всі ці приклади доказують наявно, що крім героїства мусить бути ще й технічна перевага, а також тактична вмілість. Щоб цим героїством, зброєю і технікою вміти (під тактичним оглядом) покермувати, та при найменших жертвах досягнути перенату над противником, — треба фахових старшин.

Чому ж нарешті прогала Січ? Відповідь може бути тільки одна. Тому, що не було об'єктивних даних на вигляд.

Зведена боротьба в Карпатській Україні, зокрема підготовка до цієї боротьби, хай послужить за приклад і для майбутніх українських поколінь: як не належить підходити до організації національних збройних сил в напому майбутньому.

Від Редколегії:

Цей сполим написав учасник боротьби Карпатської України, полк. В. Филонович, який боровся в рядах Карпатської Січі проти мадярських імперіялістів. Полковник В. Филонович був військовою аташе уряду УНР в Анкарі.

підприємств вирубують сотні ворожої піхоти, здобуваючи десятки кулеметів та іншого військового майна. Чорні перші входять на передмістя Києва. Обсаджують товарову станцію, та стратегічний міст. Одним куренем беруть участь в дефіляді, здирають з Миської думи російський прапор, який сотні. Божко кидас під ноги к-ра Запорозького корпусу, ген. Сальско-го.

Відступ з-під Києва, боротьба з Добровольчою армією, катастрофа 6-го грудня 1919 року, район Любара — це дальні етапи цієї частини.

Запорозька піхота — роздигнута, боса, знеможена від тифу. З усього видно було, що піхота більше битись не може. Перехід Волоха до большевиків, крадіжки в інтендантурі, невчасні соціальні експерименти уряду — це джерело частих ферментів. До того холодна пронизлива осінь, дощі, болота.

Ворог довкола — поляки, деннікинці, большевики...

Штаб Запорозького корпусу понав в полон поляків. Ситуація була настільки сумною, що не лише молоді козаки, а навіть старі болбочанівці, що вже привикли до всього, попустили голови.

Нарешті ген. Ом. Павленко, новий командир Запорозького корпусу, скликав на нараду к-рів дивізій і полків, на якій вирішено, прорвавши фронт білих москалів, йти в запілля. Полк ожив, відродився.

Командний склад полку Чорних Запорозжців на той час був наступний:

Командир полку — пор. Дяченко
1-ий заступник — сотні. Божко
2-ий заступник — пор. Брожо
адьютант — хор. М'якота
к-р 1-ої сотні — хор. Богасвський
к-р 2-ої сотні — хор. Нестеренко
к-р 3-ої сотні — пор. Соловйов
к-р 4-ої сотні — хор. Бурба
кулеметної сотні — хор. Щербина
гарматної сотні — хор. Чорниця
господарчої сотні — пор. Токар.

Склад полку: 212 шабель, 11 тяжких кулеметів на станках, 9 легких і 1 гармата. Разом 417 козаків і старшин.

Настав новий період боїв. Чорні Запорозжці прорвали фронт на свосму відтинку. Бої в Ставищах. Капітанівці і Богопілля дали Чорному полкові трофеї: сотні полонених, кулемети, табори з нагарабованим деннікинцями кравцом, за який наші селяни очоде давали овес, сіно та кормили варениками козаків.

Від 10-го січня 1920 року відновлено боротьбу з червоними москалями. 9-го лютого, Чорний полк і Мазепинський кінний полк під командою пор. Дяченка (після нічного перемаршу понад 60 кілометрів), заняли станцію Вобринська та м. Сміла. Цей бій дав полкві гарматні, та ружиничні набой, теплий одяг майже для цілого полку, понад 60 коней під верх, понад 250 полонених, з яких і була сформована пластунська сотня під командою хор. Плузжника.

Бій за Золотоношу, захоплення Голванівська, Хоцеватої, Гайворона та наскок на Бершадь — дали Чорним Запорозжцям 4 гармати, 4 амуніційні

скрині, все це разом з кіньми. Знова сотні полонених і десятки кулеметів.

Бій під Наливайками, захоплення ст. Плетений Ташлик, рух на Долинську і Вознесенськ. Здобуття Вознесенська, бої під Бірзулою і Тульчином. Прорив совєтського фронту під М'ясківкою і з'єднання з регулярною армією.

Зимовий похід скінчився. Полк зробив за п'ять місяців понад 2000 кілометрів. За цей час полк мав 20 боїв і багато сутичок з ворогом. Захоплено в полон 40 деннікинських офіцерів, 27 большевицьких комісарів, 438 червоноармійців. А скільки їх порубано??? Того в Чорний полку не лічили... Військові трофеї: 4 гармати, 4 набійних скринь, все це з кіньми, 9 кулеметів, 278 коней, 136 возів з майном, 10 вантажних авт і одна радіостанція. Втрати полку: забитих — 7 козаків і 13 ранених, а також 14 коней забитими і 33 раненими.

Цим походом кінний полк Чорних Запорозжців вписав до своєї славної попередньої історії ще одну геройську сторінку.

Бої в складі регулярної армії: Кінний полк Чорних Запорозжців в цей час мав поверх 500 чоловік і під час бою виставляв 250 шабель, 2 гармати, 12 тяжких кулеметів на станках і 15 легких, та до 100 багнетів пластунської сотні.

Бої під Китросами: По короткім відпочинку, полк був перекинтий в район Китрос, де в стрічний бою розбив совєтський полк, прибулий свіжий на наш фронт. В цім бою Чорні здобули: 4 гармати з кіньми, 4 набійних скринь з кіньми, 6 кулеметів на станках, 25 возів наладованих сідлами та набоями. Більше 250 коней попало в наші руки. До 100 трупів валялося по полю бою, серед них к-р ворожого полку, зарубаний к-ром 3-ої сотні пор. Соловйовим. Понад 50 людей взято в полон, переважно гарматчиків, яких передано в батарею полку, яка стала 4-ою з гарматного складу. По двох днях, в наступі на Китроси, полк здобув 1 гармату, обслугу якої вибила наша батарея під командою пор. Лазара. В цьому ж бою, завдяки непорозумінню, вискочив з рук Чорних к-р сов. кінної бригади Котовський, якого пор. Дяченко прийняв за старшину Мазепинського полку, що бився ліwise. Втрати полку за цей день: забитий к-р 4-ої сотні хор. Бурба — старий болбочанівець, козак 2-ої сотні Зінько. Ранених 11 козаків. Коней забито 7, ранено 18. Здобуто 1 гармату, 1 кулемет «Максима» на станку з кіньми, табір в 18 возів, та 40 полонених з двома червоними комісарами.

Перший відворот за Збручу.

Кінний полк Чорних Запорозжців. ввійшов в склад до новозформованої Окремої Кінної дивізії. К-ром дивізії був призначений брат командарма полк. Ом. Павленка.

З приводу відходу польської армії з-під Києва, наша армія теж почала відворот. Всі вперті атаки ворога, підбадьореного успіхами на польській фронті, відбивались з великими втратами для большевиків. Кінна дивізія, а з нею і Чорний полк в більшості йшли в ар'єргарді.

В районі м. Балина, Кінна дивізія стояла за фронтом Київської пішої дивізії, яка була несподівано заатакована ворожою кіннотою, силою до 400 шабель і перерубала більш як 150 козаків. Киїни в паніці тікають залишаючи все в Балині. Полк. Дяченко запропонував к-рові дивізії перейти в контратаку, але отримав дозвіл зробити «розвідку» одним куренем, на чолі якого, к-р полку увірвався в Балин. Ворожа кіннота була зайнята грабуванням таборів Київської дивізії і не прийнявши атаки Чорних, залишила Балин.

Курні без втрат відбив весь обоз, кулемети і ввагалі все покинуте майно Київської дивізії.

Бої на лінії р. Збруча.

На фронті стояли піші курені 3-ої Залізної дивізії, та кінний полк осавула Фролова. Окрема Кінна дивізія в перемаршу через с. Товстенке. Чорний полк в резерві йшов останнім в дивізійній колоні. Назав наказ по колоні: «Чорні вперед». Виконати наказ було трудно. Вулиця вузенька, в якій ледве містилася колона дивізії трійками. Лишився один вихід — ламати тини, щоб лише вихіти на чоло. На команду 1-ша сотня поспішилася, навалилася грудьми і положила тин на землю. Так було з другим і третім тином. Четвертій тин був низький і коңі к-ра полку та почоту взяли цю перешкоду. Як оказалось, к-р дивізії з штабом майже носом уперлись в ворожу кінноту до 500 шабель. Полк 1-ша сотня добігла до коней і сідала на них, к-р полку з своїм почотом став проти ворога. Нарешті підоспіли сотні і почали ладнатись до атаки. К-р дивізії і решта полків, як видно мали бути тільки глядачами...

Несподівана поміч прийшла з боку осавула Фролова, який одночасно з Чорними заатакував ворожу кінноту зліва. Ворожа кіннота не прийняла атаки. Утікаючи залишила свою піхоту, по якій і пройшлися Чорні разом з Фроловцями. Полк здобув: 4 кулемети «Максима» на станках з кіньми, 32 верхових коні і одного полоненого. Фроловці взяли до 200 полонених, більшість котрих була поранена ударами списів, які були тільки в полку Чорних.

Відворот на лінію Дністра.

Кінна армія Будьонного, тиснучи війська південного польського фронту, посувається на Львів. Маючи в глибокому свосму запіллі ворожу кінноту, Українська армія розпочинає свій відворот на лінію Дністра.

Кінна дивізія рушила на м. Ходорів, аби ударом з крила допомогти полякам. Чорний полк ішов в авангарді. По дорозі часто попадались польські відділи по 15-20 люда, які при наближенню наших патруль, підносили руки чо гори і піддавались, приймаючи нас за большевиків. Не доходячи з 10 кілометрів до Ходорова, Чорним полком захоплено роз'їзд, який належав до дивізії «Червоного козацтва» з армії Будьонного. З слів полонених можна було ствердити, що ця дивізія двома полками переправилась на наш бік поромами, а решта на другому боці Дністра. Ці два полки мали до 500 шабель.

Полк. Дяченко запропонував к-рові

дивізії заатакувати ворожу кінноту, бо все промовляло за вдачу. К-р дивізії спочатку був погодився, але пройшовши кілька кілометрів втрапив віру і почав відговорюватись, що не відомо, чи полонені москалі кажуть правду. Полк. Дяченко просив дозволу з одним своїм полком ударити, бо трудно було чекати кращого моменту, але к-р дивізії і в цьому відмовив. Внедовзі над'їхав український панцирний потяг «Кармелюк», який погодився підтримати наступ кінноти. Майже до вечора вагався к-р дивізії і таки не рішившись, наказав повертати назад. Цим к-ром дивізії, був в той час полк. Трильський, який подібно за світової війни, рахувався хоробрим старшиною.

Бій під Вольшовцями. Ранення к-ра Чорного полку.

Дивізія в маршу на Галич. В передній сторожі 2-ий полк Максима Залізняка, який наткнувся на ворожу піхоту 100-150 багнетів, не міг до самих Вольшовців дати собі ради. Полк. Дяченко пару разів під'їздив до к-ра дивізії, щоб він дозволив звільнити 2-ий полк, але к-р дивізії не дозволив, бо знав, що Чорні за пів години викінчать цю піхоту. Перед Вольшовцями дивізія стала на відпочинок, а другий полк пішов вслід за піхотою.

Не пройшло й години, як в напрямку, де пішов 2-ий полк, почулась рушнична і кулеметна стрільняна. Внедовзі стало видно козаків 2-го полку, що галопом тікали до дивізії. Тепер вже сам к-р дивізії закликав к-ра Чорних і наказав одному куріно допомогти 2-му полкові.

На чолі 1-го куреня полк. Дяченко погнався галопом до 2-го полку.

Між тим з 2-м полком трапилась така історія: виїхавши на шлях, що провадив на Галич, полк станув на відпочинок, виславши один кулемет в напрямку Галича. Всі поснули. В цей час большевицька колона, що відступала від Галича, наткнулась на сплячих кулеметників і усіх переколола, а полк почувала доброю сальвою і провозжала кулеметним вогнем. Це і примусило тікати 2-ий полк. Під'їхавши до к-ра 2-го полку К. Смовського, з яким домовився, що настром для обох до атаки, буде густа стрільняна, к-р Чорних з курінем погалопував на перехід ворожій піхоті. Виїхавши на край Вольшовців, наказав куріневі затриматись, а сам виїхав наперед.

Майже під самим носом ішла піхота силою до 500 багнетів. К-р полку наказав сотням спійнитись і городами вивів їх на край села. Заторохотли легкі кулемети, а козаки почали гатити з рушниць майже в саму піку ворожій піхоті. Ворог не сподівався нападу і почав в безладдю тікати. Сурмач з наказу к-ра полку засурмив: «коноводи коні». До коней було майже 500 кроків. Галопом прискакали перші коноводи почоту к-ра полку, щось до 15 коней. Не чекаючи решти полк. Дяченко досяг коня і кинувся в атаку. За ним пішло 12 козаків його почоту, бо сотні ще не мали коней. Серед ворога постала неопісана паніка. Всі кричали «стой» і всі тікали. Стрільняна зменшилась, бо кіннота вже врубалась в піхоту,

але в цей час полк. Дяченко, раненій в ногу злетів з коня, серед ворожій піхоті, яка утікаючи обминала його...

Під'їхав пор. Родзієвський і запропонував свого коня, над'їхали підгородній Кирівський і козак Борсук, які позлазили з коней і взяли під руки свого командира, аби вивести з бою.

Ворожа піхота, відбігши на певну віддаля, розпочала страшну стрільняну, але здеморалізована нападом кінноти не робила жадної шкоди.

Під вогнем майже двох десятків кулеметів і 500 рушниць, група з трьох людей на поводу вже доходила майже до села, як заставили гарматні набой. Стрільяла ворожа батарея залпами. По першій сальві набой перелетіли і розірвались за селом. Друга сальва і... полковника з козаками не стало видно. У всіх козаків забракло віддику в грудях, але дим розвіявся і три силуети знову з'явилися. Знову сальва і знову все в диму. Вибіг підкор. Кирівський з перебитою рукою, а Борсук плентався за ним, бо дстав сильну контузію і ранений в груди. К-р полку Чорних Запорожців лощився сам... В цей час москалі почали наступ. Прийшлося відкрити вогонь з кулеметів і рушниць через голову свого к-ра.

Спинивши наступ ворога, поодинокі козаки почали вискакувати на допомогу к-рові, пропонуючи своїх коней. Одним з гарматних набойів зовсім перебило к-ві ногу так, що п'ята стала спереду, а пальці ззаду. На одній нозі, під страшним вогнем, він дострибав до стодоли, як ворожий набій влучив в стодоли. Козаки знову кинулись на поміч к-рові, але це коштувало нових двох ранених. Знову москалі рушили в наступ, аби пробити собі дорогу до дальшого відходу, але вогнем 8 легких кулеметів та сальви крісів примусили ворога відійти за залізничний насип.

В той час, як курінь Чорного полку кровавися, аби не допустити ворожу піхоту до села, бо все сподівався, що 2-ий полк таки дотримас слова і заатакує ворожу піхоту з тилу, але не дождався, видно поснули, як і їх кулеметчики на Галицьським шляху.

Над'їхав 2-ий курінь і батарея, прискакали станки. Все ув'язалося в бій, примушуючи ворожу піхоту до відступу по шляху на Бурутин. Батарея цільними стрілами десяткувала ворога, а станки сотн. Самійленка доконали решту. Від полонених довідались ми, що це билась майже вся 41-ша піша совєтська дивізія. Цей бій обійшовся для полку досить дорого. Ранених 12, забитий 1. Ранено 16 коней.

Командування полком перебрав пор. Броже. По національності лоттиш, який разом з полк. Дяченко скінчив в Оренбурзі військову школу. Він був підбраний Дяченко в районі Проскурова, що хворував на тиф.

В короткі часі полк Чорних Запорожців вернувся до Запорізької дивізії. Три місяці пробули Чорні в складі Окремій Кінної дивізії, яка в той час налічувала до 1000 шабель і за цей час не мала ані одного бою як

дивізії. Все чомусь «обходилось» полками, а то і курінями і до того в різних напрямках. На лінії Ушніц, безглуздім відступ перед 115 і 116 полками ворожій кінноті, яку з власної ініціативи, аби ратувати власні гармати, розбили 3-ій і Чорний полки, над Дністром 100% можливість знищити кінну бригаду з армії Будьоного. В Баліні не заатаковано цілістю ворожу кінноту, що вирубала піхоту Київської дивізії, а одним курінем Чорного полку. В с. Товстенке 2 і 3 кінні полки були глядачами, як Чорний полк без підтримки своїх 18 тяжких кулеметів атакував ворожу кінноту. Під Вольшовцями, з невідомих причин, не дозволив заатакувати ворожу піхоту цілим Чорним полком, а пустив один курінь і до того без тяжких кулеметів. Після ранення полк. Дяченка, як би спеціально, обезсилював Чорний полк, виславши половину, а то і дві третини в роз'їзди і на патрулі, а зрештою тонувся на місці.

Загальний наступ Української армії. Бої на лінії Збруча. Тарнопурда, в якій Чорний полк вирубав на очах Запорозької дивізії батальйон ворожій піхоті, а повертаючий полк власна піхота стрінула криком: «Слава Чорним Запорожцям!»

Захоплення Проскурова, бої під Староконстантиновим, Межибож, Шурянка де була заскочена ворожа піхота, яка метушилась поміж возами і розгублено кудись стріляла і як це не дивно, але Чорні майже не рубали, а з реготом билі плашм'я по спині ворожу піхоту. Наслідком цієї атаки, полк забрав в полон понад 300 чоловік піхоти, обоз з різними майном (коло 100 возів), 1 гармату з кіньми і їздовими, 1 кулемет «Максима» і 6-ть легких кулеметів.

Летичівські бої. Село Терпівка, яку боронили пластуни Чорного полку, проти ворожій піхоті, якій на тилі вийшли кінні сотні і в бравурийній атаці знищили ворога. Захоплено полонених: 2-х ротних к-рів, коло 200 червоноармійців.

Бої над Вугом в с. Копитинці полк в кінній атаці забрав понад 150 полонених і ворожі табори. Село Багринівці. Вечірня година. По відомостям від селян, ворожа піхота до 1500 люда, багато таборів. Вислані патрулі донесли, що ворожа піхота не має забезпечення. Пішли наперед пластуни Чорного полку, а кінні сотні залишилися на краю села. Увійшли пластуни і тихо без гамору стали ловити зустрічних червоноармійців. Так дійшли до хати Іхнього к-ра, який почувши рух в сінях, вискочив з пістолем в руках і відкрив вогонь. Як по сигналу, пластуни почали стріляти з кулеметів і рушниць вздовж вулиці.

Крик «Слава» затряс повітрям. Кінні сотні влетіли в село і почали рубати утікаючого ворога. В страшній паніці ворог розбігся по городах, залишаючи велику здобич. Майже виключно пластунами (бо кінні сотні рубали), захоплено понад 200 полонених, 100 возів з різними хаччачами, гурт худоби і інше майно. Втрати полку: 2 козаки забиті і 1 ранений. Виграний бій в Багринівцях, треба завдячити пластунському куріневі з

його к-ром хор. Плузником, який не завважався 2-ма сотнями заатакувати понад 1000 ворожу піхоту. Хор. Плузник старий болбачанивець, вступив до кінної сотні 2-го Запорізького полку разом з Дяченком. Його помішниками були хор. Стеценко і Черняєв. Курінь складалася на 95% з полонених, переважно москалів, але випадків дезерції не було. В бою в Багринівцях пластуни мали коло 300 людей і 6 тяжких кулеметів.

Завішення зброї. Полк розташований в с. Гелениці. Кінні сотні вийшли на мобілізацію в Староконстантинівський повіт, залишилися пластунський курінь, гарматній дивізіон і кулеметна сотня. Всі провадять навчання в полі. Повернувся з шпиталю полк. Дяченко. Наслідки від поранення досить тяжкі. Ліва нога коротша від правої на 8 сантиметрів. По старому, повний енергії. Вправляється в кінній їзді, а це справляв йому великий біль, бо довго не може всідити в сідлі.

Бойовий склад полку на 12 листопада 1920 року був такий: 5 кінних сотень — 380 шабель, кулеметна сотня — 12 тяжких кулеметів на станках, гарматний курінь — 6 гармат, пластунський курінь — 400 багнетів, кулем. сотня пластунів — 8 тяжких кулеметів, санітарна чота — лікар Азарова, ветеринарна чота — пор. лікар Чуляк, культ. освіт. старшина — пор. Ранок, полкова оркестра — хор. Малиновський.

За час перемир'я, як коні, так і люди відпочили і набралися сил.

Останні бої в полку Чорних Запоріжців.

12 листопада перший бій в с. Курилівці, який розпочали пластуни своїм наступом, під самим селом пішли на багнети, але в той мент ворожа кіннота заатакувала пластунів. Настав для пластунів критичний момент, але наспів 2-ий курінь під командою сотні. Дяченка, який в свою чергу, вдарив по ворожій кінноті. Пластуни відійшли, втративши одного вбитого і 13 ранених. Ворожа кіннота прийняла нашу контратаку і зав'язався рукопашний бій. Кіннутий перший курінь, змусив ворожу кінноту (бригада Котовського) відійти.

15-го листопада полк отримав наказ з'єднатися з козакою дивізією осавула Яковлева яка свіжо прибула з польського фронту.

Дивізія складалася з наступних частин:

Полк волчанських драгунів — 350 шабель, полк доньських козаків — 250 шабель, полк терських козаків — 150 шабель, батарея 4-ох гарматного складу.

По прилученню Чорного полку, разом понад тисячу шабель. Пластуни і одна батарея полку залишилися при Запорізькій дивізії.

Дивізія Яковлева мала завдання прорвати фронт в районі Стара Гута і вийти на Деражню. Передові частини підійшли до Старої Гуті, розсипалися в лаву і зав'язався бій, в якому взяли уділ гармати Чорного полку з батареї сотні. Гонти. Нарешті прийшла черга і на наш полк, який на ряснях проскочив залізницю розсипався в лаву і пішов, як завше бра-вурно в наступ.

Фронт був прорваний, але ворог ще не здавався скерував вогонь трьох гармат по Чорному полкові, а до того з тилу появилася ворожий бронепотяг, який всю силу свого огня скерував на батарею сотні. Гонти, яка стояла на відкритій позиції. Почалася між бронепотягом і двома гарматами Чорного полку боротьба не на життя, а на смерть. Гураганний вогонь ворога примусив одну гармату переїняти позицію, а від другої відгнав обслугу і коней. При гарматі лишилось двоє людей: хор. Головок і ройовий Голембійовський.

Не дивлячись на те що навколо рвалися гранати і шрапнелі, вони продовжували змагання з ворожим бронепотягом. Нарешті, одним з вдалих набоїв попали в номіят, який вибух, а решту вже зробила 2-га сотня хор. Редьки. Ворожий бронепотяг був взятий, завдяки великій хоробрости цих правдивих лицарів Чорних Запоріжців.

Бронепотяг називався «Красноармеец» на ньому 6 гармат, 16 кулеметів і багато набоїв. Ворог був розбитий. Полк Чорних захопивши до сотні полонених, пішов на Деражню, де була призначена збірка дивізії.

Деражню оборонив Котовський з брагадою. Він зв'язаний з Яковлевцями, був змушений поспішно опустити Деражню, zagrożений наступом Чорних з півдня. Нами захоплено табори, полонені і майже вся дута оркестра бригади Котовського. З бронепотягом було захоплено оперативні накази серед яких був один цікавий: «Характеристика Української армії (Петлюрівської). Віддаючи належне українській піхоті, якої сдичний мінус, то мала кількість, переходить до кінноти. Нимходом спімнули про Окрему Кінну дивізію і на решті дійшли до «Чорношличників». Кількість 600 шабель, які творять бригаду. К-р полковник Дяченко, старорежимний офіцер (що не було компліментом для нашого к-ра). «Чорношличники» не знають zagrożення як з тилу, так і з флянків. Легко перегруповуються і завше самі атакують, навіть переважаючи сили. Дорбре поставлена взаємодія огня з рухом. Кращої опінії не виставив би власний командир.

Всі захоплені накази були переслані до штабу групи, якою в той час командував ген. Гулий-Гуленко.

Заночували в м. Деражня. З оперативних наказів і від полонених червоних к-рів ми довідалися, що на нашу ліву флянку, підходить з польського фронту 6-та совєтська «Залізна» дивізія. На відправі в осавула Яковлева, був вироблений наступний план дальших дій: вернутись на лінію власної піхоти в цім випадку Запорізької дивізії, з к-ром якої домовитись, аби 17-го листопада перейшов до оборони, а в той час Кінна дивізія заатакує совєтську 6-ту дивізію в маршу, розбіс її і відкине на поляків. 18 листопада, по перегрупованню почати наступ вздовж фронту з півночі на південь, щоби скотити совєтську піхоту і вкинути в Дністер. До 20 листопада фронт як такий, не існуватиме. Дорога до повстанців буде відкрита.

Плян смілий і цілковито до виконання.

Перед світанком, дивізія рушила до с. Копачев, де в той час, стояв штаб Запорізької дивізії, якою командував ген. Базильський.

Осавул Яковлев, разом з полк. Дяченком зголоосились в ген. Базильського. По короткій інформації про свій плян, Яковлев запитав Базильського, чи він згодиться затриматись на дотеперішній лінії до вечера?

Базильський відповів, що він має наказ, розпочати відступ о 9-й год. і цей наказ виконає.

Вмішався в розмову полк. Дяченко який впрост благав, щоби Запоріжці затримались хоч до полудня, бо був певний, що цього часу вистачить до скочення 6-ої совєтської дивізії.

На це почули відповідь: «Не вам мальчишкам, учити мене старого генерала!!!»

Вийшли з нічим. По дорозі Яковлев заявив, що він був певний що українські генерали кращо від російських, але тепер бачить, що помилявся.

Дяченко запропонував своїх пластунів, які кількістю і якістю дорівнювали Запорізькій дивізії, а до того стояли в дивізіонній резерві. Вони займуть фронт і утримають його до вечора, а як треба, то і довше. Яковлев не погодився, а зарядив відкорт.

Чи плян Яковлева був до виконання?

6-та совєтська піша дивізія (як зізнавали полонені) 2500 багнетів, заатакована в маршу, не ставила б великого опору і була б нами вирубана, а решту зіпхнула би на поляків. Від Летищева до Дністра, совєтська піхота мала успіх в тяжких боях з нашою піхотою і то тільки на Відтинку 3-ої дивізії. Появлення понад 1000 шабель прекрасної кінноти з хоробрим командиром на ворожих тилах — внесло б паніку і дало б можливість в пару днів скупати ворожу піхоту в Дністрі...

Совєтська кіннота на нашому фронті була розкинена.

115 і 116 совєтські кінні полки, на нашому правому крилі, прорвали фронт і вже гуляли з запілью. Бригада Байлова, теж прорвала фронт і пішла на Проскурів. Котовський з своєю бригадою був відкинтий нами на Жмеринку. Лишилася ворожа піхота, досить численна, бо поповнена підчас перемир'я, яка панічно боялася нашої кінноти. Можливо, що на решті прослуся би і Окрема Кінна дивізія ген. Ом. Павленка і теж почала б діяти. Лишились ще Мазенинський кінний полк і полк осавула Фролова — добрі полки з хоробрими к-рами. Разом українська кіннота налічувала в той час до 3000 шабель...

Тимчасом, вся Українська армія почала безладний відступ перед тими пару сотнями ворожої кінноти, що загрозили нашим штабам.

18 листопада, полк і нададі в складі дивізії осавула Яковлева, рушив на Проскурів. По дорозі довідалися, що в Проскуріві з ворожа кіннота. Полки отримали свої напрямки і повели наступ на Проскурів. Чорний полк пішов полями, аби відірзати ворога з півдня. Ранок був мрячний, за тридцять кроків, нічого не було видно.

тієї половини стада, що приречена загинути. Було щось і наївне і велично-трагічне в тих молодих людях, що напевно так хотіли жити, а прочували недалеко неблаганну смерть по брудних, завалених тілами в'язничних підвалах кирлатоносої, широковиличної московської бестії, по полярих снігових пустелях, на підлітно-курієрських лініях. Всім тим молодим людям здавалося, що складають іспит зрілості власної нації, може трудніший і від того, що його складали їх батьки тому 20 років по всякмі «чотирукутника смерті».

Ходили вістки, що дехто з-поміж прибулих студентів-східняків вербус до якоїсь тасної «української комуністичної партії»: по-щиронайшому це чи провокаційно? Неділями, ввечорами по замських парках ведено довгі запальні дискусії з прибулими цікавішими студентами-українцями зі Сходу, тикано їм у руки всякі книжки — від найневинніших по «грубу контрреволюцію»: хотілося ж пізнати, почути їх ментальність, думки, рівень. Серед цих розмов і дискусій із «східняками» якось не помічено ближче наплили до Львова волиняків, нерідко закоханих у сахариново-саугіментальні російські романи типу «Мой кастор» чи «У мня єсть сердце» (на остовніле згіршенія запеклих «галічанів») — та спритих чорняків басарабів і буковинців, серед яких траплялося якось потрохи комсомольців та «комунізующих» (ніхто власне тим навіть ближче й не цікавився, чи це «на експорт» чи з переконанням).

Нічого дивного, що віч-на-віч грядучого, в нереконаннях і прочуттях усіх нас, останнього збройного змагу за власну долю (ми ж тоді так вірили!) — в студентському гуртожитку кожен якось зідхнув полегшено, як у липні 1940 р. почався допризовний перегляд, а вже в вересні стали надходити «червоноармійські» листи з усіх кіпців імперії — від знайомих вчорашніх студентів. Люди нашвидку прощалися, «передавали зв'язки» — куди й кому передавати надіслані в листах поміччєння й інформації. Ми були переконані, що все те потрібне й добре придасться проводові ОУН у недалекій розправі, до якої кожен почувався зобов'язаним принести свій громадський пай.

Всі ми тоді теж думали, що в Червоній Армії всякому — бодай на деякий час — підуть його «кінци в воду», себто — що там обернеться нитка обсервацій НКВД за його ж до-теперішньої діяльності, що він туди, в ЧАРмію, приїде «з чистою картокою», — а заки розберуться в справі, то хіба вже приїде до війни. Що в висліді цієї грядучої війни з Німеччиною постане власна держава, то в тому таки не сумнівався досліпно — ніхто. Як прикро поміялилися в тому всі ми, показало аж недалеке майбуттє. І згодом, 1942 р., мав я, як і багато подібних мені «вірующих» — прийшовши після всяких одисей в «отчий дім» — таки оправданій жалю до тих людей «за Сяном», чому вони при всіх, таки доволі непоганих, зв'язках почерез кордон не остерегли нас, чого нам слід від нацистсь-

ких «визволителів» очікувати; чому розділи з «Майн Кампф»-у перекрало й нелегально видало наше підпілля аж на провесні 1942 року? І багато ще подібних «чому»...

Найреальнішим іще виявилось тоді хіба сподівання, що в ЧАРмії здобудемо отой здавна вилеліяний військовий вишкіл, необхідний для збройної служби своїй майбутній державі. Прецінь так акупатно вистерігалася нам його давати польська держава. Та до реклямованого большевицькою владою посиленого старшинського вишколу не допустили й тут: для совєтско-російських властей це теж був знову лише крок відтягнути з призначених на терен глибинної оборони при зударі з Німеччиною західньо-українських земель — їхній чоловічий актив, як це показалося згодом.

*

При допризовному перегляді мене призначили були в «запас 2-ої категорії» й я вже розчаровано думав, що прийдеться залишитися «цивілем». Мій «соратник» від семінарієвих пічлігів уже в листах розповідав про свою льотно-метеорологічну службу в далекому Куйбишеві («бригідках» набавився був 1939 р. ревматизму — то міг тепер легше вгадувати погоду!), а я все це сидів «вдома». Так, поки одного дня наприкінці жовтня мене не поклякали «повєсткою» в райвоєнкомат, відібрали зразу ж паспорт і призначили на третій день уже до «окремого транспорту». Ледве вєспів поїхати попрачатися з батьками та з традиційно-пісенною в таких випадках «дівчиною» (не знав, що це в останнє, бо через півтора місяця вона попала в «бригідки» — щоб залишитися назавжди під їх згарищами в червні 1941 р.). З традиційної в таких випадках розлучної розлуки навіть пішов до фризєра і дав собі зразу обчижирити голову «на макогін», бо ж нам у райвоєнкоматі заповіли, що й так в армії чуприну обстрижуть «на нульку».

Це був пізній вечір, коли ми зібралися в райвоєнкоматі Личаківської дільниці, щоб остаточне вибратися до поїзду. Тоді ж і довідалися остаточно, куди поїдемо: замість вимріяної Одеси чи Новоросійська, куди нам обіцяли були дорогу спершу, — тепер об'явлено місто з екзотичною назвою Стерлітамак в неменш екзотичній частині «исобитной родини»: в Башкірії на Уралі. Місто — інформували нас дуже вчлївову (і неменш фальшиво!) політруки воєнкомату — «майже таке ж завбільшки як Львів і лиш дрібку гострішого клімату за ваш». Очевидно, з «набережною артилерією» й «морем» прийшлося в думках попрачатися...

Нашу «збірну команду» скомплектовано до 9 чоловік, привезених ще з інших таких же райвоєнкоматів Львова; заступлено ж у ній усі нації та прерізні академічні професії міста. Зустрів я тут свого товариша фізіологічної недолі з університету, торговця, що його згодом доля подібно кинула з-за Волги над Раїн. Це власне й був одинокий «звичний» для мене українець, з яким міг одверто по-

розмовляти як з другом. Чотири бо інші — це були присланці до Львова на різні високі становища українці зі східних областей. Між собою говорили як правило по-російськи. Може не від речі буде накреслити докладніші їх силуетки. Це бо й були для мене одні з перших східних українців з якими довелося пожити разом довше та спостерігати їх не лише при святково-сфідційних виступах.

Одним з перших був для мене, признаюся тут, молодий студент-українець із Харкова; та для мене й моїх колег це був «по крові» радше «галічанин»; його батьки походили десь там з-під Бродів і були виселені 1914 р. російською армією та залишилися після революції працювати учителями в Харківщині; Гліб був комсомольцем тому й попав враз із старшим братом інженером («командировку» до Львова. Ми, студенти-львов'яки, вже були навчилися розмовляти з прибулими з бережна, знаючи, що прибулі це в основному люди, до яких «партія і правительств» мали довір'я, коли їх сюди прислали. І дальший гострий кордон «на замке» над Збручем для нас тасмицею не був. Гліба ми «розкусили» були раз зовсім przypadково: зайшовши до нас на кімнату, він став був переглядати книжки мого «соратника» з україністики, Олега; натрапив там ненароком на переклад Ніцшевого «Заратустри», на двотомник Хвильового й на Охримовичів «Нарис історії укр. національної думки» — та попросив позичити йому їх почитати. Ми були в неабиякому клопоті: «Ануж вєспле?» Але молоді люди звикли «розв'язувати» труднощі, беручи бика за роги; керуються інстинктом. Гліб на провокацію не виглядав. То ж ми його «остерегли», що все те «контрреволюція» і якби його з тим зловили, то до Іванової хати підємо ми. Та Гліб це вже знав... Потім у нас почалися вже ризиковні одверті дискусії з ним. Пам'ятаю як це нас «вєспонгаристів» в остовпіння привів був його щирий «аргумент»: «Слухайте ж, та коли ж та Україна була самостійною? Хіба декілька років за Хмельницького, але й то вєстогіяся не могла без російської допомоги! Та ж вона й пині не вєстоїть! І хто б її мав збудувати?» Нам, вихованим на польській літературі й мисленні це просто ніяк не вмішувалося в голову, як може молодий студент-українець так мислити. — Але Глібову комсомольську ідеологію ми однак збурили; допомогло нам тут саме життя: він мав відкриті очі й бачив, що стару польську систему тут ненавидили однаково, що й принесло совєтсько-російську, — всі прошарки населення. Він нам навіть сам це ствердив одверто. Але нашого «волюнтаризму» ми йому так, мабуть, і не вилили повні; потім він залишився 1941 р. у Львові, жив із журналістики; мос враження було, що це людина «роздерта сумнівами», яка давно віру втратила, а нової не набула.

Не згадуватиму про інших студентів-українців зі східних областей: це були переважно жінки всяких партійних чиновників, що витикаючи нам у палких дискусіях «буржуазний

націоналізм», переходили несвідомо на російську мову й були шоковані закидом співдискутанта, чого це вони — раз українці й виховані в «розквітлій під жовтнем Україні» — не привикли говорити по-українськи, а ми — «під гнітом панської Польщі» — не переходимо зовсім на польську мову. Констернацію викликала була раз заява одного з наших дискутантів, мовляв, для нього Ленін не авторитет у даній ділянці (шлюся про українську мову чи літературу!), бо немає універсальних геніїв; Ленін був лиш геніальним тактиком, що зміг використати помилки своїх політичних противників. На таку заяву наша Поліна (так її звали) остовпіло роззявила рота й настала нагало — загальна мовчанка після попередньої бурливої дискусії (це було перед семінарійними вправами!). Її ж дискутант до тижня вже був за Сяном...

Та все це були лиш спочадичні зіткнення з молодими невідомими братами зі Сходу. А отут, серед нашої, призовної збірної команди, просуваючись перед очима ціла їх галерія — до того ж людей «на становищах» у Львові. Чи не перше місце «партстажем» займав молодий викладач російської літератури в Педінституті Корнієнко, «кандидат у партію». У нашій групі йому від воєнкомату доручено провід. Виявив себе «вірним псом революції» (сказав би Хвильовий!) — аж до денунціювання колег включно. Київлянин родом, чомусь був «відкомандований» комсомолом студіювати російську літературу в Ленінград ще 1934 р., а взимку 1940 року його прислано звідти у Львів. Під час фінляндської кампанії зголосився був wraz із іншими комсомольцями добровольцем на фронт; оповідав тихцем своїм вужчим землякам не то здивовано не то остовпіло: «Ми ж думали, що там фінські робітники й селяни, втримувані в послугі поліцією й військом, лиш чекають допомоги від Радянського Союзу, і в разі війни зразу піднімуть повстання; а ви подумайте: після пролому лінії Маннергейма нам доводилося ще здобувати окремі групи хат і хутори — до останнього боролися там як снайпери жінки-селянки...» Причин завзяття такої замордованої остаточно героїні-фінки цей мій земляк так і не зрозумів... Я ж не відважувався вмішуватися в цю розмову, бо сказав собі, що їду до Червоної Армії, щоб там навчитися військового ремесла, щоб колись уміти гарматами валити мури кремлівської Москви так, як вона нам вала Київ. А мій Корнієнко згодом уже в полку виявився підлякою й супроти співоколег: на таємному партзібранні полка висповідався з таких навіть дрібниць, як їхні жартівливі вислови («От скерувати б усі гармати полка на нашу зненавиджену коношню й дати кілька сальв!») чи ремствування під час польових вправ («Вивели нас на мороз, поставили бездільно стояти біля гармат і ніхто не прийде навіть пояснити, для чого все це! Та ж в учебній батареї це просто злочинне марнування часу!»). Корнієнкові доноси послужили матеріалом для гротесів і погроз нашій «гнилій інтелігенції» від командирів і політкомісарів полка під час нас-

тупного загально-полкового обговорення результатів цих вправ. А Корнієнко незабаром після цього доказу в «большевицькій витриманості характеру» вислано до окружної школи політруків. Мав він іще гарний теноровий голос і залюбки співав російські пісеньки: від популярних народних по фільмові патріотичні шлягери. З його українського репертуару поза «Галею молодію» та «Розпрягайте» я більш нічого не чув.

Другий земляк, що з ним довелось їсти згодом садцатську кашу, був Іванченко, за фахом — юрист. У Львові служив помічником прокурора області, себто політичну проєблиматику «визволених західних областей» знав не лише від сторони святкових мітінгів... Що мене незабаром у нього найбільше вразило, це була не лиш російська мова при розмовах з колегами-українцями (до мене був при звичаївся говорити й бездоганно українською!), але навіть — у невинних ліричних поезіях, якими заповнював зошит включно до синіх палітурок. Мене кортіло нераз спровокувати його на одвертшу дискусію: як це він, пашпортний українець, кандидат у російські ліричні поети погоджував душевно з усім тим своєю діяльністю помічника прокурора, співника НКВД — з розстрілами, мордуванням, тортурами й висилками в Сибір. Зрештою ж була це розумна, критична людина. Заста читав перед цілим полком доповіді про даночасову міжнародно політичну ситуацію. Службою в армії був прикро зражений: мовляв, стій на струнку й говори «сть!» на найглуші й безтолкові теревені якогось там «сскіля» (підстаршини) чи «кубіка» (середнього старшини); а от «у гражданиця» я зорі дивився на всякі «шпали» (вищих старшин) й «ромби» (вищих політкомісарів): вони ж то приходили на мої доповіді... Забувшись, що він уже не «помпрокурора», це Іванченко дозволяв був собі поремствувати на вправах і його це й був Корнієнко перед начальством «засипав».

Мій третій супутник, теж київлянин — Чечот, журналіст, екс-комсомолец, за фахом частково україніст, студіював іще в Києві; твердив, що першокурсником іще слухав Зерова, поки того не «закатали», як це казав наївно сміючись. — А за що? — спитав і я собі наївно. — Ет! Бували, мовляв, діла... За буржуазний націоналізм... Ой, і «зчистили» тоді не одного з-поміж студентів... І говорити про це неварт — додавав сміючись безжурно. Зі мною не ховався ніколи говорити по-українськи, навіть серед росіян. Оповідав, як це їх влітку 1939 р. помобілізовано в Києві та післано на залогу підземних «дотів» (бункрів) здовж польського кордону й вони там у страху-тривозі сиділи й чекали війни: мали були перечекати, аж поки фронт перекочуватиметься понад ними, а тоді вже вдарити зразу в плечі «напасників». Наївно питаю: — Кому? Невже полякам? Та ж ті самі збиралися оборонятися... — Та ні! Діло «шилося» куди серйозніше! Німців же сподівалися!.. Я лиш по телефону обзивався до дружка з сусіднього «доту», чи він іще живий. І так щось зо два мі-

сяці. Аж тут прийшла промова Молотова й наказ вийти з «дотів» та визволити «Западу»... У Львові він тоді залишився вже в редакції котроїсь з нових газет. Це був тип обережного пронози, що навч.вся не лиш тримати «вушка на макушці» за всяких обставин, але й язика за зубами — не вважаючи її на «найрозциренішу» розмову. Вже в полку ото вступив «кандидатом у партію» й згодом відійшов напередодні німецької війни на дивізійний курс «заполітів».

Найдовше ж довелось мені пробути разом — геть аж до робочого батальйону після вибуху війни — з четвертим земляком зі Львова — Андрєсвим. Це був молодий добричий флегматичний донбасець зі Сталіно, економіст-плянник котрогось там заводу у Львові; як екс-комсомолец теж просидів був у котромусь «доті» над польським кордоном, «визволював» Львів і залишився тут після демобілізації. Звав себе скрізь і завжди українцем, говорив виключно поросійськи з типовими «українізмами» в своїй російській мові. Імовірно через ото свою зміну місця замешкання — зазнав згодом з вибухом німецької війни долі всіх «визволених» і політично-ненадійних: його тоді при відправці нашого полка на німецький фронт — теж залишено в робочому батальйоні за Уралом; то я зміг йому ще й тут пригланятися ближче. Робив на мене враження добрий-фаталіста. Може два характеристичні деталі найкраще накреслять його силуетку: водилося так в Червоній Армії, що кожного місяця батареїний писар ладив для всяких властей персональні дані про кожного бійця, а де крім усяких звичних запитів про дату і місце народження, замішкання, «соцпоходження», партійність тощо — докладно треба було відповісти, «чи й коли та з якою ціллю бував за кордонами СССР, чи має там рідних або знайомих (подати їх адреси)», чи переписується з ними (коли отримав останнього листа і про що було писано в ньому?). Ясно, що наш писар був — через власну вигоду! — видимо невдоволений, якщо б хтось мав у ці рубрики більш ніж «нормально» і «передбачено» понадиктовувати «даних»; це ж бо тоді йому перекреслювало гарно розрисовані графі його листи й на одного бійця приходилося зуживати тоді подвійну-потрійну «порцію» передбаченого його пляном місяця. Наш Андрєсв мав колись дядька (тітчиного мужа), що то ще 1920 р. відійшов з денікініями в Крим, а там — чи пропав чи вийшов за кордон — того не знали вже ні його тітка ні він. Але як чесний комсомолец згадував він того «попійського Пилата» при кожній анкеті від дитинства і продовжував це робити теж у Червоній Армії — на превелике негодування нашого батареїного писаря, який мусів на того «дядо» всетаки лишати спеціальне місце. Спершу бунтувався: — Ну, його к чорту! (Писар уживав тут досаднішого, конкретнішого адресата, бо був це росіянин з Уралу!) Того того «дядо!» Вачиш — нема місця! І твому він потрібний? — Е ні! — відповідав Андрєсв — Ти, браток, пиши: я ж його

постійно при анкетах подавав! Все одно, НКВД могло б звірити оцю мою анкету з іншою: тоді побачить, що я щось затаюю, і вже тоді гірше буде!.. І таки не допустив викинути з анкети того «дядю»! Ще більш заскочила була мене ця все ж інтелігентна людина своїм просто — орієнтальним фаталізмом вдруге, потім у робочому батальйоні, де нам довелося зустрітись з червоноармійцями, які відбували колись різні кари по совєтських концтаборах. Саме один росіянин тоді розповідав отак ввечері після праці при вогнищі серед нашої збираними «неблагонадійних» про свій останній рік ув'язнення в якійсь там фермі недалеко китайського кордону: «В'язні, мовляв, вдень уже без нагляду працювали на полі й аж ввечерю сходилися до «острога» під ключ. — І вам там нікому не скортіло попорубати частя й скочити через кордон на волю? — спитав оттак собі котрийсь з-поміж слухачів. Мій Андрєш щиро обурився на таке «недоречне» запитання: — Та хіба ж від Совєтського Союзу втечеш? Скрізь тебе знайдуть! Вони скрізь прийдуть, а тоді НКВД тебе вже пошукать! І гірше ще тобі буде! Цілий же світ стає з часом совєтський!». Ця фаталістична віра у всеильність і всезнаючість НКВД заставила мене просто остовпіти з дива. А це ж був час, коли німецькі армії — згідно таки з совєтськими повідомленнями — вели бої «на Смоленському напрямі»! Я свято переконаний, що Андрєш — якщо він тільки живий — і далі, на пересердя всім видним писарям, сумлінно зголошує при персональних анкетах отого «дядю», що 1920 р. відійшов із Сталіно з денікінцями. І буде так довго ним марудити писарів, як довго таке питання стоять в бланкетах персонального запитника.

Серед «старих» львов'ян, які зі мною їхали в армію, назву двох, з якими мені довелося згодом побувати в одній частині: поляка-юриста Полякевіча, з Березан родом, та жидка-економіста Ульріха (в готелі «Жоржа» працював плянником!). До мене вони говорили завжди по-польськи, я до них по-українськи. Прекрасніше ж враження могла робити їх «російська» мова (нею порозумівалися з усіми іншими!): були це польські або українські слова — з українськими граматичними формами й фонетикою, але з польськими наголосами, при тому інтерпелювані вставкою «панімаєш». Ясно, що як «львівські дзєці» свою мову вони рясно пересипували ще сленгізмами. Що їх співрозмовник-росіянин звичайно мало що зі сказаного «панімали», то й казати не треба. Для ілюстрації наведу пізніший майже анекдотичний (якби він не був справді автентичним!) діалог Полякевіча з росіянином-учителем з-під П'ятигорська: — Слухай Полякевіч, і тєбя нікак не панімаю, кагда ти таваріш! Вот В-п (це було про мене!), всьд он тоже паліаю, он тоже із бившей Польши, но сво я как то совсем хараішо панімаю... На це Полякевіч погордливо відказує: — Е бо ти стєсь такі цен на завясаю, цєнші фраср! О! Коновалов (це про іншого присутнього молодого

Ф. Кордуба

Вплив науки на розвиток протипанцерної зброї

Застосування панцерів в модерній війні, змусило науковців до винаходу протипанцерної зброї. Проблема винаходу такої зброї і її щораз більшого удосконалення, належить ще і до сьогодні до одних з дуже важливих проблем. Щораз більше удосконалення різних типів панцерів — як під оглядом їхнього грубого опанцерення, так і зовнішньої будови (похилення сталевих стін) та надання їм більшої швидкості, — змушує науковців висукувати чимраз то нову протипанцерну зброю або ще більше удосконалити стару, щоб в цей спосіб дотримати кроку з силою окремих панцерів і зброєю, яка є призначена для їх нищення. Сучасна протипанцерна зброя мусить в свою чергу відповідати організаційним і тактичним вимогам модерної війни, а тому її винахід не є простою справою. Розглядаючи під історичним аспектом розвій протипанцерної зброї, початки якої припадають на 1917-1918 рр. першої світової війни, стверджується, що подібно як і інші зброї, вона ще до сьогодні знаходиться в прогресивному розвитку. Вправді твердження ген. Гудеріяна, що мовляв «найкращою протипанцерною зброєю є сам панцер» виправдало себе в багатьох битвах під час другої

світової війни. Однак не зважаючи на це, провідні потуги світу із своєю розвиненою металургічною промисловістю, докладають дуже багато зусиль у напрямку винаходу абсолютно-певної і іншої протипанцерної зброї для того, щоб в евентуальному ударі не бути заскоченим в цій ділянці противником. Тому, не зважаючи на ривалізацію постійного удосконалення панцерів, яку започаткувала Німеччина під час другої світової війни з ССРСР, та яка до сьогодні продовжується між ССРСР і провідними потугами Заходу, наука віддала дуже багато прислуг винаходам в ділянці протипанцерної зброї. З уваги на це, що панцер залишився і на майбутнє основним складником американської і совєтської доктрини наступу, і рівночасно належить до найбільш небезпечної зброї для піхоти, саме тому протипанцерна зброя, а зокрема ніцивіна протипанцерна зброя на далеку віддал, це справа першої ваги. Панцер, який від 18 років став головним складником наземних операцій, ускладнив оборону так, що напяр., до сьогодні немає ще 100 відсотково-певної зброї, яку можна б застосувати в обороні перед його сконцентрованим наступом. Під пересічним класифікаційним оглядом, до

симпатичного росіянина з Вологодщини) то єст свуй морови хлоп!.. — Вот відіш, Палякевіч, ето ти опять! Клоп! Ха-ха! Клоп ето же в кравати!.. — Ну, чи я не балакам же ти стєсь такі цєпак і кутас! Гдєжеєш ти відзєл хлопа в кравацє?! — Ну, вот відіш... я тєбя опьтє не панімаю! Шлє ето тєакс кутас? На це Полякевіч остаточно зрезигнував з дальшого «балаку» з моїм «недотепним» п'ятигорчанином і запечатував розмову загально зрозумілим «всєслов'янським» виразом, на що мій Панін ображено відповів: — Ну і зачєм ти ругаєшє, Палякевіч?

Щє одне характеризувало Полякевіча: він носив нагрудний хрєстик, а це при щодєнних «проєвках на завошивленєть, не мїг залишитися непоміченим; його кликали до канцєлярї полку й «переконували» скинути хрєстик та відїєлати додому матерї (він бо обороняєє, що це пам'ятка і завїт його матерї!). Однак Полякевіч себе переконати не дав і таки хрєстика не скинув.

Ульріх був типом спритного представника свого народу; Бог не поскупив йому язика й він умів свій шандипункт оборонити навіть супроти найважчих «гармат» діямату. Як вогню боявся коней і їзди на них верхи, а нас як на лихо придїлено саме до запряжної батєрїї полку. Теорєтично, кожєн з нас мусїв проїти перевишкїлє всьакого функційного в батєрїї; але я не пригадує собі щоб я впроджє усього 9-місєчного спільного вишколу бачив Ульріха на конї чи то дєсь вполюзти коньки. Як він тут успївав викручуватися, тїсї тєснїцї я не знаю. Всї підстаршини й старши-

ни батєрїї знали ту його слабу сторону, а недолєблєвали ще й за спритнє «маркирантєство». Пам'ятаю, раз в недїлю зимового вєчєра прийшла на Ульріха чєрга наряду — піти на коношню, запрягти коня в сани й поїхати під штаб полка, щоб відвєзти якихсь там старшин на їх квартири, то хоч всї наперлиєся такі пієлати туди самє Ульріха — він дієлектикою «відпїєскуєвєєся». Не помогло формальнє «давання наказу» дїжурним підстаршиною, що ставав на струнку перед Ульріхом і повторюєє «Я вам прїказую! Ісполняйтє прїказанїє!» Ульріх як добрий адвокат відборонивєєся таки тим, що він, мовляв, не берє відповідальностї за те, що станєтьєся з саными, конєм, ним самим і його пасажиром на саных, коли конька розбрикаєтьєся, а він її не зможе втримати... — Всє це на вашу відповідальнєсть піде, товаришу командир, я це кажу при свїдєках!» — гарячивєся Ульріх. І таки мусїли пієлати кого іншого... Ульріха відправили з батєрїї ще за тижнї до вибуху війни. Але як згодом із відїєздом полка на фронт — відїєлювали нас усїх «ненадїєних» і відправили в робочий батальйон у тайгу за Урал, то по дорозї, в Свердловську, менї довелося зустріти завїдувачем місцевой армїєської столовой не кого іншого, як самє — Ульріха! Обїєвав навїг нає старих знайомих якось «влаштувати» біля себе. І певню б це йому було вдалося, якби не те, що нас тоді направили далї, ніж Свердловськ.

Оце й була наша «збірна команда» з Личакова в Стерлітамак.

(Далї буде)

розпорядимості панцерних з'єднань стоять такі панцери: А) **легкі панцери** з grubістю опанцерення від 20-80 мм, озброєння — гармати кал. 7,5 см і загальною вагою панцера від 20-25 т. Б) **середні панцери**, з grubістю опанцерення від 40-100 мм; озброєння — гармати кал. 7,5—9 см; загальна вага від 35-45 т. В) **тяжкі панцери** з grubістю опанцерення від 10-150 мм; озброєння — гармати кал. 9,0—12,0 см; загальна вага від 50-80 т. Особливо цінні досвіди з наступу панцерних армій і протипанцерної оборони дали Німеччина і ССРСР в другій світовій війні, які послужили за основу не тільки для планування стратегам в майбутньому, але рівночасно й науковцям для поглиблення праць над дальшим удосконаленням і винаходом абсолютно-певної протипанцерної зброї. Розуміється, що всі засоби протипанцерної оборони є тайною кожної країни, а тому про них з факхової преси можна тільки дещо довідатися.

Протипанцерну зброю згідно з її тактичним застосуванням в боях ділямо на:

- а) клясичну протипанцерну зброю,
- б) безвідштовхну протипанцерну зброю,
- в) протипанцерну зброю на близьку віддадь,
- г) панцери і панцерні винищувачі,
- р) полеву і зенітну артилерію,
- д) ракетну зброю,
- е) поборювання панцерів з літаків, і
- с) пасивну протипанцерну оборону.

А) Клясична протипанцерна зброя

Ще перед другою світовою війною, науковці окремих країн, приділяли були особливу увагу винаходоці клясичної протипанцерної зброї, до якої зараховують протипанцерні гармати. Першою зброєю цього рода були пп-гармати¹⁾ кал. 2,5 до 4 см, впроваджені в німецьких збройних силах. На початку другої світової війни такі прикмети як: пробивна сила панцерів і віддадь стрілу як рівнож низька будова цих гарматок, що вможливила маскування зброї в терені, — були задовільними. Протипанцерна німецька гарматка кал. 3,8 см, яку німецький уряд озброєння вважав за пережиток ще перед виходом війни (в 1939 р.), на початку війни дуже справно нищила всі західні панцери. Саме в цей час німці переводили випробовування пп-гарматки кал. 5,0 см, яка була також застосована на Заході та проти совєтських панцерних з'єднань. Коли по зіткненні із совєтськими панцерами Т-34 виявилось, що вищегадані пп-гармати є безсилями, і наступ цих панцерів мусіли поборювати 8,8 см гарматки зенітної артилерії, в Німеччині ж сейчас приступлено до продукції пп-гарматки кал. 7,5 см (зразок 40). Ця гарматка з віддалі 1 000 м пробивала панцер товщиною 90 мм. Отже опанцерення Т-34 змусило німецьких науковців до винаходу нових, більшкалибрових пп-гарматок, що у висліді вплинуло на загальну вагу гарматок, висоту вогню і довжину дула. На протязі 10 років клясична протипанцерна гарматка, в

стадії удосконалення пройшла такім прогрес свого розвитку: калібр від 3,8 до 8,8 см; вага гарматки зростає від 1/2 тонни до 4 1/2 тонн; висота при поземому вистрелі від 1/2 м до 2 м; довжина дула від 21 1/2 м до 61/2 м.

Протипанцерна гарматка дотримуючи кроку з розвитком росту опанцерення панцерів, не надавалася (під тактичним оглядом) застосовувати в кожному терені, бо ж вона могла дуже легко бути висліджена ворогом і знищена (в зв'язку з її тягарем і видовженням дула). Крім цього, чим тяжчі були пп-гармати, то вони стали більш неповоротними в бою. Це все було головною причиною того, що науковці були змушені шукати за іншою протипанцерною зброєю.

Протипанцерна гарматка кал. 3,7 см мала малу пробивну силу; 5,0 см пп-гарматка на віддадь 500 м пробивала панцер товщиною 75 мм; 7,5 см на віддадь 1000 м пробивала панцер товщиною 90 мм; 8,8 см на віддадь 1000 м пробивала панцер товщиною 138 мм, а на 2000 м віддалі вона пробивала успішно панцер товщиною 106-110 мм. Для нищення панцерів була вживана спеціальна амуніція, череп якої був покритий вольфрамом. Щоб надати пп-гарматкам більшої маневровости, німці почали вперше їх вбудовувати на самоїздіні ляфети. Таким чином гарматка кал. 7,5 см (Л/70) по вбудуванні її на ляфеті панцера III/IV стала штурмовою гарматою з прикметою великої маневровости в терені. І гарматка кал. 8,8 см була також вбудована на спеціальній ляфеті (Л/56) — 4,5 тонн, з якої можна було стріляти на всі сторони. Продукція пп-панцерних гарматок, зенітної гарматки кал. 8,8 см і полевих гармат, під час другої світової війни, з кожним роком щораз більше зростала, що і підтверджують дані в одному з попередніх чч. «Вістей».

Коли йдеться про совєтське протипанцерне озброєння, на увагу заслужують наступні пп-гармати:

1) Протипанцерна гарматка кал. 4,5 см, (зразок 37), вага стрільна 1,43 кг. Початкова шкортість стрільна 870 м/сек. Продукцію цієї гарматки здержано. Багато полків піхоти є озброєні цією гарматкою. Цю гарматку з успіхом застосували червоної в Корей проти панцерів військ ОН.

2) Протипанцерна гарматка кал. 5,7 см, (зразок 41), вага стрільна 3,1 кг. Довжина дула гарматки 73 см. Початкова шкортість стрільна 1020 м/сек. Стрільно цієї гарматки пробиває на 1000 м панцер товщиною 80 мм. Цими гарматками є озброєні передусім штабні сотні і розвідчі відділи дивізій. Цих гарматок зараз вже не продукують. Їх масово застосували червоної проти військ ОН в Корей.

3) Стандартною пп-панцерною гарматкою совєтської армії є тепер 313-З, кал. 7,62 см. Ця гарматка вистрілює на хвилину до 25 стрілен. До неї є продукувані різні стрільна: гранати, шрапнелі, пп-гранати і панцерні гранати. Вага стрільна 3,04 кг. Цей зразок пп-гарматки продукують натеper в ССРСР масово. Цими гарматками є озброєні: полки пол. артилерії, дивізіони зенітної артилерії, полкова ар-

тилерія піхоти, гірська артилерія і легкі надбережні батерії. Цей зразок гарматки є також вмонтований на легких панцерних ляфетах, які важать коло 13 тонн.

4) Протипанцерна гарматка кал. 8,5 см (зразок 39). Ця гарматка має дуже добрі балістичні властивости. Початкова шкортість стрільна 1000 м/сек. З віддалі 1000 м пробиває панцер товщиною 90 мм. Ці гарматки називають популярно «винищувачами панцерів». Їх приділяють до куренів. Вони є вбудовані на ляфеті гармати кал. 7,62 мм. З них можна нищити ворожі панцери навіть з далеких віддалей.

Як з вищенаведеного бачимо, ССРСР, на відтинку розвитку пп-гарматок, не був позаді Німеччини. Під оглядом продукційної кількості, ССРСР також не уступає продукції Німеччині, на що вказують такі дані:²⁾ Колишні царська Росія в 1916-1918 рр. продукувала пересічно гармат різних калібрів 3900 штук річно, а ССРСР в 1942-1945 рр. продукував пересічно 120 000 штук річно. Коли йдеться про продукцію різних типів панцерів, — царська Росія панцерів взагалі не продукувала, а ССРСР пересічно 30 000 штук річно. Продукція гарматної амуніції царської Росії в 1916-1918 рр. виносила пересічно в рік 16 300 000, а в ССРСР тільки в 1944 р. вона виносила 240 млн.

З уваги на щораз більше опанцерення різних типів панцерів, клясична пп-гарматка не могла себе вповні виправдати під тактичним оглядом, а тому науковці були змушені шукати за новими, більш радикальними протипанцерними засобами.

Б) Безвідштовхна протипанцерна зброя

Наприкінці другої світової війни німці вперше започаткували продукцію безвідштовхної протипанцерної зброї. Однак перші кроки на шляху винаходу нової пп-зброї, через її більшу віддадь раження, виявилися по її застосуванні ще немовляти в пеленках. Щойно після війни конструктори різних країн Заходу й ССРСР удосконалили безвідштовхну пп-панцерну зброю, дотримуючись стилю основних німецьких принципів винаходу. Як вислід довготривалих удосконалень появилися в різних країнax, в тому числі й в США, легкі безвідштовхні пп-гармати різних калібрів і типів. Однак і ця пп-зброя має ще дуже багато тактично-технічних недотягнень. Найважливіше є те недотягнення, що ця гарматка під час вистрелу викидає лесе полум'я, сильну курию і характеристичний для цієї зброї гук, а це в бою протраджує пп-зброю ворогові. Конструктори різних країн удосконалюють цю зброю щораз більше, звертаючи особливу увагу при цім на усунення вищезгаданих хиб. Спроби німецьких конструкторів з стійковими дулами (для підкалібрових стрілен) і з легкими безвідштовхними пп-гарматками, не дали практичних вислідів. Це в великій мірі заважило й на продукційну кількість цих гарматок, бо німці всего за час війни випродуку-

²⁾ «Плян п'ятирічки в ССРСР за роки 1946-50», Вид. Совєтське військове управління в Німеччині.

¹⁾ пп-гарматки — протипанцерні гарматки.

вали тільки: 100 гарматок із стіжковими дулами кал. 7,5 см, звужених до 6,0 см; 200 безвідштовхних гарматок кал. 7,5 см, які важили по 43 кг і вистрілювали спеціальні стрільна по 2 кг, з швидкістю 200 м/сек. До масової продукції цих гарматок не дійшло з таких причин: поперше — неможливості продукувати гранати з спеціально гартованим ядром, бо до цього бракувало сировини; подруге — мала пробивна сила і поставання великої димної куриви під час вистрілу. Великі технічні удосконалення безвідштовхних гарматок вже перевели американці й англійці; все ж таки під тактичним оглядом вони мають свої старі хибні, яких не вдалося покищо усунути. На увагу заслуговують: 1) американська безвідштовхна гармата кал. 10,5 см, яка вже була застосована в Кореї проти панцерів совєтської конструкції, і 2) англійська безвідштовхна гарматка кал. 12 см, яка важить 1 тону. Обидві гармати пробивають панцерні плити кожної товщини. Технічні дані цих гарматок тримаються в тайні.

Совєти мають також безвідштовхну гарматку кал. 8,1 см, яка пробиває панцер товщиною 90 мм.

В) Протипантерна зброя на близьку віддаль

Під час другої світової війни, червоноарміїці вперше почали застосовувати різні засоби для поборювання німецьких панцерів з близької віддалі. Для цієї цілі вони користувалися: пляшками наповненими бензином, в'язками запаленої соломи, в'язками гранат, гнійкою, болотом і т. п. Однак всі ці засоби, які вимагали від воєнка очайдушності і холоднокривості не були діючими засобами, бо панцери без застосування спеціальної зброї, могли без ушкодження виконувати дальші маневри. Щойно по використанні т. зв. «голландунг»-принципу, протипантерна оборона на близьку віддаль стала можливою. По німецькій стороні появився був найперше т. зв. «гафтголландунг», «панцерфавст» і «панцершрек»; по стороні альянтів — «офенрор», що був подібний до сучасної базуки. Згадані засоби стали стандартною зброєю для поборювання панцерів з близької віддалі. Крім цього вживано т. зв. «гебальте лядунг» — в'язки ручних гранат і спеціальних хемічних препаратів для подразнення слизних оболонок, якими були наповнені пляшки. Напр. «коктейль Молотова», — ця рідина подразнювала слизні оболонки та крім цього при зіткненні з повітрям загорювалась.

Зовнішній вигляд «голландунг»-у — ліквідований. Зовнішня поволока такою ладунку виконана з спеціальних металевих стопів. Вона деформується під час детонації, неретворюючись в дуже тверде ядро, яке пробиває кожної товщини панцерні плити. Пробивна сила «голландунг»-у не залежить від віддалі панцерів. В порівнянні з стрільними малокалібрових пп-гарматок і пушок, які можуть пробивати панцери з великих віддалей, «голландунг» безумовно являється кращою зброєю. По пробитті панцера «голландунг» експльодує, знищуючи обслугу та рівночасно запалюючи панцер.

«Гафтляндунг» з «голландунг» був магнетичний, тому його застосовували тільки з віддалі мертвого кута панцера. Однак в скорому часі панцери були покриті ізоляційною, невідштовхуючою магнетмасою, а це в свою чергу перекресило цей протипанцерний засіб боротьби. На особливу увагу заслуговують «панцерфавст» і «офенрор», як протипанцерні засоби боротьби і ними були озброєні німецькі наземні війська. Ці два засоби мали «голландунг», обслуговувалися тільки 1-2 воєнками і були легкі до маскування в терені. Засяг поцілу панцерів «панцерфавстом» від 50 — 70 м, з дуже добрим діянням, пробиваючи навіть найгрубіше опанцерення.

«Офенрор» обслуговувало двох воєнків. З довгої бляшаної рури, при помочі реактивного погону був вистрілюваний «голландунг», на початку на віддаль до 100 м, а опісля по його удосконаленні від 300-400 м.

В поборюванні панцерів на близьку віддаль, особливо значення мають міни. Для цієї цілі вже під час другої світової війни застосовували різних типів міни, яких не будемо вичислювати. Для утруднення праці ворожих міно-вишукувачів, протипанцерні міни продуковано з дерева, шкла або кераміки. Після війни протипанцерні міни науковці ще більше удосконалили, однак ця зброя надається до нищення тільки легких і середніх панцерів, а в тяжких вона може ушкодити тільки гусениці.

Також і вогнемети в поборюванні панцерів з близької віддалі відіграли велику роллю. Дуже небезпечним засобом для панцерної залоги є газ, тому що мотор його втпає до нутра панцера. Обслуга самозрозуміло не може довго бути в масках, тому по знатті їх вона в загазованому терені є наражена на смерть.

Після війни розвій протипанцерних засобів на близьку віддаль ще більше зріс, а за основу удосконалень послужили німецькі первозори. В удосконаленні протипанцерної зброї на близьку віддаль, на особливу увагу заслуговують США, Англія, Франція, СССР і деякі малі європейські держави. Згідно з заподанням керівника військового досвідного відділу США в книжці «Modern arms and free men», американці посідають удосконалену безвідштовхну гарматку для протипанцерної оборони, яку обслуговує двох воєнків і якою можна нищити панцери на більшу віддаль. Це удосконалений німецький «офенрор» з «голландунг»-стрільном.

На окрему увагу заслуговує американська «базука», яка є стандартною протипанцерною зброєю американської армії для поборювання панцерів на близьку віддаль. З успіхом її можна застосовувати проти панцерів навіть з грубим опанцеренням і під час їх руху до 200 м віддалі. За даними «Інф. Журналь», від червня 1949 р., американська армія посідає «супербазуку» кал. 9 см (3,55 інч), яка вистрілює ракети з подвійною пробивною силою в порівнянні з «базукою» з другої світової війни. Але цією «базукою» можна поборювати панцери тільки з малої віддалі. Хибою цієї

зброї є її довге дуло (пура) і устаткування, що утруднює маскування цієї зброї в терені. Ще в 1951 р. ген. Бредлі заявив був, що американські науковці і конструктори є затруднені над винаходом артилерійського стрільна, пов'язаного з «базукою», отже з «голландунг»-ом. В цьому випадку йдеться про комбіновану протипанцерну зброю, якою можна було б за першим пострілом зліквідувати навіть з найгрубішим опанцеренням панцер.

Окреме значення в поборюванні панцерів на близьку віддаль мають гранатометні кріси. Німецьким конструкторам вдалося було вже під час другої світової війни винайти гранатометний кріс, яким вистрілювано гранати-«голландунг». Цими гранатами можна було нищити панцери з опанцеренням від 70-80 мм, плити яких могли мати кут похилення менше 60°. Після війни протипанцерні-гранатометні кріси ще більше удосконалено. На початку 1952 р. французька газета «Фігаро» подала до відомства, що французи винайшли спеціальні пп-панцерні гранатометні кріси і гранати, які особливо надаються для озброєння піхоти, що успішно поборюють панцери на штурмову віддаль. В цьому випадку йдеться про гранати кал. 6,0 см і 5,3 см, якими з успіхом можна нищити панцери на віддаль 100-125 м. Ці гранати пробивають панцерні плити з їх кутом похилення менше 90°, товщиною 200 згл. 180 мм, а з кутом похилення 60° тільки — 60 мм товщини.

Бельгійці також винайшли протипанцерний гранатометний кріс, гранатами якого можна нищити різні панцери, на віддаль від 100-150 м, навіть в порусі.

Совєтська армія вже під час другої світової війни користувалася пп-панцерними гранатометними крісами для поборювання панцерів з близької відалі, зокрема:

1) Протипанцерний кріс «ПТРД/41», кал. 14,5 мм. Цей кріс, як протипанцерна зброя себе практично не виправдав. Мабуть ці кріси сов. конструктори тепер удосконалили.

2) Універсальний сов. кулемет Горбунова, кал. 7,76 мм, з окремою протипанцерною амуніцією. Цей скоростріл тепер масово продукується по різних заводах зброєної армії СССР.

Після війни, конструктори СССР переводять досвіди над новими типами протипанцерних гранатів, протипанцерних мін, протипанцерних ракетниць і над вогнеметами. Крім цього совєти особливу увагу присвячують німецьким «панцерфавстам», які вже по удосконаленні знаходяться в масовій продукції.

В загальному протипанцерні гранатометні кріси краще надаються, як протипанцерна зброя для нищення панцерів на малу віддаль від американської «базуки», бо вони є легкі в обслуговуванні, та що найважливіше надаються до маскування в терені. Гранатометними крісами можна пробивати панцери товщиною від 70-80 мм.

(Далі буде)

П. Дубик

Военно-морські сили СЕАТО

До військового пакту СЕАТО, який створено в 1954 році, належать тепер США, Англія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Філіппіни, Пакістан та Тайланд. Що цей військовий пакт створений на випадок війни з ССРС та червоним Китаєм, не може бути ніякого сумніву. Одним з завдань СЕАТО є зміцнити воєнно-морську флоту в західній частині Тихого океану, збудувати нові військові бази та озброїти їх атомною і ракетною зброєю.

Складовою частиною воєнно-морських сил військового пакту СЕАТО є також 7-ма американська флотія, яка озброєна атомними середниками війни та наймодернішою ракетною зброєю. Ця флотія являється оперативним з'єднанням Тихоокеанської флотії США; її бойовим ядром, що далеко висунене від американського континенту в західній частині Тихого океану. З метою вишколу якнайбільшої кількості персонального складу воєнно-морської флотії та ознайомлення його з умовами плавання і базування в цих районах океану, залага кораблів періодично змінюється. Згідно відомостей західньої військової преси, до 7-ої флотії належить більше 100 кораблів, в тому числі 5 авіоносців, 6 тяжких та легких крейсерів, 45 ескадренних міноносців.

Як стало відомим США мають тепер в західній частині Тихого океану значно більше власних збройних сил, ніж під час війни з Японією. Журнал «Юнайтід Стейтс ньюс енд Ворлд ріпорт» повідомив, що загальна численність збройних сил США в тому районі доміноє приблизно 500 тис. вояків та офіцерів. Інша американська преса повідомила, що Америка запланувала мати в 1961 році на Далекому Сході 50 ескадриль реактивних літаків, а інші держави-учасниці СЕАТО — 74 ескадриль, що складатимуться з американських літаків, які будуть куплені у США. Крім наземних військ та кораблів воєнно-морської флотії, СЕАТО має на Далекому Сході та в Південно-Східній частині Азії широко розгалужену сітку воєнно-морських та повітряних баз, що знаходяться в Японії, та на Тайвані, в Південній Кореї, Маріанських та Каролінських островах. Найбільші воєнно-морські бази розташовані в Південно-Східній Азії на Філіппінах: Субік-Бей та Санглі-Пойнт. Вони обладнані доками, судноремонтними середниками і резервою пального.

Як писала західна преса, військова база Кубі-Пойнт, будова якої закінчена в 1956 році являється найбільшою базою морської авіації на Тихому океані.

Англійські воєнно-морські сили в Південно-Східній Азії мають в своєму складі два легких крейсери, ескадренні міноносці, сторожові кораблі та підводні човни. Так само як в 7-ій американській флотії, корабельний склад англійської флотії періодично змінюється. Головними англій-

ськими базами — це Сінгапур та Гонконг. Військова база Сінгапур знаходиться на острові тієї ж назви, який розташований недалеко від Малакського півострова. В Сінгапурі завжди концентруються воєнно-морські сили держав-учасниць СЕАТО перед початком вишколу або військових маневрів. База Сінгапур обладнана наймодернішими устаткуванням для обслуговування воєнних кораблів та постачання їх необхідними матеріалами.

Воєнно-морські сили Франції в тому районі складаються з 7-ми сторожових кораблів, 3-ох кораблів захисту проти підводних човнів, 3-ох тральщиків та понад 100 десантних кораблів та катерів. В 1957 році французька флотія на Тихому океані була посилена за рахунок 13-ти кораблів протиповітряної оборони та захисту від підводних човнів. Воєнно-морська флотія Франції розміщена на базах Нова Каледонія та Сайгон, які є також і головними базами південнов'єтнамської флотії.

Австралійська воєнно-морська флотія складається з 2-ох легких авіоносців, 1-го легкого крейсера, 4-ох ескадренних міноносців, 4-ох швидкохідних фрегатів захисту від підводних човнів, 3-ох підводних човнів, 18 тральщиків, 13 фрегатів та інших допоміжних кораблів. Головною базою флотії є Сідней. Обладнання тієї бази може обслуговувати дуже велике з'єднання воєнно-морської флотії.

Пакістанська воєнно-морська флотія складається з одного легкого крейсера, шести ескадренних міноносців, трьох швидкохідних фрегатів, трьох тральщиків, чотирьох катерів-тральщиків та допоміжних кораблів. Вазується вона в Карачі — Західній Пакістан. Але за останній час у Східному Пакістані відбувається дуже велике будівництво порту Читтагонг, який перетворюється у воєнну базу.

До складу новозеландської воєнно-морської флотії належать два крейсери, шість фрегатів, чотири тральщики, два фрегати захисту від підводних човнів, чотирьох кораблів сторожі, 12 катерів сторожі та декілька дрібних допоміжних кораблів. Головною базою є Окленд.

Воєнно-морська флотія Філіппін складається з шести ескадренних кораблів, п'яти кораблів-винищувачів підводних човнів, 13 патрульних суден та декількох десантних кораблів.

Тайландська флотія складається з чотирьох фрегатів, чотирьох тральщиків, двох канонерських човнів, чотирьох підводних човнів, двох загорожувачів мінами, 17 патрульних суден, декількох торпедних катерів та сторожових човнів. Головною базою є столиця Тайланду — Банкоґ, де знаходиться також і штаб СЕАТО.

В Тайланді тепер значно поширено морську базу Саттахіп, яка в майбутньому стане головною базою воєнно-морських сил СЕАТО. Будуються також нові бази на Філіппінах і в Пакістані.

Воєнні приготування СЕАТО полягають не тільки в будові та поширенню військових баз, чи модернізації збройних сил пакту, але також і посиленням вишколом всіх їх збройних сил. На протязі 1957 року та в перших місяцях цього року в західній частині Тихого океану відбулися досить великі маневри та окремі навчання, у яких брали участь всі війська держав-учасниць СЕАТО, як також і воєнно-морські сили. Наприкінці січня цього року на території Тайланду відбулися маневри збройних сил СЕАТО з метою перевірки координування дій між повітряними та наземними військами. В березні-квітні минулого року відбулися великі комбіновані маневри американської флотії, повітряних сил та воєнно-морської піхоти. В маневрах брали участь також і збройні сили Філіппін. Разом на маневрах вишколювалося 90 кораблів, 400 літаків та 60 тис. персонального складу, серед якого було 20 тисяч морської піхоти. Головною метою маневрів були десантні операції на березі ворога.

Наприкінці квітня та на початках травня минулого року в Південно-китайському морі і в Сіямській затоці відбулися дуже великі комбіновані маневри воєнно-повітряних сил та воєнно-морської флотії СЕАТО, під час яких війська вишколювалися в такому напрямі: зупинення кораблів та організування конвоїв з них, бої з підводними човнами та протиповітряна оборона. В минулому році в Південно-китайському морі відбулося ще два великих навчання, головною метою першого була вогнева підтримка флотією приморського крила наземних військ СЕАТО, другого — створення конвоїв та охорона його під час руху морем, розвідка та десантні операції морської піхоти на побережжі.

В цьому році 1-го березня висадання десантних військ на острові Лузон закінчилися маневри, у яких брала участь 7-ма американська флотія та збройні сили Філіппін. Маневри мали ціль — навчити війська діяти в умовах атомної війни.

Очевидно, що більшість маневрів із зрозумілих причин відбуваються недалеко від червоного Китаю та Індонезії, які за попередніми передбаченнями головного штабу СЕАТО, будуть першою ворожою силою, що виступить проти держав-учасниць СЕАТО у еventуальній третій світовій війні.

ЗАКЛИК

У зв'язку з виданням Історії Української Галицької Армії пропонуємо всім кол. старшинам і стрільцям УГАРМІ прислати свої знімки (по можливості в однострою) разом зі своїм коротким життєписом.

Що зроблені кліші, неущкожені знімки поверну негайно власникам, а кліша буде поміщена в Історії УГА. Знімки прошу висилати до видавця на таку адресу:

D. Mykytiuk, 386 Selkirk Ave.,
Winnipeg, Man., Canada.

Для української молоді**Військово-енциклопедичний словник**

(Продовження)

Авдіофон — спеціальний апарат для виволоввання звуку двигунів літака, що наближається на ворожий терен.

Азбест — група мінералів волокнистої будови. Дуже вогнетривкі, відпирні до квасів, не пропускають тепла, дуже стійкі як електроізоляційний матеріал. Широко застосовуються при будові літаків, панцерів, броневих та бронепотягів.

Ар'єрград — загін війська, частина, або військовий підрозділ, який висилається в сторону ворога при відході військ, щоб прикривати відступ головних сил.

Ас — так називають за кордоном лі-

туна-винищувача, який знищив своїм літаком велику кількість ворожих літаків.

Асептика — медична метода обеззаражування ран від мікроорганізмів. Знищення мікроорганізмів відбувається на всіх речах, які стикаються з ранами (хірургічні інструменти, бинти, вата і т. п.) за допомогою фізичних засобів (велика температура, окріп). Асептика знайшла дуже широке застосування під час другої світової війни.

Асистент — військовий помішник визначного науковця в галузі військових проблем. Бувають при війсь-

кових академіях. Асистент — також помішник прапоросносця у військових частинах.

Асінізація — хоч слово і невійськове, але це с служба санітарно-гігієнічних військових частин, обов'язком яких є очищувати місцевість в розташуванні військ від забрудження. Асінізація в війську, — зокрема на фронті, — дуже важлива служба, бо вона запобігає поширенню масових епідемічних захворювань війська.

Аскер — турецький або арабський вояк.

Аспірант військовий — особа, яка готується до науково-дослідної праці в галузі військових питань. Військові аспіранти бувають тільки у військових академіях, або військових високих школах. Кожний, хто хоче бути аспірантом, мусить написати поважну працю на одну з військових проблем, захистити дисертацію, а потім наукова рада надає йому звання військового аспіранта.

Аспіратор — прилад, що всмоктує різні отруйні речовини (гази). Як прилад, аспіратор застосовується у військових противогазах.

Астрограф — телескоп. Прилад для спостереження над зірками та планетами.

Астролябін — прилад для вимірювання кутів під час земляних праць. Інакше називається ще теодоліт і вживається топографічними військами.

Астронавігація — керування летом літака визначенням маршрутом по небесним світилам. Таке орієнтування майже незалежить від того чи спостерігас літун якісь визначні предмети на землі чи не спостерігас.

Астронавтика — наука про полети в світовому просторі.

Атака — вирішальна остаточна частина бою (останній його момент), яка полягас на швидкому й нестримному рухові до ворога та нищівний удар по ньому спільними діями усіх родів військ. Атака може закінчуватись рукопашним боєм з застосуванням ручних гранат та холодної зброї. Вона бувас ліхотна, кавалерійська, панцерна, повітряна, торпедна (в морському бою) та інша.

Атлантійський пакт — (НАТО), противосовєтський воєнний пакт вільног західногосвіту. Він був створений 4. 4. 1949 року. Головні сили перебувають в західній Європі, а його штаб в Парижі.

Атлетика військова — систематичні фізично-спортові вправи у війську, які гармонійно розвивають фізичні сили вояка та гартують його до військових дій на фронті.

Аташе військовий — офіційна війська особа (офіцер), яка належить до дипломатичного представництва якоїсь держави за кордоном. Військовий аташе є фахівцем у військових справах.

Атомова бомба — сучасне стрільно, що вибухас з надзвичайною величезною силою. Вибух відбувася за рахунок дуже швидког виділення атомової (ядерної) енергії.

3 науки і техніки

В США випробовуються тепер військові тягаригов авта, більшість частин яких виготовлено з пластмаси. Якість нововинайденої пластмаси полягас на тому, що не пробивас кулі.

*

В останніх часах зариджено, що всі старшини західних армій на час війни матимуть олівці з світлом. Конструкція олівця полягас в тому, що корпус його сконструйовано так, що в ньому знаходиться мікроскопічна електролампа, яка живиться від такої ж мікроскопічної електробатерії. Кінчик олівця, яким пишеться, мас отвір через який випромінюється під час живинання олівця світло. Олівець сконструйований так, що коли потрібно писати, кінчик його натискається на папір на якому пишеться і світло вмикається автоматично.

*

На міжнародній виставці в Брюсселі буде показана сучасна автоматична автомашина. Її конструкція дуже складна, але керування ним надзвичайно просте — воно здійснюється автоматично. Користаючись спеціальним шифром, на диску невеликого апарату, що нагадує телефон-автомат, набирається потрібна адреса, або ті вказівки, які мусить авто виконувати автоматично. Машина рухас з місця і, неухильно додержуючись правил руху, мчить вулицями міста. Вілья потрібного місця авто зупиняється само. Керує таким автоматичним електронним автоматом. Інженери-конструктори працюють тепер над створенням таких танків, у яких залога складалася б з однієї людини. Управління танком, рух його та стрільняня з кулеметів і гармат, здійснюватиме електронний автомат, одержуючи «накази» від начальника танка.

*

На Тихому океані в районі островів Енейвіток, американські науковці та інженери вистрілили 4 ступенево ракету «Фарсайд», яка досягла 4300 км висоти. Перед вистрілом, ракета була піднята величезним газовим баллоном на висоту 32 км. Потім цю ракету вистрілено з землі радіосигналом. На ракеті були змонтовані різні приладдя, які радіосигналами передали на землю дуже цінні відомості, зокрема про космічні проміння.

Ці відомості потрібні в майбутнім використанні космічного простору на випадок атомової війни.

*

Канадійська летунська фірма «Кенедієн Лімітед» буде літак на 150 пасажирів. Літак без приземлення легітима на віддалі 8 тис. км з швидкістю 720 км на годину.

*

У Філядельфії (США) чотири науковці робітники сконструювали мікрофон величиною рижовог зерняти. Цей мікрофон можна застосовувати в медицині для спостереження праці серця. За проєктами новий мікрофон буде вжитий для спостереження праці серця тварин, що перебуватимуть в ракетах, які літатимуть серед космічних просторів. Військове значення такого мікроскопічного мікрофону надзвичайно велике.

*

Професор фізики Пенсільванського університету Міллер сконструював мікроскоп, що побільшує до десяти мільйонів разів. За його допомогою вже зфотографовано деякі атоми.

*

В Носпбурзі (Швейцарія) сконструйовано перший у світі атомний годинник, який експонується тепер на всевітній виставці в Брюсселі, Бельгії. Годинник показує час з точністю до однієї стотисячної секунди.

*

В ССРСР сконструйовано новий чотиромісний гелікоптер «Літаюче авто». Цей гелікоптер буде застосований в совєтській армії. Його можна використовувати на повітряних лініях, в районах з дуже пересіченою місцевістю, в озерах краях, у гірських та лісових районах для транспорту війська, військового майна і набоїв. «Літаюче авто» дуже легко пристосувати для транспорту хворих і ранених. Гелікоптер мас двигун потужністю 250 PS (кіпських сил), швидкість 120 км. на годину і заразом може взяти пального на 4 години 30 хвилини лету. Двигун урухомлює два трилопасні гвинти, які обертаються у протилежних напрямках. Подібна конструкція спрощує керування машиною та підвищує безпеку лету.

В ракеті на Венеру

(Продовження)

Не встановила наука досі і період обертання Венери навколо її осі: тут учені ще сперечаються. Частина астрономів вважає, що цей період складася 68 годин. Інші твердять, що день на Венері дорівнюється земному. А треті заперечують і перші і другі погляди, заявляючи, що період обертання Венери навколо своєї осі дорівнює періоду її обертання навколо Сонця, цебто — 224 добам. А хто правий, — знов — такі доведеться встановити нашій експедиції.

Не прийшли вчені до спільного висновку і про те, під яким кутком нахилений екватор Венери до її орбіти. А від цього залежать зміни довжини дня і ночі на протязі року. Деякі астрономи кажуть, наприклад, що одна півкуля Венери постійно освітлена Сонцем, а зате друга — так само постійно занурена у вічну темряву.

з 50 стр.

АТС — скорочена назва Автоматичної Телефонної Станції головних військових штабів.

Ацетон — безколоворний плин. Дуже широко вживається як середник для розчину лаків та фарб, а також і для виробництва вибухових речовин.

Аерофотографування — фотографування поземелля з літаків. На підставі цих фотознімків складаються геологічні, топографічні та інші військові карти.

Аеродинаміка — наука про рух повітря та газів, як також і про їхній вплив на окремі частини літака.

Аеродром — площа землі призначена для злету і приземлення літаків. Аеродроми обладнані різними спорудами, майстернями, помешканнями та ангарами, які призначені для обслуговування літаків і літунів.

Аероляк — ефір розчинений з целюлозою, яким лякують літаки.

Аерологія — галузь метеорологічної науки, що досліджує атмосферу.

Аеромак — літунський маяк з ліхтарем, який вказує літунів місце розташування летовища на землі.

Аероплян — літак.

База військова — згуртованість військових установ в заплілі, які мають матеріально-технічні, харчові, збройні та інші резерви, призначені для забезпечення бойових операцій великих військових з'єднань. Бази бувають наземні, воєнно-морські, військово-повітряні та мішані.

Базука — піхотна протипантерна реактивна зброя американської армії. Вона має руру діаметром 90 мм. Стріляє до панцерів стрільною кумулятивною дією на віддалі до 200 метрів.

Байонет — назва багнета. Винайдення її в 1523 році в Байоне (Франція). В Україні до 18 ст. називався ще «багнет», а тепер «багнет». В 1709 р. «байонет» заступлено багнетом з руурою, якого надівається на цівку рушниці.

Бак — носова частина верхнього поклада корабля. На ньому, як прави-

ву. Зовсім так, як відбувається під час польоту з нашим астроплянном.

А якщо це так, тоді, виходить, на одній половині Венери завжди спека, а на другій — дуже низька температура. І лише на вузькій напівосвітленій смужці, яка проходить між освітленою і тіньювою півкулями, клімат Венери можна вважати помірним.

Отож взагалі я, як не вчена, могу сказати, що по-справжньому про Венеру ніхто ще нічого не знає. Сперечать більше, ніж дійсного знання, хоча астрономи, звичайно, дуже обзиралися б на мене за такі непоштиві слова. Але ж я не винна. Я нічого не вигадувала, а розповідала тут все те, що твердять різні вчені.

Що стосується віддалі Венери від Землі, то тут становище ясніше. Середня віддаль між цими планетами

ло, знаходиться лікрі; також збірник бензину в автомашині.

Балліста — військова машина стародавніх часів. Принцип її дії — використання пружності сплетеного волокна (сухих жил, волосся, шкіри і т. п.). Балліста кидала стріли, тяжкі каміння та колоди на віддалі 400-1000 метрів.

Баллістика — наука про рух гарматних стрілен, мін, бомб та куль під час стріляння. Поділяється на внутрішню, що досліджує і вивчає рух стріляна в цівці зброї і зовнішню — вивчення руху стріляна в повітрі.

Барбер — місце за брутстером (наступом) шання, призначене для устаткування гармати. На військовому кораблі — захисна панцерна стіна перед гарматою.

Баркас — тип човна воєнно-морської флотії.

Бармица — частина воцяцького шолома, який вживався у війську за часів українських князів. Бармица захищала вуха, шию та потилицю воцяка під час бою.

Барикада — штучна загорода, яка будується переважно під час вуличних боїв в містах та селах. Матеріалом для будови бувають вози, мішки, з ліском, меблі, земляні насипи, каміння, колоди та інші матеріали, що знаходяться під руками або в місцевості.

Бастей — оборонна споруда з каміння або цегли в кріпосних стінах. Бастей має форму півкола, згодом стала прототипом бастіону.

Бастіон — п'ятикутна оборонна споруда, що будується з каміння та цегли на кожному куті замкненої (загальної) кріпосної стіни. В другу світову війну старовинні бастіони вже не будувалися. Однак такі твердині як Очаків, Севастопіль та інші мають ще дотепер бастіони.

Баталер — службова назва особи підфіцерського складу у воєнно-морській флотії. Баталер завідує харчовим та матеріальним постачанням корабля.

Баталія — старовинна назва військового бою. Дострів часто зустрічається і в сучасній літературі.

дорівнює віддалі Землі від Сонця — близько 150 мільйонів кілометрів. Але іноді вона буває майже в чотири рази меншою, а іноді в один і три чверті рази більшою.

Можна подумати, що наш астроплян летить в той час, коли віддаль між Венерою і Землею найкоротша, і на політ через це піде найменше часу? А от зовсім і не так, а навпаки!

Певна річ, можна було б летіти і так, за найкоротшим маршрутом, коли Венера перебуває в так званому «нижньому з'єднанні» з Землею. І тоді наш астроплян був би в дорозі всього-на-всього 41 добу, а не 146 діб, як тепер. Чому ж не взято цей коротший маршрут, а вибрано наш довгий, який в 10 разів довший від найкоротшої віддалі між планетами? Правда, це здається дуже дивним?

А якщо розібратись, то все стає зрозумілим. Якщо ми летіли за найкоротшим маршрутом, то астропляни місів би вирватися з загального руху Землі по її орбіті і полетіти прямо на Венеру. Для цього потрібно було б мати швидкість не 11,2 кілометра на секунду, як у нас, коли ми весь час наче пливемо вздовж течії земної орбіти, лише поступово уходячи з неї, а значно більше — 31,8 кілометра на секунду. Але скільки б довелося витратити палива у ракетних двигунах для того, щоб розігнати астропляна до такої швидкості! Я не буду піднаховувати, але скажу тільки, що навіть при потужності атоміту, при його швидкості витікання газів 10 км на секунду. — таку ракету не можна було б збудувати. Ось чому для нас вибрано напівеліптичний маршрут: на ньому астроплян використовує величезну швидкість руху Землі по орбіті навколо Сонця і дуже економить паливо.

Ну, хоча наш маршрут і догугувати, але астроплян справно летить до Венери, поглинаючи велетенські астрономічні віддалі і неухильно наближаючи нас до мети. Микола Петрович нагадав нам це раз:

— Тема частина Венери ще важливіша для спостережень, ніж світлий серп планети. Прошу не забувати про це!

Ми, звичайно, не забуваємо, але досі не помітили на цій темній частині абсолютно нічого цікавого. Вона вся однакова, якогось попеластого кольору. Рівна сіра поверхня — і більше нічого. На яскравій частині Венери, на освітленому Соцем серпії і помітила якийсь невизначний рух. Здалося, що там плули якісь ледве помітні тині. Ми з Андрійом Васильовичом думасмо, що це пересуваються великі згуртовані хмар в атмосфері Венери. Микола Петрович теж на хвилину замислився — і погодився з нами.

Після вечері, замінивши професора Андрія Васильовича, я знову припала до окуляра телескопа, намагаючись роздивитися найменші подробиці. І майже тієї ж хвилини л скрикнула від несподіванки. Та може мені це вмижасться?.. Ні, не вмижасться. Це — факт!

На верхньому ріжку серпа Венери виникло ніжне блакитнувате сляво. Немов тендітна прозора квітка з найтоншими світлинами пелюстками

розкрилася на самому кінчику яскравого різька. Чи, можливо, це було щось подібне до китички з тонкого шовку... Вона похитувалася, тремтіла на чорному фоні небозводу, вигиналася вниз, але кожного разу відхилялася назад немов боялася торкнутися попеластої поверхні темної частини Венери. Ще кілька секунд, — і все зникло, наче і не було цього примарного сніва. Я хотіла було розповісти Миколі Петровичу про загадкове явище, але згадала, як він попереджав, що під час чергування від телескопа відходити ні в якому разі не можна.

— Ви стоїте на науковій вахті, — говорив він, — і кожна секунда спостереження може несподівано виявитися найціннішою!

Який він був правий! Як добре, що я згадала про його попередження!

Минуло не більше півхвилини — і в мене знову перехопило подих від хвилювання. Вниз, праворуч, біля самого краю темної попеластої поверхні Венери, з боку, протилежно тому де недавно виникло і зникло перше сніво, щось почало світитися. Спочатку я побачила, як під сірим попелом зажеврила тьмяна червонувата крапка, схожа на вулгик у згаслому вогнищі. Вона світилася зсередини, наче просвічувала кризь попіл. Згодом пляма стала яскравішою і розширилася. Посередині її спалахнув червоний вогник. І після цього пляма вже більше не яскравішала. Вона наче переливалася хвилями, по ній пробігали темні і світлі відблиски.

Не відриваючись від окуляра, я закричала:

— Микола Петрович! Микола Петрович! Ідіть — но сюди!

— Що трапилося? — почувла я біля себе його стурбований голос.

— Дивіться!

Микола Петрович кілька хвилин уважно вдивлявся, поправляючи націлення окуляра. Я помітила, що його пальці тремтять від хвилювання.

— Що це, Микола Петрович?

Біля нас уже стояв Андрій Васильович.

Микола Петрович знизив плечима: — Не знаю, що думати... Досі ніхто нічого подібного на Венері не спостерігав. Схоже, ніби на поверхні планети відбувається вибух вулкана, і ми бачимо його відкриті кризь густу атмосферу Венери, кризь хмари. Це єдине, що я можу припустити. Спробуємо перевірити. Андрію Васильовичу, відкрий панорамний радар!

Я зрозуміла, що хоче Микола Петрович. Дотепний прилад, який називається панорамним радіолокатором (радаром), дає можливість бачити віддалені речі, навіть наглухо сховані від спостерігача густими хмарами, пеленою пари чи туману. Але цей прилад див тільки на якісь певні, не надто великі відстані. З Землі, наприклад, Венеру кризь нього спостерігати неможливо. Значить, Микола Петрович гадав, що коли ми тепер значно наблизилися до Венери, панорамний радар діятиме і допоможе нам побачити, що саме відбувається під суцільними хмарами Венери.

Але ці сподівання не виправдалися. Хоч як ми всі вдивлялися в зображення Венери на панорамі радара, нам не пощастило побачити нічого нового. Мабуть, планета була ще надто далеко, прилад не допомагав, хіба що яскравішою стала освітлена пляма, от і все. Це було дуже прикро, принаймні для мене: адже мені страшенно хотілося, щоб загадкове явище, яке вдалося помітити, тут-таки дістало своє наукове пояснення. Тоді я знала б, що саме відкрила на Венері! А так — виходило зовсім не наукове відкриття, а просто якесь випадкове спостереження...

Мабуть, Микола Петрович помітив, що я засмутилася. Він лагідно торкнувся мого плеча і сказав:

— Нічого, Валя, я думаю, що не помилився. Іншого пояснення не може бути. Так я і запишу у нашому журналі спостережень. Ви можете вважати, що вам належить честь бути першою людиною, якій пощастило спостерігати вибух вулкана на Венері!

— Коли-небудь люди, вивчаючи історію Венери, будуть з пошаною читати в астрономічних книжках: «Вперше це явище було помічене в такому-то році молодим, але талановитим науковим працівником Валентиною Вигаї», підхопив насмішкувато Сокіл.

От який він! Обов'язково повинен підпустити шпильку. Це, певна річ, тому, що не він, а я помітила вибух вулкана. Андрій Васильович не може обійтися без шпильки, думас, що дуже дотепно. Ну, я йому це покажу, на що здатна Валентина Вигаї! А якщо він знову почне займатися розмовами зі мною про «особисте» як він говорить, я його зараз обріжу. Бо коли людиною цікавишся, навіть ще не любиш її, а просто цікавишся, то ніяк не можна говорити їй весь час неприємні речі, підпускати їй різні шпильки... Це вський знає...

А зате в мене є така ідея, що... Проте не буду зараз говорити. Спочатку зроблю, а тоді... Ну, тримайся Андрію Васильовичу!

... Два дні підряд я вигадувала час, щоб перевірити свою ідею. Дуже важко щонебудь робити по секрету в загальній каюті. Обов'язково зацікавляється і почнуть приставати з запитаннями — не той, так інший:

— Що це ви майструєте, Валя?

— Це що, новий винахід, Валя?

— Товариші, готуйтеся сенсаційне наукове відкриття в галузі гумової промисловості!

Звичайно цю останню фразу сказав Андрій Васильович. Гадас, що дуже дотепно! Але я нікому нічого не попустила, а продовжувала робити своє діло. Зараз розповім, яке саме.

Склянки і чашки в нашому буфеті стоять у спеціальних гніздах, у дружних затискувачах. Це для того, щоб вони не розбилися при поштовхах — ну, зрозуміло, не під час польоту, коли все спокійне і не колихнеться, наприклад, при зльоті чи посадці. І в гніздах є цупкі гумові прокладки. Вони круглі, і з одного боку плоскі, а з другого — вдвалені, як маленькі блюдечка, щоб чашка або склянка міцніше трималася в гнізді. От я і взяла два таких гумових кружечки і

почала робити з ними досліди, щоб перевірити мою ідею. Певна річ, ніхто не розумів, у чому справа. А я не поспішувала. Всі мої припущення виявилися правильними! Тоді я розшукала кілька шурупів і викрутку і приховала їх до почі. А коли всі заснули, я закінчила свою роботу і перевірила її у готовому вигляді. Злорово! Прямо — краще не треба! Можна було спокійно лягати спати, хоч, гравду кажучи, мені трудно дочекаї ранку: хотілося зразу розбудити всіх. Але я, зрозуміло, стрималася.

Зате ранком я підвелася раніше всіх, одяглася, і поки всі ще не проснулися, трохи попрацювала, щоб відчувати себе певніше. І якраз, коли я вирішила, що можна будити інших, Андрій Васильович прокинувся сам. Він сів у гамаку і побачив мене біля дверей навігаторської рубки. Хоч він нічого не сказав, але я побачила, що він дуже здивувався. А я спокійно, немов нічого не помічала, зробила ще крок, другий, третій... Андрій Петрович простягнув руку і штовхнув Миколу Петровича, який спав у сусідньому гамаку:

— Микола Петрович, тут якийсь чудо! Думаю, мені сниться. Погляньте, прошу! Микола Петрович подивився у мій бік. А я неухильно йшла по підлозі каюти, роблячи широкі кроки. Дійшла до однієї стіни, повернула назад і знову пішла по підлозі. І навіть жодного разу не помікнулася і взагалі не дивилася у їх бік, хоч відчула, що ось-ось пірену зі сміху.

Микола Петрович протер очі і здивовано вигукнув:

— Та що це насправді? Скінчилася невагомість, чи що? Валя, як це ви умудрились ходити по підлозі? Андрій Васильович, ви що-небудь розумієте?

— Ні, — відповів він. — Прощу вас пояснити.

— Що пояснювати, коли я сам нічого не розумію? Дивіться, іде немов по Землі! Хода, правда, якась дивна, іде, похитуючись, але все ж таки — іде! Ось що наша Валя виробляє!

— Справді, як це у вас виходить? — здивувався Андрій Васильович.

— Нічого особливо тут немає. — скромно відповіла я. — Маленький пристрій, навіть не вартий уваги.

— Оце ловко! — обурився Сокіл. — Знайшла спосіб ходити по підлозі в неагагому світі і каже, що не варто уваги.

— Але як це ви влаштували, Валя? — повторив Микола Петрович. — Навчіть і нас.

— Дуже просто, Микола Петрович. Ось, будь ласка. Я взяла два гумові кружечки з гнізда для склянок. Вибрала такі, які підійшли мені за розміром, і пригвинтила їх до каблуків.

— І що ж?

— І ходжу.

— Та вона глузус з нас! — остаточно обурився Андрій Васильович.

— При чому тут гумові кружечки на каблучках? Що у нас липуча підлога, чи що?

— Стривайте, стривайте, Андрію Васильовичу, — я здається, починаю догадуватись. Валя, ану пройдіться це! — розпорядився Микола Петро-

вич. — Скажіть все ж таки, у чому тут річ? Присмоки?

Дивно, як швидко він уміє в усьому розібратися. Я зробила ще кілька кроків і відповіла:

— Звичайно, присмоки, Микола Петрович. Підлога в каюті рівна, гумова. Я натискала однією ногою, тримаючись за стоек. Кружальце сплющується, видавлює повітря між своєю ввігнутою поверхнею і підлогою. А тоді зовнішній тиск притискує мою ногу до підлоги. Я ставлю другу ногу, притискую її вже без стоек, тримаючись на одній нозі. Вона теж немов прилипає до підлоги. Тоді я трошечки відхилила в бік одну ногу, крачок гумового кружальця відстає, між ним і підлогою входить повітря — і нога відкачується, можна робити дальший крок. Ну, звичайно, треба трохи попрактикуватися. Все дуже просто.

— Але, як ви додумалися до цього, дівчино? — все це здивовано допитався Микола Петрович. — Адже це надзвичайно дотепно. — вирішує проблему ходіння за умов невагомості.

— Коли ми одного разу стріляли з Андрійом Васильовичем у ціль, мені прийшла одна думка — стало шкода кулюк, які ми витрачало під час стрільби в ціль, і я задала як у мене в дитинстві була пістолька з присмоком. Вона стріляла дерев'яною паличкою з плесканим гумовим кружальцем на кінці. Те кружальце приліпало до стіни, і паличкою можна було стріляти скільки завгодно. І я подумала...

— Молодець, Валя! Це чудова ідея, яка чомусь не стала на думку жодному з інженерів, які устатковували наш корабель. Надзвичайний винахід!

— Думаю, ті інженери були дуже дорослі. Забули про дитячі іграшки. А треба пам'ятати. Корисно іноді, — вставив Андрій Васильович. Буду просити Валю навчити мене також ходити, будь ласка.

Він цього разу не вставив ніякої шпильки, тільки похитав головою і сказав:

— Так, Валю, це ви дійсно здорово придумали. Доведеться нам усім повчитися у вас. Навчите, Валюша?

Я кивнула головою. Оце зовсім інша справа! Коли Андрій Васильович не насміхається, я готова його слухати скільки завгодно: він відразу стає таким милим гарним... І хай навіть говорить про «особисте», гаразд...

...Того ж таки дня гумові кружальця були пригвинчені до каблуків усіх. І тепер ми ходимо по підлозі каюти майже так само вільно, як на Землі. А я відкрила ще одну річ. Виявляється, що в астропляні за допомогою цих гумових кружальців можна ходити і по стінах, і по стелі, — звісно, там де вони не обиті м'якою тканиною, а тверді і рівні. Зовсім як мухи ходять, смішно, але цікаво. Втім, це я так між іншим, нам ходити по стінах і стелі ні до чого. А винахід — і корисний! — Все ж таки у мене вишйок!

... Дуже нам погано без радіозв'язку з рідною Землею. Спочатку Андрій Васильович (він краще всіх знає радіо) сподівався, що потік косміч-

ного проміння не буде весь час таким сильним. І якщо ми пролетимо крізь його головне річище, то потім, можливо, радіозв'язок поновиться. Проте ці сподівання на виправдалися. Потік лишається і далі все таким же сильним, інтенсивним. Але Андрій Васильович — дуже вперта людина. Він все ж таки щодня пробче воззвукати щось в гуркоті розрядів, проте репродуктором не користується, а вмикає наушники. Звичайно, йому не вдається нічого почути, крім тріскотіння і шуму космічного проміння, але він все ж таки знову і знову включає радіоустановку.

І він не тільки слухає, а пробче кожного дня передати щонебудь Землі.

— Навіщо ви це робите? — поцікавилася я одного разу. — Адже ясно, що Земля не почує нас. Якщо до нас не доходить сигнали потужних земних радіопередавачів, то як можна думати, що до Землі дійдуть сигнали нашої слабенької радіоустановки? Даремна праця!

Андрій Васильович твердо відповів: — В мене є час. Там, на Землі, вдень і вночі слухають, чекають. Може, гадаю, на кілька секунд почувуть нас. Там турбуються. Нам не треба турбуватися: Земля в порядку. Ми знаємо це без її сигналів. Земля не знає, що є з нами, тому турбується. Думаю, треба пробувати.

— Так, у цього ви маєте рацію. — погодилася я. — Навіть одне-два слова, які на Землі почули б від нас, заспокоїли б їх. Правильно робите!

Це було дуже рідко, щоб Андрій Васильович так мирно і покійно згодився, коли чує якесь недоречне заперечення.

А Микола Петрович — залізна людина! Я б на його місці давно не витримала. Проте я ще не сказала, про що тут іде мова. Зразок поясню все.

У нас є ще один спосіб дати звістку на далеку Землю. На астропляні є для того малесенькі поштові ракети. За плянном роботи експедиції першу поштову ракету ми musimо відправити з документами, фото-кіноплівкою, запасами і листами на Землю на сотий день подорожі. І Микола Петрович ні за що не хоче порушити цей плян. А як на Землі зраділи б нашій поштовій ракеті! Особливо тепер, коли обірвався радіозв'язок. Коли я довідалася про поштові ракети, я дуже здивувалася. Справді, як це можна так націлити маленьку ракетку, відправлену з астропляни, щоб вона знайшла в міжпланетному просторі далеку Землю, яка загубилася у всесвіті? Адже ми не можемо управляти її курс на відстані, у нас немає таких складних приладів. Та й із Землі її не побачиш, вона крихітна, всього близько трьох метрів довжини. Мабуть поштову ракетку могли б намацати у просторі чутливі земні радари, але цьому завадить все той же потік космічного проміння... Я поділилася своїми побоюваннями з Андрійом Васильовичем (після того як я вигадала гумові кружальця на каблучках, він майже перестав кепкувати і в нас знову добрі взаємини, хоч про «особисте» він нічого не говорить). Я думаю, що про особисте можна говорити віч-на-віч, а тут ми

весь час усі разом, але поглядає він на мене зовсім так, як це було ще на Землі, я це добре бачу!).

Він пояснив мені:

— Зрозуміло, Валя, тут є велика частина ризику, але я певний, що поштова ракета долетить до Землі.

— Чому?

— Та ось чому. Насамперед, їй буде наданий по можливості найточніший напрямок. Це зробити неважко. Потім ракета летить не довгим півсферою, а значно коротшим маршрутом, майже прямо на Землю. Її маса невеличка, вона може витратити відносно мало палива. Швидкість її, зрозуміло буде також дуже мала, бо ракета полетить у бік, протилежний нашому рухові. Але щойно вона відірветься від нас, щойно пролетить невеличку частину шляху, як потрапить у зону притягання Землі, і це буде скеровувати її дальший політ. А як тільки ракета вийде за межі потужного струму космічного проміння, її зразу ж таки намацають земні радарні станції і почнуть керувати нею так, щоб вона потрапила саме туди, де на неї чекають. Навіть більше, її направлять у Чорне море, щоб опір води згасив швидкість і щоб ракета не розбилась об поверхню Землі. А з моря вона вирине, бо після того, як буде витрачено паливо, вона стане втрос легшою від води. Розумієте?

— Мабуть, все це так. Але коли я думаю про величезну відстань, яку мусить пролетіти маленька ракета, щоб досягти Землі, в мене якось паморочиться в голові, і я нічого не можу уявити собі ясно...

Так-от, Микола Петрович категорично відмовився відправити першу поштову ракетку раніше наміченого плянном терміну. Тут нічого не поробиш, він керівник експедиції і його слово — закон. І ми терпляче чекаємо, тим більше, що до пуску першої ракети за плянном залишилося уже небагато, всього день-два. Перший етап нашого шляху кінчається. Венера сяє на чорному небосхилі як ніколи раніше. Вибух вулкана давно закінчився, і вся поверхня темної частини планети знову стала однаково попелястою. У чеканні дня пуску першої поштової ракети ми весь час повертаємося до однієї найпекучішої теми розмов — відсутності радіозв'язку з Землею.

Сьогодні після сніданку Андрій Васильович вирішив провести ще один експеримент з радіоустановкою астропляни, яка міститься в навігаторській рубці. Він попросив мене взяти запасний радіоприймач (такий самий як і в радіоустановці) і розташуватися з ним біля задньої стіни загальної каюти. Я мусіла слухати уважно передачу Андрія Васильовича і відзначати зміни чутності. А він буде поштову зменшувати потужність передавача.

Шляхом якихсь складних і для мене незрозумілих обчислень Андрій Васильович установив, як далеко можуть поширюватись сигнали нашого передавача в міжпланетному просторі при повній потужності, аж доки їх не заглушить і остаточно не викрутить потік космічного проміння.

Ми взяли запасний приймач, і я влаштувалася з ним у кінці загальної каюти. Андрій Васильович відправився в навігаторську рубку до передавача, а я точно настроїла приймач на його хвилю, — ту саму, до речі, на якій працювала завжди і Земля, надсилаючи нам свої сигнали. Тільки тепер вони не доходили до нас, застрягали у павутинні космічних променів.

Спочатку я добре чула голос Андрія Васильовича, хоч на такій мізерній відстані у навушниках також дуже тріщало. Потім він почав зменшувати потужність передавача. І відразу його голос послабшав: мені здавалося, що він тонує у тріскотинні розрядів. Я докладно визначувала за секундоміром, як слабшала чутність. Ось голос Андрія Васильовича вже зовсім ледь-ледь долинав до мене в навушниках, з трудом можно розібрати окремі слова. Мабуть далі немає рації слухати...

Все ж таки я ще раз підправила настроюку, щоб вона була якомога точнішою, і вирішила слухати доти, поки голос Андрія Васильовича не зникне остаточно. А він терпляче подавав сигнали, повторюючи одні й тіж самі слова, які ледве чутно долинали до мене в навушниках.

— Галло... галло... говорить «Вільна Україна»... слухайте... галло... говорить «Вільна Україна»... слухайте...

Цей голос то зовсім зникав, то слабо-слабо виникав знову, немов прощтовхуючись крізь тріскотинні космічних променів.

— Галло... галло... слухайте... слухайте... «Вільна Україна»... слухайте... слухайте... «Вільна Україна», говорить Земля... Слухайте, слухайте нас. Що за дивні жарти? Чому це Андрій Васильович заговорив так, немов він веде передачу з Землі? І чому його голос почав звучати по-іншому? Так, так, голос дуже змінився, це добре відчутно навіть у гуркоті розрядів.

Що таке?

— Слухайте, слухайте, «Вільна Україна», говорить «Земля»... Говорить «Земля»!.. Галло, «Земля» викликає «Вільну Україну»!

Ой, чи не збожеволіла я? Може, це знову якийсь вилів космічного проміння?.. Але це не голос Андрія Васильовича, а зовсім інший, певже... невже це Земля?

— Валя, люба, що з вами? Ви раптом так зблідли. Прямо на себе не схожі! Що таке?

До мене підшов стурбований Микола Петрович. Від хвилювання в мене наче язик віднявся, я нічого не могла відповісти. Зате я подала йому другу пару навушників від приймача. Микола Петрович поглянув на мене здивовано і навіть з якимсь побоюванням: мабуть, він і справді подумав, що мені недобре від космічного проміння! Але взяв наушники і одягнув їх, прислухався. Тепер я уже дивилася на нього зі страхом: а що, коли мені і справді тільки здавалося, що то голос Землі!

Але ось на напруженому обличчі Миколи Петровича з'явився вираз безмежного здивування. Обома руками він щільніше притиснув до голови навушники. Він жадібно слухав. Зна-

чить, мені не здалося, що я чула Землю? Ну, звичайно, ні! От і я зараз чуто:

— Слухайте, слухайте нас «Вільна Україна»! Говорить «Земля», говорить «Земля»! Слухайте нас, слухайте нас! Дуже турбуємося про вас. Після припинення зв'язку деякий час тримали вас у полі зору радарових станцій. Слухайте нас, «Вільна Україна»! Потім відмовили й радарові станції. Намагана відшукати вас за допомогою потужних телескопів не дали успіху. Слухайте нас «Вільна Україна»! Сповістіть про ваш стан, самопочуття, курс. Говорить потужний передавач «Земля»! Чи чуєте нас «Вільна Україна»? Якщо чуєте, відправляйте поштову ракету на Землю з докладним повідомленням про ваші справи. Слухайте, слухайте нас, «Вільна Україна»! Говорить «Земля», говорить «Земля»! Слухайте, слухайте нас! Дуже турбуємося про вас...

Передавач Землі повторював весь час одне й те ж саме повідомлення. Адже там, на нашій рідній Україні, не знають чи чуємо ми передавач. І диктор повторював і повторював безоконечно тіж самі слова закliku до нас. А ми з Миколою Петровичем не відірвалися від навушників і слухали, слухали як зачаровані милий голос нашої найдорожчої і найлюбішої України.

— Що, слухасте? Зрозуміти не можна! Давно вже виключив передавач, — здивовано сказав Андрій Васильович, з'являючись у каюті і наближаючись до нас.

Замість відповіді Микола Петрович зняв навушники і простяг їх Андрієві Васильовичу. Той недовірили всьм, одягнув їх... Я ніколи ще не бачила його таким збентеженим і зраділа. Він відкрив рота і знову закрав його, ковтнув слину і застиг, почувши голос Землі...

А Микола Петрович уже розгоряджувався:

— Готуйте листи і матеріали! Я зараз зберу записи і закінчу коротку доповідь. За годину будемо відправляти поштову ракету!

До каюти внесли ракету. Це була блискуча металічна сигара три метри завдовжки, зроблена з того ж самого супермагнію, що і весь наш астроплян. Ракета була повністю завантажена атомітом, лишалося тільки вкласти в неї вантаж і відправити. Вона трохи нагадувала астроплян: така ж довга, витягнута, гостроноса, з маленькими крильцями в задній частині корпусу. Але на її крильцях не було додаткових ракетних двигунів. Поштова ракета мала тільки один центральний двигун з отвором на хвості.

Андрій Васильович викрутив гвинти на боці ракети і відкрив невеличкі дверцята:

— Готово, Микола Петрович!

Микола Петрович вийшов з навігаторської рубки з величезним пакетом: адже записи і доносення на Землю вже були готові! Він уважно оглянув ракету: все було в порядку. І тут я наважилася на те, про що давно хотіла попросити:

— Микола Петрович, — звернулася я до нього, — дозволяєте мені...

— Що саме, Валя?

— Відправити і мого листа також... він маленький... мені дуже хочеться заспокоїти маму...

Лягідна посмішка освітила обличчя Миколи Петровича:

— А я вже дивувався: і чого це Валя нічого не говорить про лист додому? Почав було думати, що ви забули про маму.

— Ой, Микола Петрович, що ви кажете! Значить, можна? Я зараз! Звичайно, мій лист також був давно готовий. Його поклали разом з великим пакунком і іншими листами на рідну Україну. Андрій Васильович знову пригвинтив дверцята поштової ракети.

— Ну, пішли відправляти, — розпорядився Микола Петрович. Він та Андрій Васильович одягли скафандр і вийшли через головний отвір люк, виносячи з собою ракету. А ще кілька хвилин я відчула ледви помітний поштовх: поштова ракета відірвалася від астропляну і понеслася на Україну. Екран телескопу був у нас заздальгід повернений туди, куди мусить летіти космічний листонша. Я побачила вогняну хмарку, що швидко віддалялася від нас: це працював ракетний двигун нашого листонші, який ливує до Землі. Лише кілька секунд і хмаринка зникла... Все!

... Вже лягаючи спати (я між іншим сплю у повітрі, тільки прив'язуюсь до стіни під циновими листами), я запитала Андрія Васильовича:

— Скажіть, будь ласка, як ви, відправляючи поштову ракету, самі не відірвалися від астропляна? Адже один лише крок... брр, мені страшно думати, що можна було залишитися там, ззовні, у холодному, мертвому просторі... а наш астроплян мчить так швидко хіба його потім доженеш?

— Нічого особливого, Валя. — По голосі Андрія Васильовича я зрозуміла, що він посміхнувся. — Внесли ракету через верхній отвір. Це було дуже легко, бо ракета невагома... Поклали її там...

— Покласти трохи трудно, — заперечила я. — Ракета, як ви сказали, нічого не важить, як її можна покласти?

— Гм... ну, не те, щоб поклали, а встановили в потрібному напрямі, як показав Микола Петрович. Потім відштовхнули її двигун, а самі відійшли у бік. І вона майже зразу рвонулася і полетіла до Землі. Тільки й всього.

Я була явно незадоволена. Така важлива подія, а він так нудно розповів про неї! Проте Андрій Васильович, помовчавши трохи, додав, ніби розмірковуючи вголос:

— Ні, мабуть, не все. Мушу сказати, що мені і справді стало не по собі, коли поштова ракета викинула з себе хмарку газів. Ми стояли, як я вже сказав, осторонь. І все ж таки мене трохи штовхнуло. Я відчув, що мене трохи відносить у бік від астропляна. Немов щось тягне у простір. Наче відпливаю, відносить мене повільною, але міцною течією... і схопитися немає за що і пливати нема в чому... Взагалі кажучи, страшнувало... Але нічого небезпечного, ми з Миколою Петровичем зачепилися тонкими тросами за гачки біля верхнього люка, отож нам ніщо не загрожувало...

З КНИЖОК І ПРЕСИ

David J. Dallin, „DIE SOVIET-SPIONAGE“ (Prinzipien i Praktiken), Verlag für Politik und Wirtschaft, Стор. 616, Рік видання 1956.

Всі мовчали. А я уявляла собі, що стою на корпусі астропляну, в темній порожнечі... навколо тільки далекі холодні зірки... І от мене відносить убік, тряс відчепився... я лечу у чорний, безконечний простір... астроплян все далі і далі від мене, і я все залишаюся сама в цій порожнечі... Від таких думок, навіть піт на лобі виступив! Краще думати про щось інше. І я спитала:

— А чому все ж таки ми почули сьогодні Землю? Чому космічне проміння пропустило до нас передачу, а не заглушило її, як раніше?

На моє питання відповів Микола Петрович:

— Відповідь може бути не такою складною, як вам здається, Валя. Мені справа уявляється так. Потужний потік космічного проміння, до якого ми потрапили незабаром після того, як відлетіли від землі, має свої межі. Можливо космічне проміння поширюється не судійливо, а окремими струмами, широкими рукавами. Довгий час ми летіли, прорізаючи один з таких потужних потоків, який, здається, йде з краєвидної туманності Тельца. І цей потік заглушував усі радіосигнали. А тепер, мені здається, ми вилетіли з цього потоку. Хоч в навушниках і чуємо ми тріскотіння і гуркіт, але, як ви помітили самі, вони вже послабшали. І ми дістали можливість почути сигнали з Землі... Ну, а тепер — спати, спати негайно, ми й так надто розбалкались. Завтра — чимало роботи. Спати! — рішучо наказав Микола Петрович.

Але я це довго не могла заснути. ... Аж одного дня Микола Петрович покликав Андрія Васильовича до навігаторської рубки. Вони пробули там досить довго, щось обчислювали, записували, перевіряли приладдя. А потім Микола Петрович урочисто оголосив:

— Час гальмувати, друзі мої! За чотири години почнеться зона реального притягання Венери. Будемо гальмувати, почнете знову відчувати вагу! Готуйтеся знову звикати до неї!

Зробивши наву, Микола Петрович скомандував:

— По гамаках, друзі! Ви, Валя, лягайте в мій, я буду в кріслі навігаторської рубки. І не забудьте добре закріпити побіжні пася!

Ми залишили навігаторську рубку. Я виходила останньою і, озирнувшись побачила, як Микола Петрович поклав руки на пульт управління. Він сидів у кріслі впевнено і спокійно, і тільки сиве волосся видавало, що перед пультом сидить не молода людина, а літній вчений. ...

Почався спуск на Венеру!

Нарешті, космічна подорож закінчена. Але спуск на Венеру вийнявся дуже важким, бо поверхня планети оповита непроникнувою пеленою хмар — і астронавти не мали можливості вибрати зручне місце для посадки. Міжпланетний корабель, астроплян, під час посадки скотився у глибоке міжгір'я і застряв там між скелями. Це створило пове серйозне утруднення; невідомо, в якій спосіб мандрівникам пощастить визволити астроплян для повернення на Землю.

Давид Й. Даллін належить до найвидатніших американських знавців Росії. Він присвятив цій ділянці багато наукових праць, а вищезгадана праця належить до найосновніших. Очевидно, автор не вичерпав до згаданої праці вповні всі джерела, бо не маючи до своєї розпорядимості всі кремлівські архіви не можна їх докладно висвітлити. Він однак багато потрудився, щоб опрацювати фахово різні йому доступні джерела. До своєї праці він користувався свідченнями бувших совєтських старшин, агентів і бувших комуністів, які займали високі пости в совєтській розвідці. Даллін, студіював тасмні архіви деяких держав, а головню Німеччини і Франції, а також різні судові процеси, які відбувалися в різних країнах. Даллін до кожної справи подає її джерело, чим сильно скріплює свою працю. Автор пише в своїй передмові, що як пройде 15 років по видрукування книжки можна буде використати з сльського університету всі тасмні свідчення тим людям, які бажали б докладніше студіювати згадану проблему, а це в свою чергу вказує на те, що автор подає про всі матеріали правду, а не припущення.

Автор в своїй праці не згадує про замордування двох визначних українців сл. пам. головного отамана Симона Петлюри і провідника УВО-ОУН Євгена Коновальця, які згинули замордовані совєтською розвідкою. Убивці ж Симона Петлюри перевели свій злочин так уміло, що на них ніхто не звернув жодної уваги, а всю вину спрямовано на убитого, мовляв, він являється головним злочинником. Не присвятив автор більшої уваги над працю совєтської розвідки, що каламутила весь час своїми діями еміграцію неросійських народів в період між двома світовими війнами. Щоб інфільтрувати українське організоване життя, зусилля совєтської розвідки було колосальне. Також багато спричинилася совєтська розвідка до так званого «зміновиховства» в тридцятих роках. Ця проблема в україн-

ській політичній літературі ще не є вповні висвітлена.

Даллін у своїй праці присвячує дуже мало місця українцям, хоч вони цілий час провадили боротьбу проти комунізму. Згадує лише про ОУН Б., однак не згадує ні словечком про інші українські групи, які в тому самому часі брали активну участь проти совєтської розвідки. На 406 стор. він пише про ОУН Б. так:

«Українська група ОУН Б., знана від прізвища свого вождя Степана Бандери. Постала вона на західно-українській території, Галичина, яка до 1918 року належала до Австрії, а потім до Польщі. Гостро націоналістична, конспіративна і терористична група мала за ціль створення незалежної великої України. Під час війни в 1941-1944 рр. бандерівці мали свої зв'язки і пункти на совєтській частині України; вони мали свої військові відділи на занятих німцями територіях. Але коли совєтські війська вернулися знову на Україну і група Бандери зазнала великих втрат внаслідок різних чисток, то велика частина українських партизанських груп залишилася в лісах цього великого краю, а політичний провід вийшов за кордон і осів в Німеччині. Совєтська політична поліція пробує різними її знаними способами, методами і технікою розкласти закордоном емігрантські групи Бандери. Вона посила своїх замаскованих агентів як підпільних кур'єрів тоді, коли їй вдається «переробити» схопленого кур'єра і замість нього вислати свого. Група Бандери дуже гостро мстилася на совєтських агентах. Бандера і совєтські агенти провадять між собою підпільну боротьбу повну трагедії, зради, крові і морду».

Більше місяця автор присвятив в своїй книжці висвітленню російської фашистської організації НТС. Він описує докладно різні шпигунські афери, напр., справу Мюллера-Хорунжого, Хохлова і Чіркевича. Однак мало описує про темні справи НТС. Цікавим є те, що ця організація, яку

Крім того, аналіз показав, що повітря Венери перенасичене вуглекислотами, і тому мандрівники можуть виходити назовні тільки у скафандрах з приладами для дихання.

... Двоє людей у скафандрах з закружленими зверху прозорими циліндричними шоломами вийшли із зовнішнього люка астропляну. Слідом за ними висунулася легка перепосна металева драбинка, і люк зразу ж зачинився. Люди в скафандрах встановили драбину так, що її нижній кінець уперся в ґрунт, і спустилися з астропляну. Це були Сокіл та Луць; перший ніс якусь довгу, загорнену в тканину річ, другий тримав у руці коротку автоматичну рушницю.

Микола Петрович перший зісковзів з драбини на землю — землю Венери, де ще ніколи не ступала нога людини. Він глянув навколо. Дивний,

незвичайний ранок зустрів їх на чужій планеті. Насичене вологою тепле повітря нагадувало оранжерею. Вони стояли в міжгір'ї. Гостроперхі скелі, величезні брили бурого каміння здіймалися з усіх боків серед рісної зеленої рослинності. Високо над скелями повільно пливли важкі сірі хмари, одна за одною. Сонце мабуть ніколи не пробивало своїм промінням щільну хмарну ковдру планети. Але світла було багато, навіть у глибокому межгір'ї, де лежав астроплян.

Сокіл уважно обдивлявся скелі. Хто знає, чи не виткнеться з-за них яке-небудь страховище? Треба бути напорогові до всього. Автоматична рушниця має 30 розривних куль; електрична пістоль при боці; дві атомні гранати на поясі.

(Далі буде)

нині так щедро обдаровують різні заграничні розвідки з вірою, що вона має великі зв'язки і можливості в Росії, насправді ж, вона мала найбільше авантурничих афер зв'язаних з совєтською розвідкою. Насьогодні серед самої російської еміграції є видатні люди, які твердять, що в НТС трудно розібратись де сидить совєтський агент, а де справжній антикомуніст. Бо сьогодні справжньому москалеві дуже важко рішитися боротися проти Москви і проти «матушки Росії». На ділі, кожний москаль насьогодні є скрито вдоволений з успіхів російського комунізму, забуваючи при цьому, що цей успіх здобули совєти завдяки західним державам під час другої світової війни. Боритись їм проти «тюрми народів», це значить самому прикласти руки до знищення Росії. Ціла робота НТС полягає лише в тому, щоб від закордонних розвідок витягти горші собі на прожиток, а пізніше люди з НТС сміються з наївності західних держав.

Насьогодні совєтська розвідка є дуже сильна, бо для неї працюють 46 совєтських посольств і 53 комуністичні партії у вільному світі. Вона видає у вільному світі сотки різних пресо-вих органів, а також під її кермою є маса різних організацій, які часом не знають, що вони працюють для совєтської розвідки. Як совєтська розвідка перед другою світовою війною вміло роздумувала світову опінію проти фашизму і проти нього виступали різні учені, теологи й інтелектуалісти так тепер вони вміло по другій світової війни роздумують світову опінію проти США в справі атомного озброєння. І знову, якби на подмуч цародійної палички з'являються різні паціфістичні, ліберальні і соціалістичні організації, а також особистості світової слави, які діють так, як їм суфлерують інші. Але ті згадані особистості і організації мовчали, коли в Україні був жорстокий голод і де в країні родючого чорнозему, що раніше була шпихліром цілої Росії, вимерло 8 мільйонів людей. Мовчали також про останнє жорстоке здушення мадярського повстання, а також про те, що в країні «найбільшої демократії», згинуло 20 мільйонів людей, а деякі народи зникли з поверхні землі. Про сьогоднішній терор і «тюрму народів», де мають «чесць» належати й інші європейські народи та пізнавати комунізм на практиці, про це все, світова думка на жаль мовчить.

Громадяни совєтської імперії не додумуються, що свій уряд, який провадить розвідку у великих масштабах (про дії розвідки нічого не пишеться), і яка офіційно є осуджена як неморальна річ, бо нею займаються лише фашистські і капіталістичні держави з метою знищення совєтської імперії, — коштують мільйони грошей і через це вони (громадяни) в щоденних злиднях. Кадри до постанови совєтської розвідки дала славна царська «Охрана», а також досвід підпільної праці російських революціонерів. В перших періодах постанови її, велику роль відігравали жиди, які своєю інтелігенцією і знанням висувалися на керівні становища, а також в різних країнах провадили шпигунську роботу. Це були ще славні часи за Троцького і Ле-

ніна. Однак Сталін, який почав уряджувати значні чистки, винищив дуже багато жидів. Тепер на керівних становищах сидять переважно москалі.

Не згадав автор про різні вбивства в яких жертвами були активні антикомуністи а також колишні комуністи. Всі ті вбивства були дуже спритно зроблені, що в більшості випадках аж до сьогоднішнього дня лишилися таємницею. І так з активних антикомуністів гине два визначні російські генерали — Кутушов і Мілер, а останньою в Мюнхені гине розірваний бомбою словацький міністер М. Черпак і багато інших активних діячів, які провадили боротьбу проти комунізму.

Гинули також і колишні комуністи, які розчарувались комунізмом, як напр.: Л. Троцький, його син Леон Седов, ген. Кривіцький, Гінац Райк та інші.

Не згадав автор також, що совєтська розвідка в різних країнах викликувала повстання, штрайки і політичні вбивства, щоб знищити дану країну (Естонія, Іспанія, Китай, Німеччина, Франція та інші країни).

Далі в своїй праці описує дії совєтської розвідки в Європі і Північній Америці, однак не згадує про її дії в Південній Америці, Африці й Азії. А праця соврозвідки була велетенська, на що і вказує постання комуністичного Китаю, комуністичного уряду в північній Корей і в Індю-Китаю. Дуже шкода, що автор хоч загально не подав про дії комуністичної інфільтрації, бо пересічний мешканець Америки чи Європи не має про це жадного поняття.

Совєтська розвідка мала і має для своєї праці колосальні матеріальні засоби, користується наймодернішою технікою, а також розпоряджає велетенським штабом кваліфікованих фахівців з різних ділянок. Майже в кожному совєтському посольстві знаходяться керманічі совєтської розвідки на дану країну. Розвідкою займаються також члени різних совєтських торговельних установ. Такі торговельні центральні є на превеликий жаль центрами совєтської розвідки на дану країну. Так було в Англії і Німеччині. Коли в травні 1927 року англійцям пропали важні документи, а сліди провадили до совєтського торговельного підприємства «Аркос», то вони не заважали перенести там ревізію. Ця дія допровадила до зрівняння дипломатичних стосунків, однак по двох роках знову прийшло до нормальних стосунків СССР і Англією. Такий самий другий випадок був у Німеччині в тридцятих роках в Берліні. Там було совєтське торговельне представництво в якому працювали сотні совєтських громадян, а також багато членів комуністичної партії Німеччини. Вони мали свої філії в Гамбургу, Кенігсбергу і Ляйпцігу. Вони мали доступ до різних німецьких фірм, але цього було їм замало; вони ж старалися дістати різні тасниці військового характеру. Наколи ця установка стала німецькій поліції підозрілою і зроблено малий обшук, то зразу почала працювати вся комуністична пропаганда проти німецького уряду. Комуністична партія Німеччини оголошує штрайк в Надре-

нії, де брало участь 300 000 робітників через що змушено німецький уряд піти на поступки. Уряд перепросив совєтське торговельне підприємство за переведену ревізію і визнав за ним екстериторіальні права. Совєтська розвідка мала в кожному торговельному підприємстві шифрувальні відділи і всю кореспонденцію яка відходила до Москви, шифровано.

Так само в другій світової війни, совєсти, будучи союзниками Заходу, старалися всіма можливими способами викрадати від них різні важливі стратегічні тайни. При допомозі своєї розвідки, вони викрадали різні пляни, щодо атомної бомби, а це в свою чергу спричинилося до того, що совєти також скоро дістали до своїх рук атомну бомбу. Совєтська атомна бомба постала 75% завдяки розвідці, а решту 25% дали совєтські вчені, які довершили її конструкцію.

Американці були так далеко добродушні, наївні і довірливі до своєї союзниці Росії, що відкрили їй по-приятельські двері навстіж до своїх тайн. Совєтська розвідка викрадала навіть копії різних машин потрібних для хемічної і важкої промисловості. Вона навіть спроваджувала до США своїх професорів спеціалістів, які оглядали значні і потрібні їм машини та фабрики, а потім це все детально копіювано і відсилано до Москви. Наколи треба їм було дістати від Заходу урану для випродукування своєї атомної бомби, то вони його дістали, і тим самим прискорили продукцію своєї бомби на кілька років. Західні держави навіть не підозрівали, що совєти можуть займатись таким шпигунським розбишацтвом. Щойно справи Гузенка і Кравченка усвідомили Захід, з ким він має до діла. Відний Ігор Гузенко мусів втратити кілька днів, переконуючи всіх у правдивості своїх донесень. Навіть прем'єр-міністер Кінг, якому він показував оригінальні документи, викрадені від канадійських дослідних інститутів не міг допомогти йому і не знав, що має робити. Мусів їздити аж до Лондону і Вашингтону та нараджуватись, бо ніхто не хотів повірити, щоб амбасада загризеної держави могла займатися такими брудними справами. Щойно пізніше справа набрала міжнародного розголосу і совєтські посли мусили тихенько повтікати з Канади. По тій афері совєти почали в своїй пресі атакувати Канаду і прем'єра Кінга за те, що, мовляв, вони стремлять до зрівняння добрих відносин з совєтами, навмисне промовчуючи те, що вони самі є винні в тій шпигунській афері. На допомогу совєтській пресі з'явилися різні паціфісти, ліберали, а колишній американський посол в Москві Йосиф Е. Давіс помістив в «Таймсі» (від 4. 3. 1946, стор. 348) статтю, де він писав таке: «Росія мусить себе оборонити і вона має моральне право викрадати тасниці атомної бомби, якщо її союзники затаїли». Англійський фізик Вернель легкодушно заявив, що «це звичайно маленька справа — виміна тасниці щодо атомної зброї».

Совєтська розвідка, від самого свого постанови, приділювала найбільше уваги тим державам, які були найбільше заангажовані в світовій полі-

тиці. Вона по першій світовій війні найбільше приділяла уваги Англії, Франції і Німеччині; по другій світовій війні США і Канаді. Багато сил витратила совєтська розвідка на те, щоб опанувати цілковито Німеччину, але німецький уряд здушив криваво кілька комуністичних повстань, а прихід Гітлера до влади цілковито перехрестив комуністичні зації.

Велику допомогу мала совєтська розвідка від комуністичних партій вільного світа. Майже при кожній комуністичній партії є замасковані відділи, які безпосередньо підпорядковані Москві. Москва змушувала (63 стор.) провідника французьких комуністів Барбе, якого спеціально викликувано до Москви, до співпраці. Тодішній керівник військової розвідки ген. Верзін, змушував його також, щоб він співпрацював з ним, але він категорично відмовився, мотивуючи, що французький робітничий рух не має нічого спільного з розвідкою. Однак Кремль різними інтригами змусив його уступити з посту, а на його місце прийшли люди, які слухняно виконували всі накази Москви. Французька партія активно співпрацювала з совєтською розвідкою і наколи французькій поліції вдалося врятувати совєтських шпигунів, то зразу французька комуністична преса піднімала крик, яка громала свій уряд за те, що він мовляв приготується до війни і що французький капіталізм стремить до знищення Росії — країни селян і робітників.

Німецька комуністична партія теж активно співпрацювала з совєтською розвідкою. Вона мала прекрасну друкарню фальшивих паспортиків, а також своїх людей на високих становищах. Німці ж своєю пильністю перевищали в багатьох випадках москалів і значно поповнили своїми ділами совєтську розвідку. Згадаю декілька німців, які сильно заслужилися перед СССР. Це Ріхард Зорге, Вільгельм Цайзер, Артур Ульнер, Віллі Кіпенбергер, Вольвебер, Шеліга та інші. В час другої світової війни створено німецьку комуністичну розвідку групу «Роте Літерне».

Великою працею допомогла совєтській розвідці стара російська еміграція (стор. 190), яка працювала в Франції. До цієї групи належали Василій і Анна Максимовичі (діти колишнього царського генерала), Марія Калініна, Гофман Шульце, Мойсєв, баронеса Еріка Марія де Бер. Деякі з них належали до емігрантської групи «Молоді росіяни», яка мала фашистсько-комуністичну програму і

мала зв'язки з комуністами і фашистами. За гроші совєтської амбасаді, яка обдаровувала щедро щоби розкласти стару російську еміграцію, створено різні комуністичні організації як: «Поворотець», «Унія оборонців» та інші. Максимович, під час війни, був перекладачем при німецькій командуванні і давав совєтській розвідці цінні відомості. При цьому автор не згадав однак, як то по закінченні другої світової війни велика маса старої російської еміграції верталася до дому, а при цьому совєтська розвідка і совєтське посольство в Франції відіграли також поважну ролю.

Совєтська розвідка не співпрацювала з розвідкою західних держав (стор. 257). Коли в Швейцарії їхньому агентів А. Радо поклали важні документи, які відносилися обох держав, то Москва категорично заборонила ті документи передати англійцям. Не дозволено було совєтським агентам співпрацювати з англійцями і просити у них допомоги на випадок, коли швейцарська поліція мала їх арештувати.

По війні совєтська розвідка мала за завдання об'їжджати табори ДП, як репатріяційна комісія. Репатріацію, як вже відомо сьогодні, не робив «Червоний Сов. хрест» так як це було в інших країнах, а старшини совєтської розвідки. Було багато випадків вбивств і викрадень невинних їм людей. Ці всі речі тривали доти, поки західні держави не заборонили їм провадити репатріацію.

По другій світовій війні Німеччина і Японія зробилися головними театрами розвідних війн. Під цю пору працює в Німеччині 4 розвідні комуністичні групи, а саме: 1) совєтська з осідком в Потсдамі, 2) польська, 3) чеська, 4) східнонімецька. Треба ствердити, що по війні до помочі совєтам прийшли сателіти, а з них найбільше працюють чехи.

Як працює совєтська розвідка? Як я вже згадав великий кадр в людях постачають їм комуністичні партії даної країни. В США вдалося їм притягти до своєї праці групу американців, які ще в тридцятих роках захоплювалися комунізмом і аж по сьогодні працюють для них. До другої групи належать різні слабодухи, алкоголіки і проститутки, які за гроші продають їм все. Сюди належать також різні нацифісти і прихильники комунізму, яких наївно обдурюють, що вони мусять зраджувати свою країну, бо як тільки їхня країна буде мати важні військові таємниці то тоді вибухне війна, а як ці таємниці буде мати також Росія, то тоді війна не вибухне, бо інші країни не відважаться на війну.

Захід це до сьогодні не усвідомив собі тої великої небезпеки, яка йому грозить зі сторони комунізму. В багатьох випадках Захід легковажить дії антикомуністичних організацій і легковірно думає, що йому ще вдасться таки домоворитись з Росією. В більшості совєтських шпигунів не карають так, як це роблять з західними агентами в СССР. Був єдиний випадок, що покарано карою смерті по дружжя Розенберґів, а вслід з цим треба нагадати, скільки то тоді різних осіб, духовників і організацій в США

протестували проти їхнього засуду. Якщоб совєтська розвідка знала про те, що їх будуть карати так само, як карас сов. правосуддя, то тоді вони не працювали б так самопевно в країнах Заходу.

І так на 376 стор. автор пише: «У Франції багато визначних агентів займають високі пости і постачають Москву найліпшими інформаціями. Для комуністичної розвідки у Франції немає жадної кари. На випадок арешту, судді є виставлені на атаку комуністичної французької преси, а уряд не старасться їх захистити. Якщоб зловлять з компромітуючими паперами, то такого агента ніколи не поставлять перед судом».

В США не ліпше. Наколи Ф. Б. І. мало на деяких осіб докази, що вони займаються розвідкою то всі ті уваги не узгляднено. Коли, наприклад, американцям вдається зловити совєтського шпигуна і поставити його перед суд то совєти арештують у відплату принагідних американців в СССР, роблять з них американських шпигунів, а потім вимінюють їх за своїх агентів. Очевидно, що з такими методами тяжко боротися, бо ніяка культурна країна не буде арештувати цілком невинних людей лише на те, щоб завтра їх виміняти за своїх правдивих шпигунів.

Совєтська розвідка крім своїх великих успіхів, переживала цілий ряд великих чисток і мала великі невдачі та втрати. Найбільшим злом в совєтській розвідці є їх велика централізація. Без згоди гори, долина не може нічого самостійно зробити. Відбуваються різні конкурентні боротьби між совєтськими розвідними групами, стеження за своїми товаришами, доноси й інтриги, а це дуже сильно паралалізує мораль совєтської розвідки.

По докладному перечитанні, книжка Далліна дає образ про совєтську розвідку, про яку на Заході це багато людей не має жадного поняття.

Володимир Стецишин

ЗВЕРНЕННЯ

о. І. Лебедовича

У зв'язку з плянованим виданням Історії Української Галицької Армії звертаюся оцим до всіх кол. полевич духовників УГА, або до їхніх родин в справі матеріялів, які наświetлювали б якнайвірніше ролю українсько-католицького духовенства в творенні і духовній опіці в рядах Української Галицької Армії.

Відомо, що полєві духовники УГА понесли найбільші жертви життя під час виконування своїх душпастирських обов'язків на фронті і в заплілі у зв'язку з епідемічними недугами, зокрема з масовою епідемією тифу. Тому прошу всіх, хто має змогу подати в якнайкоротшому часі дані про: 1) ролю священників у творенні Української Галицької Армії; 2) дані про участь поодиноких священників як полевич духовників і 3) знімки, які відносяться до згаданих двох точок.

По змозі якнайдокладніші дані і листування в цій справі прошу слати на адресу: о. Іван Лебедович (б. полєвий духовник УГА), 871 N. 24 St., Philadelphia 32, Pa., USA.

СПОМИН

М. Шарик: ДІТИ ВІЙНИ. Частина II, Видавець І. Тиктор, Вінніпег.

Друга частина спогадів п. Шарика це опис його участі у Визвольних змаганнях, в рядах українського летунства. Описом летунських боїв, що супроводжали відступаючу за Дністер УГА, «чотирирокутника смерті», кінчить автор другу частину оповідання. Так як і перша частина спогадів, їх продовження є свідченням українського воєнка часів визвольних змагань про світла й тіні цього періоду.

Еріх Керх

Брідський котел

(ОЧИМА НІМЦЯ. ВИТЯГИ З РОМАНУ «ЗОЛОТЕ ПОЛЕ»)

Обершарфюрер в тому самому часі, що носив гордо свою другу зірку і що свого часу вербував по селах добровольців до дивізії, будучи тоді ще унтершарфюрером, займав бойове становище з малим кулеметним роєм поза рядом кущів і чомусь йому пригадалася українська перекладчичка. Дивно, думав він, моя мала наречена стала мені цілком байдужою, яка вже давно перебувала у Відні. Вона напевно разом зі своєю мамою переживе страхіття війни. Вона буде жити.

Він напружено вдихався на узгір'я, що піднімалося перед ним взгору. Там причасно сиділи: червоні чорти! Большевики, москалі!

Як поводитьсь тепер перекладчичці? Він повинен був з нею про все говорити: не тільки про надії на майбутнє, але також і про сучасність. Жалував, що вже більше до того мабуть не буде.

Але не тільки про це думав. Він притискав глибоко голову до сирій землі, бо ж снайпер взяв на цей час його рій під обстріл! Вибухи стріленки були дуже близько.

В поспіху перекинено аж 19-ти припішеними транспортами 14 стрілецьку дивізію «Галиччина» з Нойгамеру в околицю Бродів. Молоді добровольці, з яких більша частина не брала ще участі в боях, мусли створити другу оборонну лінію довжиною 36 км. Молоді вояки повинні були повільно привикати до жорстокості боїв східного фронту. Але восніні події були скоріші, як здійснення маршових наказів.

Заведве вилудувалися українські відділи, як зараз же кинено їх поодинокі в оборонні бої, розтягаючи фронтову лінію на 60 км. Ворог сконцентрував на цьому прорідженому українському відтинку загартовані в боях і найліпше озброєні свої відділи. Тепер, коли надійшла хвилина найбільшої небезпеки, потрібно було команданта з великим бойовим досвідом і сильною волею, щоби рятувати дивізію і вив'язатись з важкого завдання. Але німецький генерал, що стояв на чолі української дивізії, був вишколеним поліцасом і не доріс, при найліпшій волі, до такого завдання.

В скорому часі поширилося велике безладдя. На землі виглядало безпорадно, а в повітрі було це до відержання. На безмежному українському синьому небі не було видно ані одного німецького літака. Зате цілі рої «червоних соколів» кружляли понад тереном, розбиваючи низькими полетами і скиданням бомб постачання та зв'язок в неймовірний спосіб.

Львів, столиця західної України, лежав уже давно в полум'ях.

Совєтські скорі панцерні і кавалерійські відділи прорвали відступаючий німецький фронт і оточили 85.000 тисяч німецьких вояків, а в тому і добровольчу дивізію «Галичина». Большевики зайняли бойову лінію в Жовидві, Підгірцях, Майданах,

Опоках, Буді, Хильчиках, Княже і Красне.

Завзято боронили українці узгір'я на схід від дороги Підгірці — Золочів. Українці перший раз пережили, коли німецькі вояки, що до тепер були візрцевими, опускали свої бойові становища і вицофувалися.

В скорому часі полки стратили зв'язок поміж собою, а дали батальйони і навіть сотні. Хоробрий 30-ий полк тяжко кровавився, але стримав фронт доти, доки 29 і 31 піхотні полки прийшли йому на допомогу.

Разом з німецькими товаришами зброї, що розпачливо боронилися, крок за кроком вицофувались українці.

Брідський котел звукувався і затягнення петлі для окружених вояків ставало щораз то більше загрозливим. В скорому часі боротьба перемінилася в поодинокі двобій. Вояки стріляли і били себе взаємно, не звертаючи при цій уваги на однострої своїх противників.

Велика маса людей і таборів прямували на захід. Совєтські бойові і ловецькі літаки спадали шулкою і сіяли повінь страхіття і розпуки.

«Рятуйся, хто як може!» — було чути всюди.

Якийсь студент плакав, пригадуючи собі останні пережиті дні. Наша горда дивізія! Великі можливості! Тепер все це топилосе отут у цьому кітлі, як сніг в проміннях гарячого сонця. Все це було це до витримання. Надармо напоминали деякі розсудливі старшини воляцтво, щоб воно затримало рівновагу духа. Зростаюча ж паніка була глуха на їхні голоси. Лише деякі менші відділи заховували карність і оборонялись перед чекаючими на здобич червоноармійцями, що кружляли довкола, немов стадо голодних вовків.

Ось там недалеко німецькі вояки першували особові авта, що лежали переверненими по ровах, розбиваючи при цім скриньки з вином, сектом і горілкою. Жартуючи, розташувались кругом дороги і пили нашвидку здобутий алкоголь. Один з них грав на гармонії, а решта наспівувала... «Еріку»!

«Товариші», сказав студент, «бийте фляшки, бо й так вже все пропало».

Але воляцтво сміялось, а один грубий саксонський фельдфебель, що носив на грудях Ека І, замітив з іронією: «Ти малий перестань займатись промовами, а ліпше ходи і пий! Горілка і гумор заспокоює людину, бо сьак чи так — Іван всіх досягне».

Інші, особливо українські старшини і підстаршини, присіли мовчки поруч і повитягали пістолі. Тут і там перекотився деякий наперед, падаючи востаннє перед себе. Ніхто не питав чому. В пекельному галасі не чути було навіть стрілів.

Без перерви лунали вибухи ворожих гранат і розривались бомби... Іржали ранені коні, бігаючи по по-

лях з кровавими ранами, а далі змучені падали. Ніхто немав часу дати їм останню кулю, щоб зменшити їх болю.

Ранені і мертві лишалися по заду і застелявали собою дорогу відступу між Княжим до Хильниць. Горючі вози усунано з дороги і перевертано їх в рови. Чотири панцери «Тигри», яких командири не стратив в цьому хаосі голову, посувалися черепашиним ходом і стріляли зі своєї зброї доти, доки вистачило амуніції та масакрували по п'ятах наступаючого ворога. Наостанку ж перемучені вояки залягли на відкритому полі.

Студент мріяв... І чого ж він сподівався? Може, що золотий лев на синьому полі — відзнака дивізії, — з'єднає нарешті всіх українців і поведе їх до бою, щоб здобути собі свободу. Він гірко посміхався. Але вирізня воля не прийшла... натомість — немилосердна смерть. Скінчиться сон про свободу і, знову червоні кати займуть українські міста й села. Знову буде так, як було колись перед століттями. Вже прийшли кати — москалі!

«Обершарфюрер!» — зашепотів голос коло нього.

Студент обернувся: «Миколо», сказав він сумно, знаючи при цім, як дуже переживав та боявся малий і делікатний унтершарфюрер, що був учеником театральної школи, а коротко перед несподіваним вимаршом на фронт був приділений разом з ним до старшинської школи. Він перед трьома днями, коли вони лежали в вогні ворожих гранат, — признався йому про свій страх.

«Я собі того, так не уявляю», — зашепотів малий.

«А як?» — запитав студент.

«Я сам не знаю», — відповів.

«Що є з тобою, Миколо?» — запитав його обершарфюрер і поспробував сміятись.

«Ти не мусиш сміятись», — зашепотів унтершарфюрер і боязливо дивився в сторону вимучених вояків, які апатично лежали в слабо замаскованому полі між колоссям, яке їх сьак-так маскувало.

«Колі ти робиш кінець?»

«Кінець?» — запитав студент, знаючи при цім добре, що мав на думці малий, тай почав з трудом сміятись.

«Пощо ми маємо себе обдурювати», — сказав він тихо, щоб другі не могли почути. — «Ми є пропащі!»

На те обершарфюрер твердо відповів, що «воля цюноно той пропав, коли він стратить в собі віру».

Малий засміявся голосніше:

«Добре сказано», — відповів він зі сарказмом. — «Ти добре навчився у німців і з тебе був би високий старшина, якщоб не дійшло до того, що сталося зараз»... Він перервав, а далі з придушеним голосом продовжував, — «щоб небуло Червоної армії».

Студент подивився на нього похмуро.

«Браві німці, загнали нас в болото,

-- продовжував малий з огірченням, — щоб рятувати свою шкіру, а нас заставили криві задки».

Обершарфюрер мовчав. Понад їхніми головами просичала пролітаюча граната.

«Що то є?» — спитав один з добро-

рилья прибуде до Данії наприкінці травня ц. р., а друга — осінню.

✱

Військове міністерство західньої Німеччини передало в минулому місяці до диспозиції НАТО гірськострільцю дивізію. Дивізія була передана 21. 4. ц. р. в центральній зоні Європи в Мітенвальді (Баварія). За повідомленнями преси на цей час в диспозиції НАТО перебуває вже 7 німецьких добре вишколених дивізії: три піхотні, дві панцирні, одна гірська та одна десантно-повітряна.

✱

6 травня 1958 року розпочалися великі військові маневри іракських військ в районах сирійських кордонів. В зв'язку з тим Сирія розпочала передислокацію власних військ на кордонах з Іраком.

В Московщині відсвятковано 100 років праці Кронштадського військового суднобудівельного заводу. Після захоплення влади большевиками в Петрограді завод був урухомлений в 1918 році і відремонтував в найкоротшому терміні 200 військових кораблів кол. царської морської флотії. Від 1918 року й до цього часу Кронштадський завод виробляє бойові кораблі та підводні човни.

✱

Головний штаб воєнно-морської флотії ССРСР випустив першу частину третього тому морського атласу. Перший том — навігаційно-географічний вийшов в 1950 році, другий — фізико-географічний — в 1953 році. Перша частина третього тому — військово-історична і присвячена історії розвитку воєнно-морської штуки від давніх часів до 1918 року включно.

Рецензію на морський атлас написав маршал ССРСР І. Ваграм'ян та адмірал В. Андрєєв.

✱

Військова газета «Красная звезда» в передовиці за березень загострила увагу совєтського офіцерського складу на виховання у них ініціативи та самостійності дій. Передовиця пише, що офіцери совєтської армії вишколюють вояків шабляновою, згідно приписаних згори плянів і бояться відхилитись від них на польових вправах. Крім того старші начальники часто обмежують ініціативу офіцерів під час вишколу вояків та не дозволяють їм самостійно діяти, що потім зле позначається на вихованні офіцерства.

✱

Ташкові заводи в ССРСР вже довгий час працюють над виготовленням суцільних панцерних машин, у яких застосовується зварювання (зніотовування) панцерної бляхи. Контролю якості зніотовування перевіряє ультразвуковий дефектоскоп. Цей прилад на місце зварення стінок панцерних бляхів спрямовує пучок ультра-звукових коливань. Відбиваючись від звареного (зніотованого) шову, він сигналізує на екран електронно-проміневої рурки про наявні недоліки в зніотовуванні стінок панцерної бляхи.

✱

На лєнінградському корабельно-будівельному заводі застосовується тепер новий зв'язуючий матеріал,

який заміняє етиленсілікат, що застосовується у виробництві точного литва під час будування воєнного корабля. Як називається новий ливарний матеріал та які його складники, належить до московських воєнних таємниць.

✱

До дня святкування в ССРСР 40-річчя совєтської армії, яке відбулося 23-го лютого ц. р., у Київському історичному музеї відкрито військовий відділ. Він має декілька великих залів, які за останній час поповнилися різними експонатами, присвяченими другій світовій війні. У військовому відділі є також і дуже багато експонатів, що захочують відвідувачів музею до партизанщини на випадок третьої світової війни.

МОДЕРНЕ ОЗБРОЄННЯ ССРСР

Згідно з даними журналу «Allg. schw. Militär Zeitschrift», 3/1958 р., в останніх роках совєти перевели модернізацію своїх наземних сил, при чім особливу увагу звернено на їхню поворотність в терені. Щодо модернізації, частини одержали кращі засоби транспорту на опанцерених возах, амфібійні автомашини і гелікоптери, зокрема:

опанцерені автомашини для транспорту, якими вже є вивітовані піхотні частини панцерних і механізованих дивізії. Опанцерення цих автомашин видержує стрільна малю ка-лібрів. Вони мають 6 коліс. Ними можна транспортувати по 15 бійців. Озброєння: 1 скоростріль і надавчотриймальної радіоапаратура; артилерійський биндюг на гусеницях.

Амфібійні автомашини:

МАУ, теренова автомашини;
Газ 69, транспортує 6 бійців;
БАУ на 6-ох колесах, вага 3,5 т, транспортує 25 озброєних бійців і 1 гарматку;

5 тонновий биндюг на гусеницях — можна транспортувати 50 бійців, або середнього кал. гармату;
амфібійний панцер слабого опанцерення, з гарматою кал. 76,2 мм;
самоїзна гарматка, яка надається для повітряного транспорту.

3 панцерної зброї більш удосконалено панцер тип Т-54. Удосконалено також тип панцера Т-34/85, — 36 т ваги, вмонтувавши надавчу і приймальну радіоапаратуру та озброївши його гарматою кал. 100 мм, 2-ма легкими і 1-им важким скорострільами. Залого 4 бійці.

Новий ракетомет для 4, 8, 12 і 16 ракет, кал. 130-400 мм.

Нова зенітна гарматка кал. 122 мм, вивітована радаром і в автоматичний вогнерегулятор.

Переведено переозброєння новими гарматами класичну артилерію, а саме: гармати кал. 122 і 152 мм; гавбиці кал. 152 і 203 мм; мерзери кал. 240 мм; безвідштовхні гармати кал. 82 і 107 мм.

Піхотна зброя є унормована кал. 7,62 мм.

Вагатовступенева інтерконтинентальна ракета, яку совєти мали у виробовуванні, згідно даних досягла висоти 960 км і кінцеву швидкість 24000 км на год. Накермовування цієї ракети устійлене на 10-20 км. Це стрільно може переносити гідрогенні бомби.

В східній Німеччині відбулася наукова конференція військових лікарів з совєтських окупаційних військ. На конференції виголошено більше ніж 100 доповідей в питаннях потреби поліпшення лікувально-профілактичних заходів у війську. Оскрему увагу звернено на лікування обпалень та-кістів під час бою та на хірургічні операції поранень у живіт і голову.

✱

В зв'язку з 75-річчям з дня народження відомого «кобильного» маршала С. М. Будьонного, його нагороджено 24 квітня 1958 р. орденм Леніна. В постанові Президії Верховної Ради ССРСР нагороду Будьонного орденм Леніна обгрунтовано як «за службу перед совєтською державою в справі розбудови совєтської армії». Лише постановою «забула» обгрунтувати нагородження ще й тим, як страхотуд Будьонний втікав 1941 року літаком з київського німецького кітла.

✱

Як повідомила газета «Красная Звезда» з 26. 4. ц. р., при в'їзді до Львова на початку вул. Леніна встановлено на великому граніті панцерпам'ятник таїкстам-гвардійцям, що перші вівались до міста під час другої світової війни. Якийсь офіцер москаль, що перший зруйнував львівський ратуш, повісив на ній червону шмату, але за дві хвилини знайшов собі «вічний спокій». Тому, що тіло москаля було розшматоване на куски і для похорону ніякого пада не залишилося, на місце його загибелі знаходиться тепер меморіяльна дошка.

✱

Хто такий сучасний начальник Головного Політичного Управління совєтської армії генерал-полковник Голіков? Голіков Філіп Іванович є генерал-полковник совєтської контррозвідки. Він уважається в партії професіональним військовим теоретиком. 1954 року написав книжку «Сраженіє за Воронеж». В роки війни був командувачем армії. В 1943 р. командував артилерією під Харковом і за те був підвищений до рангі генерал-полковника. В 1945 р. був головою репартаційної комісії при Раді міністрів ССРСР. (Голіков уявився у Ріміні, намагаючись за кожну ціну захопити всіх вояків 1 УД УНА). В 1955-57 рр. у міністерстві оборони був начальником Головного управління офіцерських кадрів. В січні 1958 р. призначений начальником Головного Політичного Управління на місце генерал-полковника Желтова Алексія Сергієвича. Голіков є дєтутатом до Ради Національностей ССРСР, вибраний перший раз 14. 3. 1954 р., а другий раз 16. 3. 1958 р., обидва рази з військового округу. Як представник ДОСА-АФ-у був членом Центральної виборчої комісії по виборах до цьогорічної Верховної Ради ССРСР. 26. 10. 57 р. на пленумі ЦК партії виступав з промовою проти Жукова. Від 1944 по 1945 рр. працював в СМЕРШ-і (смерть шпигунам). СМЕРШ, це була сервєська контррозвідка. В 1954 році командував окремою панцирною армією в Румунії. 26. 2. 1958 р. засідав у Воєнній Колегії Верховного Суду ССРСР в секції для злочинців спеціального значення.

3 ЖИТТЯ КОЛ. УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ У СВІТІ

БРАТСТВО КОЛ. ВОЯКІВ І УД УНА В АРГЕНТИНІ

Братство кол. Вояків І УД УНА в Аргентині нараховує тепер 66 членів, з них 2 симпатика і 2 інваліди. Активних членів рахується 30. В Буенос-Айресе живе 21, а решта на провінції. Протягом кількох років, число членів Братства постійно маліє: 26 кол. дивізійників виїхало з Аргентини, 4 померло, а 25 не дає про себе знати і невідомо де перебувають.

Дня 9. 3. 1958 р. відбулися 7-мі загальні збори Братства з участю 24 члени, на яких вибрано нову Управу на 1958-59 рр. в такому складі: голова — С. Тауридзький, заст. голови — Л. Р. Ковальський, секретар — Б. Литвинович, скарбник — Т. Боднар, культ. освіт. референт — І. Бойкесвіль, реф. сусп. опіки — радник С. Стефанович, реф. видань і прес — П. Паливайко. До Контрольної комісії вибрано: пл. Б. Дицьо, В. Прокопова, і М. Гуменюка.

Управа відбула в діловому році 11 засідань. Протягом року zorganizовано 6 доповідей для членів Братства і присутніх гостей:

Влаштовано 2 товариські зустрічі та вечерини на допомогу інвалідів. Зорганізовано 2 панахиди за поляглими вояками І УДивізії.

В звітному році Братство в Аргентині співпрацювало з дітьми іншими комбатантськими організаціями на терені Аргентини: з Союзом Українських Ветеранів та з Лєгіоном ім. С. Петлюри, з якими влаштовано спільні імпрези. Крім того Братство І УД брало активну участь в імпрезах і національних святах, які були організовані Українською Центральною Репрезентацією в Аргентині та іншими громадськими товариствами.

Зі збірними від членів датків та приходою з імпрез Братства уділювано щомісячну сталу допомогу одному непрацездатному членові Братства. Час до часу Братство допомагало також і 70 річній вдові по кол. дивізійникові.

Для втримання зв'язку з членами, що живуть далеко від Буенос-Айресе і не мають змоги перебувати в особистому контакті з Братством, Управа видала двічі бюлетень «Наш Зв'язковий» тиражем по 120 прим. В бюлетені інформовано про діяльність Братства та порушувало актуальні справи зв'язані з працею Братства.

Найважливішим сучасним завданням Братства в Аргентині є спонукати до більшої співпраці всіх членів, заактивувати їх та прислати до членства всіх тих дивізійників, що з різних причин або відійшли або ще не включились до Братства.

Дуже важною справою є також і придбання фондів для сталої допомоги інвалідам та непрацездатним наслідком недури й старості колишнім воякам І УДивізії.

Голова — С. Тауридзький,
Секретар — Б. Литвинович.

КОЛЯДА БРАТСТВА В ДІТРОЙТІ

Протягом Різдвяних свят ц. р. члени Станиці Братства в Дітройті урядили коляду серед українських родин в Дітройті, під час якої було зіб-

рано для українського громадського життя 250 дол. Ця сума була розподілена на такі цілі: 20 дол. допомога хворій матері, син якої згинув в рядах Дивізії під Бродами. Ця мати знаходиться тепер у шпиталі в Німеччині. 20 дол. для «Карпатського Голосу», який веде вперту боротьбу проти русофільства серед українців-закарпатців та велику національно-освідомлюючу роботу. 30 дол. на пресфонд журналу «Вістей» для (дино) українського військового журналу — пресового органу ГУ Братства кол. Вояків І УД УНА. 40 дол. на катедру українознавства при стейтовім університеті в Дітройті. 50 дол. для НТШ — допомога для видання Енциклопедії Українознавства. 20 дол. для Музею-архіву Братства в Чикаго, як фонд розбудови Музею. 10 дол. для Капелі Бандурист.в. покриття коштів подорожі по Європі і Полудневій Америці.

Решта 50 дол. призначена на соціально-допоміжний фонд Станиці.

ЗУСТРІЧ ПРОФ. КУБІЙОВИЧА В СТАНИЦІ ФІЛЯДЕЛЬФІЯ

Користаючись з перебування проф. Кубійовича на терені США, зокрема в Філядельфії, Станиця Братства улаштувала для членів Братства урочисту зустріч-вечерю з видатним українським вченим проф. Кубійовичем. Вечір відбувся 13 січня 1958 року. Відкрив і провадив вечір голова Станиці п. В. Забродський. З промовами на вечорі виступали голова Крайової Управи Братства в США п. І. Скіра, та голова Контрольної комісії Крайової Управи п. М. Ліщинський. Після згаданих промов, проф. звернувся з своїм словом до присутніх, у якому конкретно з'ясував ту політичну ситуацію, що під час творення 1-ої Української Дивізії заіснувала як в Україні так і в цілому світі. Зокрема проф. Кубійович накреслив перед присутніми всі потягнення німецької окупаційної влади на Українських Землях, а також оповів присутнім багато невідомих фактів з того часу та схарактеризував ряд причасних до них осіб.

На закінчення зустрічі на руки проф. Кубійовича зложено 100 дол. для видання Енциклопедії Українознавства, з яких 50 дол. пожертвувала Станиця Братства в Філядельфії, а 50 дол. Крайова Управа Братства в США.

НА МАРГІНЕСІ «КРУГЛОГО СТОЛА» В СТАНИЦІ ТОРОНТО

Друга сесія дискусійного панелю «Круглий Стіл», що його організує Братство Дивізійників — Станиця Торонто, відбулась у вивопненій слухачами залі Народнього Дому 16. 3. 1958 р.

На початку хочемо ствердити два факти: перше — цей новий рід імпрез має вже свою «публіку», що її притягають актуальні теми дискусій; друге — дискусанти вже освоюються зі свободою висловлювати свої власні погляди, що її гарантують організатори «Круглого Стола».

Темою другої сесії було «Ріднопікільне питання в Канаді» і з уст дискусантів ми почули ствердження,

що зовсім не гнали «за шерстю» загальної української публічної опінії і не обмежувались до трафаретів. Однак оцінку і підсумки дискусії, що торкалась справи системи та напрямних роботи українських Рідних Шкіл залишасмо фахівцям. Тут поділилось тільки деккими спостереженнями, що їх організатори збрали у висліді анкети серед слухачів панелю.

Форма дискусійного панелю подобалась 92% слухачів, що заповнили анкету. Закиди зводились до того, що дискусанти не змогли вповні вичерпати теми, або що не залишилось часу для загальної дискусії на залі. Цікаве, що 50% слухачів бажали б бачити темою дальших сесій «Круглого Стола» виховні справи; 39% заявилося за продискутованим українських політичних проблем.

Аналізуючи дальші дані анкети знаходимо, що «староканадійці», цебто, за дефініцією анкети ті, що в Канаді вже більше 10 років, творили тільки 4% слухачів; за віком такий же сам відсоток творила молодь (і це не дуже вже така молода, бо тільки нижче 30 років життя). Ці дві останні цифри не можна вважати інакше як негативне явище. Організатори певне подумують над способом зацікавити і молодих людей і довірених переселенців проблемами української громади в Канаді.

За пресовим випуском 4/58 (16. 3. 58)

ДИСКУСІЙНИЙ ПАНЕЛ «КРУГЛИЙ СТИЛ» СТАНИЦЯ ТОРОНТО

«Найтяжчий початок, але цей уже за нами» — каже п. Іваник, що від торонтських Дивізійників організував перший «Круглий Стіл». Дискусійний панел, це новинка для української громади Торонто. Новинка для слухачів що заповнили залю «Лєгіону», новинка для присутніх, новинка для самих дискусантів.

Уже коли присутник заквив «Круглий Стіл», цікаво було послухати вислови публіки, дискусантів та організаторів.

Організатори, кермуючись досвідом наших святкових академій, де публіка звичайно нарікає, що промов забагато, або що вони задовгі, обмежили час імпрези до одної години. На дивне диво слухачі «Круглого Стола» зовсім не виявляли втоми — противно, бажали продовження дискусії, розширення та поглиблення тез та аргументів. Ще довго по тому, як з подіумо зійшли і присутник і дискусанти, публіка поділявшись на гуртки, продовжувала «Круглий Стіл» приватно.

У цих гуртках не тільки підносились нові аргументи, що стосувались першої теми «Круглого Стола» — «Дві Батьківщини», але й висловлювались погляди на саму ціль та форму дискусійного панелю. На загаль слухачі хотіли б бачити в «Круглому Столі» більше життя, хотіли б почути свіжі погляди, гостріші аргументи, що мали б більше індивідуальності, а не конформізму.

«Уся трудність — найти охочих дискусантів» — каже п. Іваник. Ба-

гато людей у приватній гутірці висловлює цікаві погляди, переконалий аргументи, але повторити їх публічно... А ці ж самі люди не лякались ні бригадків, ні кацетів. Як це пояснити? Звичайно можна було передбачити, яка буде реакція ворога на немилі йому погляди. Реакцію ж української opinio на цей чи інший неоклепаний погляд передбачити важко. Українська публічна opinio — це невідома, а невідомо страшніше за кацет. Щоб просондувати цю opinio бодай у дечому допомагає «Круглий Стіл».

Уже в безрези Дивізійники збираються увалити другу сесію «Круглого Стола». Досвід зібраний у першій, дозволяє зробити цю імпрезу ще живішою, цікавішою та корисною. Оклепані фрази, порожні загальніки, що ними можна ходити поміж дощ і краплини води не зачіпати, українську публіку в Канаді не цікавлять, чого доказом є заінтересовання першою сесією «Круглого Стола».

**За пресовим випуском 3/58 (9. 2. 58)
ВШАНУВАННЯ ПОЛЯГЛИХ ВОЯКІВ
1 УД УНА**

В південносхідній Штірії (Австрія), у Фельдбаху й околицях, де вояки 1-ої Української Дивізії УНА зводили в квітні і травні 1945 року завзяті бої з наступаючими совєтськими військами, знаходиться багато гробів поляглих вояків дивізії.

В одній з таких місцевостей, де відбувалися бої українського воїнства з совєтською армією, Ст. Стефан у Штірії, відбулося в суботу 21 серпня 1957 року посвячення пам'ятника на могилі 27 українських вояків, що спочивають вічним сном на місцевому цвинтарі разом з 13 поляглими німецькими вояками. В посвяченні пам'ятника взяло участь місцеве населення та сотні комбатантів.

З нагоди посвячення пам'ятника на могилі українських героїв відбувся окружний з'їзд австрійських комбатантських організацій (всіх 14), які взяли участь у посвяченні, що його довершив український душпастир з Грацу, о. кап. Д. Ковалюк, відправивши перед тим Панахиду за душі поляглих вояків.

М. Шарко

БЕЗ ОПЛЕСКІВ І КАДІННЯ, АЛЕ ПО ДІЛОВОМУ

Без оплесків і похвал, промов і деклярацій, а в діловій атмосфері відбулися 2-го лютого 1958 р. в Клівленді (США) сьомі з черги річні загальні збори Братства кол. вояків 1 УД УНА (Станиця Клівленд-Льорейн). Точка за точкою, без заверчування у бавовну, змістовно й коротко слідувала програма зборів.

Святоточні сходині з доповіддю соти А. Гончаренка й радіопередачею хор. М. Шарка в річницю «Бродів», успішне висвітлювання фотомонтажу про Станицю 1 УД УНА в Клівленді й Льорейні з вступним словом п. інж. М. Хронов'яча (член кол. Військової Управи), гарні осінні вечериці дивізійників, співучасть у святі зброї, всеціла розпродажа журналу «Вісті», а врешті переведена листопадова збірка на інвалідів, що принесла рекордову суму понад 1000 дол. — це вислід послідовної праці дотеперіш-

Після посвячення о. кап. Ковалюк виголосив гарну проповідь у німецькій мові, а після нього говорив також місцевий парох та директор школи Грегоріч, організатор цього торжества і великий опікун наших воєнних могил. Під час урочистостей грала оркестра, а на довоклиціних горах моздири своїми сальвами віддавали почесть поляглим.

В неділю, 25 серпня 1957 р., торжество, зв'язане з відслоненням і посвяченням пам'ятника на могилах поляглих українських вояків, продовжувалося з ще більшою урочистістю. В цім торжестві взяло участь 14 комбатантських організацій, 7 оркестр духовенство, діти-школярі, українська делегація в числі 30 осіб, президент союму Штірії, президент комбатантських організацій Штірії, багато видатних громадян і тисячі народу. Невелика місцевість Ст. Стефан, виглядала немов муравлище.

На церковному майдані влаштовано престіл, при якому о 10 год. ранку о. кап. Д. Ковалюк відслужив св. Літурію в українському обряді. По Службі Божій місцевий парох виголосив проповідь, а після того багато присутніх виголосили свої промови, що одну з перших започаткував президент Штірійського союму (Ляндтагу) п. Вальнер.

Усі промовці як у неділю, так і в суботу, віддали велику честь та пошану українському народові, підкреслюючи його безперестанні змагання за свою свободу і незалежність держави та за свобідний від кожного терору й насильства світ. Для осягнення цього українські вояки не завагалися зложити найвищу і найціннішу жертву — власне молоде життя. Після промов делегації від кожної комбатантської організації пішли на цвинтар і зложили на могили поляглих українських вояків вінки, вишановуючи тим самим наших героїв.

Перебіг свята був дуже величій, а це ще раз спричинилось до популяризації української визвольної справи серед чужинців.

Свято заініціювала та спорудила пам'ятник Головна Управа Братства 1 УД УНА в США «Броди».

Учасник свята

ної управи пп. Я. Рибалта, М. Медведи, Л. Кусяки, Ю. Шкарупа та інших активних членів Братства. Треба теж відмітити, що чимало кол. дивізійників активно включилось в організоване українське життя терену, не вважаючи на те, що у багатьох приватне життя в зв'язку з перебуванням в полоні та емігруванням з країни до крайні ще й до цього часу не зовсім налагодилось, устаткувалося, чи матеріально забезпечене.

Всюди де це не було б: на виховній роботі в СУМА чи Пласті, в Рідній школі й Студентській громаді, в Церкві й злучених українських організаціях, в спортовому товаристві чи в Нар. союзі — всюди в керівництві або як звичайні члени, наші кол. дивізійники вносили свій позитивний вклад в діяльність названих організацій та товариств, зокрема своєю поставою до справи та активною пра-

цею. Тому й не диво, що кожна імпреза Станиці завжди мала серед громадянства запевнений успіх.

Як цілість, Станиця тісно співпрацювала з іншими українськими комбатантськими організаціями — ОБВУА та Братством кол. Вояків УПА ім. ген. Т. Чупринки. Немов всупереч песимістичним твердженням п. інж. Приришка про брак праці на комбатантському відтинку («Свобода» ч. 20, від 30 січня 58 р., стаття «Стан і праця ОБВУА») на зборах були присутніми три покоління. Присутність на зборах соти Ж. Олексина (від Братства УСС-ів), інж. М. Кураха (від ОБВУА), п. Т. Бурго (від Братства кол. Вояків УПА) та їхні привіти й участь в дискусіях не були припадкові чи чимпостеві. Вони були ознакою сталой дотеперішої співпраці комбатантських організацій, що можемо назвати їх «Червоною Калиною», «Бродами» й «Чорним Лісом». Свято героїв в осени минулого року підготовлене Т-вом УПА з участю головного отамана УСС-ів Никифора Гирняка, інж. М. Хронов'яча від ОБВУА, ред. О. Лисяка та хор. М. Шарка від Братства кол. Вояків 1 УД УНА були одним з доказів тісної співпраці місцевих комбатантських організацій.

Після заслухання звітів та дискусій, загальні збори Станиці затвердили одностайно внесок Контрольної комісії — уділити абсолюторію уступаючій управі та вибрати нову Управу з таких панів:

Голова **Я. Рибалт**, заступник **С. Антонів**, секретар **О. Маціна**, скарбник **М. Медвідь**, вільний член **М. Шарко**.

Контрольна комісія: голова **І. Руденський**, члени — **Д. Павлишин**, **Ф. Трач**.

Товариський суд: голова соти **Гончаренко**, члени — **Ю. Шкарупа**, **Б. Загасвич**.

Крім того збори вибрали двох сталих зв'язкових делегатів від Станиці до злучених організацій УКК в Клівленді: пп. **І. Руденського** і **Т. Полляньського**. Після дискусії над пляном праці, ухвалено посилити старання до активізації збайдужілого, так би сказати «паперового», членства та улаштувати частіше сходині кол. дивізійників Станиці, щоб зміцнити і затіснити товариське життя. Ухвалено постанову повести активну кампанію для приєднання нових передплатників «Вістей». Висловлено побажання щоб наступну листопадову збірку на інвалідів в цьому році, утримати на досягнутому рекордовому рівні. Прийнято ухвалу запросити для виголосення рефератів інж. М. Хронов'яча на тему: «Критичні зауваги до книжки Баряного «Вогняне коло» та інж. М. Кураха — «Дивізій 1 УД УНА в очах підсовєтських громадян». Ухвалено і в дальшому продовжувати тісну співпрацю з іншими українськими комбатантськими організаціями та влаштувати спільно святоточну зустріч з громадянством. Зокрема звернено увагу на зборах на більшу заохоту членів Братства до участі в розбудові господарського фонду при Крайовій Управі.

Збори закінчились визначенням для бущої та новообраної управи реченця для спільного засідання і передання всіх справ Станиці Братства.

НАШІ ВТРАТИ

21 березня 1958 року помер на 32 році кол. стрілець 1 УД УНА

бл. п. БОГДАН МАТІЙЦІВ

народж. в селі Грабівці, пов. Стрий, західні землі України. До 1 УД УНА вступив ще 17-річним юнаком. Брав участь у всіх боях дивізії, а після капітуляції Німеччини перебував в полоні аж до самого кінця. По звільненні з полону в Англії, покійний брав активну участь в організації СУМ та СУВ-у. З Англії висмігрував 1951 року до Канади, де належав до Братства кол. вояків 1 УД УНА та співав в хорі Церкви св. Андрія.

Панахиду по покійному відправили о. декан Пулик та о. Южик, а заупокійні молитви відспівав хор Братства кол. Вояків 1 УД, церковний хор та хор СУМ-у. Тіліні останки покійного похоронені на цвинтарі у Вінніпегу.

Ділимося з Братством кол. вояків 1 УД УНА сумною вісткою, що 2. 4. 1958 року в Нью-Йорку помер член Братства і співпрацівник журналу «Вісті»

бл. пам. магістер ПАВЛО ГРИЦАК

Покійний народився 25. 6. 1925 р. в Перемишлі, в родині д-ра Євгена Грицака. Гімназію закінчив в Ярославі, а як воляк 1 УД УНА брав участь в боях дивізії проти ворога України — московського окупанта. Під час боїв попав до совєтського полону, де пережив усі його страхоти. Вирвавшись з полону студіював у Мюнхені історію в українському та німецькому університетах. Прибувши до США, покійний закінчив студії в американському університеті Міне-соти й отримав там ступінь магістра історії. Одноразово з тим покійний магістер Павло Грицак в тому ж університеті закінчив студії бібліотеко-знавства. Від 1955 р. працював у Бруклінській публічній бібліотеці, а від березня 1957 р. в Нью-Йоркській публічній бібліотеці заступником завідувачого слов'янського відділу. Покійний також належав до членів НТШ та наукових співробітників УВАН.

Похорон тіліних останків покійного відбувся 5. 4. 1958 р. в Нью-Йорку. Бл. пам. П. Грицак залишив у великому смутку матір Людмилу, дружину Дарію, доньку Ольгу, сина Євгена та брата Петра.

Ділимося сумною вісткою з кол. воїнтам 1 УД УНА, що 14. 3. 1958 р. після довгої хвороби відійшов у вічність

бл. пам. ЯРОСЛАВ ЧІПАК народжений 10. 2. 1925 р. в с. Спичинч, Золочівського повіту. Покійний був воляком 1 УД УНА, зразковим членом СУВ-у, ОБВУ і палким українським патріотом.

Бл. п. Чіпак похоронений на цвинтарі Вільфорд в Ноттінгемі (Англія) 22. 3. 1958 року.

Вічна їм Пам'ять!

РОЗШУКИ

Степана Гомонко з Коростенки, пов. Добровіль, пошукує родина. Зголошени слати на адресу Українського Допомогового Комітету в Римі:

Comitato Ucraino d'Assistenza
Passeggiata del Gianicolo, 7,
Roma (Borghetti), Italia.

Катерина Мічкєвіч пошукує свого брата Михайла Івановича з с. Мужилів, пов. Підгайці. М. Іванович перебував у 1 Дивізії УНА. Вістку просимо слати на адресу:

Kateryna Michkewicz, 11632 Madison Ave., Cleveland 2, Ohio, USA.

Ярослава Чучмана, який перебував в Римі, Італія (Курія Молоді) пошукує П. Ворононьський. Писати на адресу:

P. Woronowskyj, 6. Pinewood Veiw, Fathouse, Dalkeith, Mid Lothian, Scotland.

Кол. вояка 1 УД УНА Євгена Поповича, нар. 1926 р. у Львові, пошукує його батько Д. Попович. Відомості слати на адресу:

P. Popowycz, 59 Park Dale Rd., Toronto 3, Canada.

Пошукую сина, Володимира Федьківського, народж. 1927 р. в Золочеві. (Не змішувати з В. Федьківським, народж. 1922 р. теж у Золочеві). Останню вістку від Володимира Федьківського отримано з Нойгамеру в червні 1944 р. Під Бродами не був. Хто знав би щонебудь про нього, прошу писати на адресу:
Ms Olha Fedkowska, 225 East 14th Str., New York 3, N. Y., U. S. A.

ПОЖЕРТВІ

1) США. Крайова Управа Братства кол. Вояків 1 УД УНА — 50 дол.

2) Франції. Степан Слівинський — 390 франк.; інж. В. Матішович — 400 франк.

3) Англії. М. Висоцький — 0.16 англ. фунт.

Всім жертводавцям Головна Управа Братства та Редакція журналу складає щирю подяку.

Редакція

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І ПОШИРЮЙТЕ
ВІСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ВІСТІ».

УВАГА!

Полається до відома всім Передплатникам «Вістей», що з днем 1. 7. 1957 р. адміністрування В-ва перебрав Володимир Стецишин. У всіх справах передплати «Вістей» і за купу книжок, виданих В-вом 1 УД УНА — звертатися на адресу: W. Stecyschyn, München 8, Ayingerstr. 25/11.

Проситься Вп. Передплатників заявити свої претензії відносно дальшої відправки «Вістей».

УВАГА!

ВІСТІ

Братства кол. Вояків 1 УД УНА

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

Редагує:

Редакційна Колегія

Статті, підписані прізвищем чи ініціалами автора, не завжди відповідають поглядом Редакції.

Редакція застерігає собі право скорочувати статті і правити мову

Зміну адрес просимо подавати до адміністрації, передплату і кольпорттерські розрахунки висилати до представників:

Австралія:

Mr. R. B. Gishowskyj, 47 Spencer St., Essendon, Melbourne, Vic.

Австрія:

Гроші слати до Адміністрації «Вістей» в Мюнхені.

Англія:

K. Rosneckyj, 89 Rannerman Rd. Bulwell - Nottingham.

Аргентина: Братство к. в. 1 УД, Fraternidad de los ex-comb. de la 1 UD, Curapalique 760, Buenos Aires.

Бельгія:

Гроші слати до Адміністрації «Вістей» в Мюнхені.

Бразилія:

Exmo, Snt. Andre Ubryn, Caixa Postal 8103, Sao Paulo S. P. Brasil

Франція:

Mr. V. Malynovytch, 2, Rue Cl Bizolon Lyon (2e), France

Канада: W. Huzar, 9 Sk-Jark Rd., Toronto, Ont., Canada.

США:

W. Hryniach, 579, East 178 St., Bronx 57, N. Y., USA.

Це число «ВІСТЕЙ» коштує:

Англія	1 ш. 5 п.	/6
Австрія	4 ш.	2.- ш.
Австралія	2 ш.	12 ш.
Аргентина	8 пезо	4.- пезо
Бразилія	15 кр.	
Бельгія	10 б.фр.	6 б.фр.
Франція	85.фр.	500 фр.
Німеччина	0.80 нм.	4.80 нм.
Канада і США	0.60 дол.	2.40 дол.

Інші країни рівновартість німецької марки.

Адреса Редакції:

A. Mykulin („WISTY")
Ukrainischer Verlag

München 8, Zeppelinstrasse 67,
Bundesrepublik Deutschland

Herausgeber:

Bruderschaft der ehemaligen
Angehörigen der 1. Ukr. Division.

Друковано в друкарні:

Druckgenossenschaft „CICERO" e.G.m.b.H.
München 8, Zeppelinstrasse 67.